ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

2

TOMUL 39
APRILIE – IUNIE
1988

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

În ţară, revista se poate procura prin poştă, numai pe bază de abonament. Preţul unui abonament anual este de 140 lei.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ROMPRES-FILATELIA, departamentul import export presă, P.O. Box 12–201, telex, 10 376, Bucureşti, Calea Griviţei 64–66, România, sau la reprezentanţii săi în străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite Colegiului de redacţie pe adresa: 71 119, str. I. C. Frimu 11, Bucureşti.

APARE DE 4 ORI PE AN

STUDII ŞI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 39 Nr. 2 aprilie—iunie 1988

SUMAR

STUDII

MATERIALE ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

NECROLOG

RECENZII

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 39 | Nº 2 | avril – juin 1988

SOMMAIRE

ÉTUDES

MATÉRIAUX ET RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES

NÉCROLOGIE

COMPTES RENDUS

UNELE ASPECTE ALE EVOLUȚIEI CERAMICII DIN A DOUA EPOCĂ A FIERULUI ÎN NORD-VESTUL R. S. ROMÂNIA (LATÈNE B—C)

de IOAN NÉMETI

Primele descoperiri fortuite din nord-vestul țării noastre care au fost încadrate în a doua epocă a fierului au fost semnalate la Sîniob [1] și Diosig [2]. Datorită muncii consecvente de colecționare a arheologului amator E. Andrássy [3] au fost salvate numeroase vestigii celtice descoperite incidental la Curtuiușeni și Valea lui Mihai, studiate și valorificate științific de M. Roska [4]. Descoperirile, în condiții similare, de la Otomani, Șilindru, Sălacea, Oradea, Săcueni, Tarcea și Sîntion, au fost puse în circuitul științific de D. Popescu [5], M. Roska [6] și C. Daicoviciu [7].

Primele cercetări sistematice privind problematica Latène-ului din acest spațiu geografic au fost efectuate abia în ultimele decenii, prin săpăturile din cadrul necropolei și așezărilor de la Ciumești-Berea [8]. Aceste cercetări, prin problemele pe care le ridicau cu privire la apariția și evoluția culturii Latène, cronologia internă a descoperirilor și raporturile dintre populația autohtonă și celți, au impus intensificarea investigațiilor arheologice. În ultimul timp au fost întreprinse cercetări de mari proporții, cu rezultate noi, în necropolele de Sanislău, Diudești [9], Tărian [10], Curtuiușeni [11], Pișcolt [12], precum și în cadrul așezărilor de la Carei-Bobald, Andrid-Ferma C.A.P. [13], dînd astfel posibilitatea studierii mai temeinice a diferitelor aspecte ale epocii Latène din nord-vestul României.

[1] V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 512; ArchÉrt 17, 1897, p. 449.

[2] ArchÉrt, 22, 1903, p. 433.

[3] E. Andrássy, *Dr. Andrássy régészeti muzeum*, Valea lui Mihai, manuscris la Muzeul din Săcueni.

[4] M. Roska, Közlemények, 2, 1942, p. 81—82; idem, Közlémények, 4, 1944, p. 38.

[5] D. Popescu, Dacia, 9—10, 1941—1944, p. 183—188; idem, Transilvania, anul 75, nr. 8—9, Sibiu, p. 639—666.

[6] M. Roska, *Repertorium*, 1942; idem, Közlemények, 4, 1944.

[7] C. Daicoviciu, *La Transilvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 41—48.

[8] I. H. Crișan, *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania*, Baia Mare, 1966; idem, Marmația, 2, 1971; V. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României. Ciumești I*, Baia Mare, 1967; idem, Dacia, N.S., 1971; idem, Alba Regia, 14, 1975, p. 47—64; M. Rusu, BerRGK, 50, 1969, p. 267—300; M. Rusu, O. Bandula, *Mormîntul unei căpetenii celtice de la Ciumești*, Baia Mare, 1970; K. Horedt, SCIV, 24, 1973, 2, p. 299—303; I. Németi, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 243—245.

[9] Vl. Zirra, StCom Satu Mare, 2, 1972, p. 151—152; I. Németi, *op. cit.*, p. 245—248.

[10] N. Chidioșan, D. Ignat, SCIV. 23, 1972, 4, p. 553—557.

[11] Z. Nánási, Crisia, 3, 1973, p. 23. Materialele inedite, rezultate din săpătura condusă de N. Chidioșan, sînt depozitate în Muzeul Țării Crișurilor.

[12] I. Németi, Alba Regia, 14, 1975, p. 187—190.

[13] Idem, *Nord-vestul României de la Hallstattul tîrziu pînă la Latène-ul mijlociu*, ms. teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1978, p. 119—120.

S C I V A, tomul 39, nr. 2, București, aprilie—iunie 1988, p. 87—111

Ceramica constituie elementul cel mai numeros și cel mai variat al descoperirilor. Această categorie de inventar se găsește în cantități mari atît în necropole, cît și în așezări. Ceramica se împarte în două mari categorii; vase lucrate cu mîna și vase lucrate cu roata olarului.

Ambele categorii de ceramică se cunosc deja din perioada imediat anterioară epocii Latène. Ceramica lucrată cu mîna și la roata olarului din perioada hallstattiană tîrzie (Ha, D_2), respectiv din sec. V și prima jumătate a sec. IV î.e.n. este relativ bine cunoscută datorită cercetărilor din ultimul timp de la Sanislău [14], Curtuiușeni-Dîmbul Ars [15], sau din descoperirile mai vechi și mai recente de la Ghenci [16], Cămin- „Malul Crasnei", Carei, Livadea de Bihor [17].

Datorită faptului că unele forme de vase tipic hallstattiene se găsesc, morfologic aproape neschimbate, in contexte clare de Latène timpuriu, considerăm necesară prezentarea sumară a tipurilor de vase din Hallstatt-ul tîrziu, cu scopul de a urmări continuitatea acestora și contribuția lor la formarea ceramicii de tip Latène din nord-vestul României. Ceramica din Hallstatt-ul final a fost discutată mai pe larg, in alte ocazii, de data aceasta nu mai revenim asupra problematicii ei [18].

I. VASE LUCRATE CU MÎNA DIN DESCOPERIRI FUNERARE

(fig. 1/1—13; 2/1—6, 7A—9A)

a — vas-borcan cu profil drept; vas-borcan cu profil ușor arcuit; vas-borcan cu profil arcuit.
b — strachină cu buza dreaptă; strachină cu buza invazată; strachină tronconică cu buza crestată; strachină mică tronconică; strachină cu buza lobată; castron cu buza lobată.
c — vas bitronconic cu partea inferioară mai scundă; vas bitronconic cu partea superioară și inferioară aproximativ egale; oală cu profil zvelt; oala cu profil pintecos.
d — ceașcă bitronconică cu toarta supraînălțată; ceașcă tronconică cu o toartă; căniță bitronconică cu toartă.
e — borcan cu toartă; borcănaș cu miner-apucătoare; borcănaș cu butoane laterale perforate; vas mic bitronconic.

II. VASE LUCRATE CU ROATA OLARULUI DIN DESCOPERIRI FUNERARE

(fig. 2/7—16; 6/1)

f — cană bitronconică cu toarta supraînălțată; cană cu toartă; ceașcă cu gura largă, toartă supraînălțată; ceașcă cu profil pronunțat bitronconic; ceașcă cu toartă ornamentată cu două butoane.
g — strachină cu buza invazată; strachină plată cu buza evazată; castron.
h — vas bitronconic cu fundul profilat; oală.

[14] Idem, StCom Satu Mare, 2, 1972, p. 121—143; idem, Dacia, N. S., 26, 1982, p. 115—144.

[15] Z. Nánási, StCom Satu Mare, 1, 1969, p. 85—88.

[16] I. H. Crișan, *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania*, fig. 28/1—2; 4—6; idem ActaMN, 1, 1966, fig. 7/1—7; I. Németi, ActaMP, 1, 1977, p. 57—58.

[17] I. Németi, Dacia, N.S., 26, 1982, fig. 19/13, 14.

[18] *Ibidem* p. 124—128; idem, ActaMP, 8, p. 129—146.

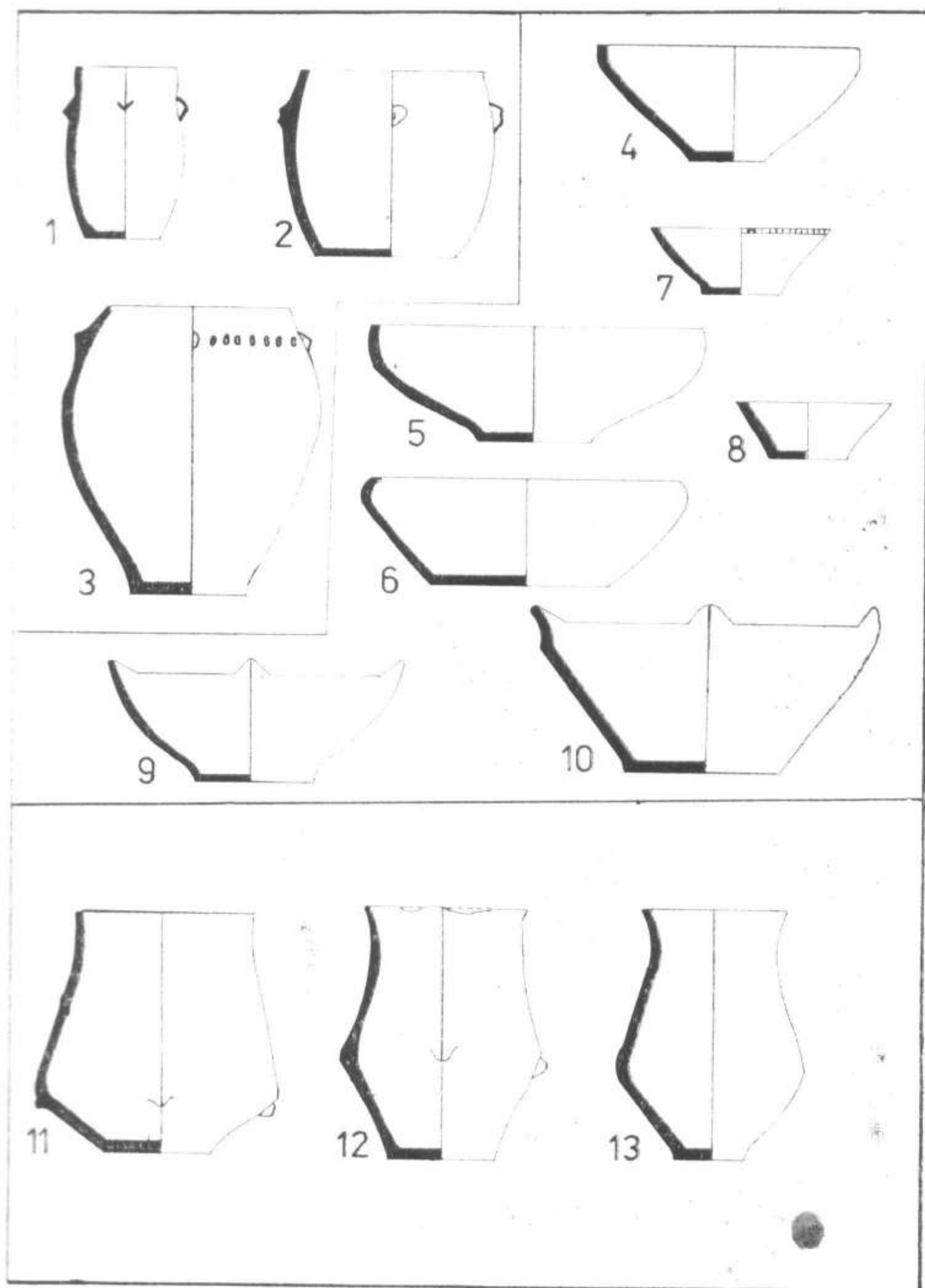

Fig. 1. Sanislău — cimitirul hallstattian, vase lucrate cu mîna.

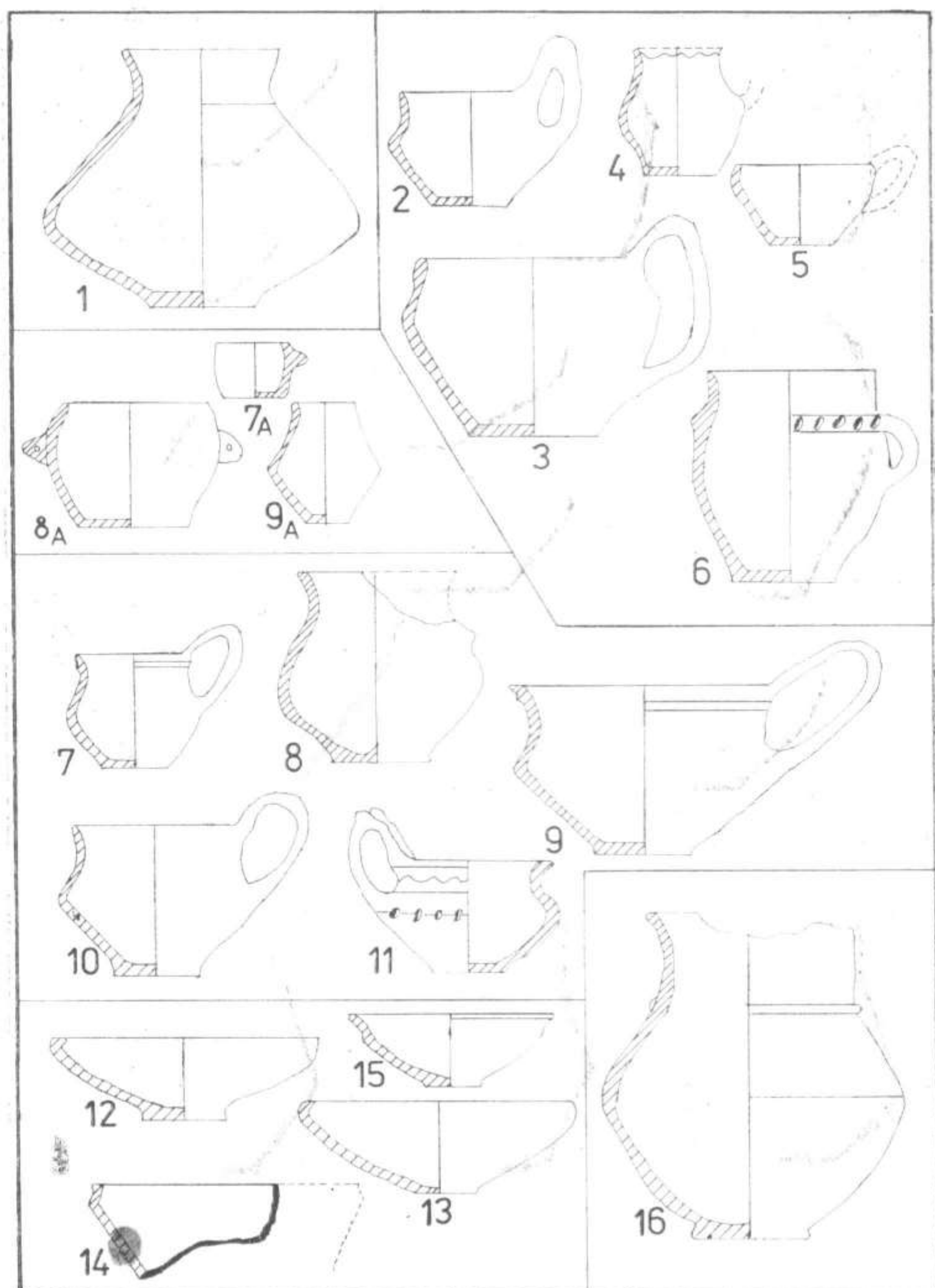

Fig. 2. Sanislău — cimitirul hallstattian: vase lucrate cu mîna (1—6, 7A—9A) şi cu roata olarului (7—14, 16); Ghenci (15).

În nord-vestul României, în cadrul complexelor închise, procentajul ceramicii lucrate la roată este între 20—30% din numărul total al vaselor întregi sau al fragmentelor ceramice descoperite (Sanislău-necropolă; Cămin-Malul Crasnei, Ghenci-Lutărie-aşezări) [19]. Această frecvenţă a ceramicii lucrate la roată în necropole şi în aşezări ne îndreptăţeşte să presupunem că ea este confecţionată în această zonă, nu reprezintă o ceramică de import din lumea greacă sau sud-tracică, cum s-a presupus de unii cercetători ai Hallstatt-ului tîrziu din ţara noastră şi din ţările învecinate [20].

Ceramica lucrată la roată descoperită în aria de răspîndire a culturii Vekerzug este, din punct de vedere cantitativ, mai mare (25,6%) ca în descoperirile din zonele care au intrat sub influenţa coloniilor greceşti de pe ţărmul Mării Negre sau ale negustorilor care au vehiculat ceramica grecească. Ceramica cenuşie descoperită în necropola de la Slobozia sau în aşezările din Moldova reprezintă un procentaj mic (1,3% la Curteni) [21].

Prezenţa ceramicii cenuşii—gălbui, lucrate la roată, ca o creaţie locală în cîmpia Tisei (aria de răspîndire a culturii Vekerzug) în sec. V î.e.n. şi prima jumătate a sec. IV î.e.n., a devenit — aşadar — o realitate. Întrucît ceramica culturii Vekerzug se cunoştea aproape exclusiv din necropole — erau cunoscute pînă-n prezent doar cîteva gropi menajere sau locuinţe de tip bordei [22] — ea nu a putut fi urmărită în toată complexitatea ei. În urma descoperirii aşezărilor de la Cămin-Malul Crasnei, Ghenci-Lutărie, Moftinu Mic-Pe deal, prin salvarea unor complexe închise cu o cantitate relativ mare de ceramică, s-a constatat o mai mare varietate a formelor de vase lucrate la roată (fig. 3/1—9; 4/1—14). S-a observat că o serie de forme lucrate cu mîna (străchini, castroane şi oale) sînt transpuse pe roata olarului, forme necunoscute însă din descoperirile funerare (fig. 5/7—9, 11). În cazul mormintelor de incineraţie în urnă—rit caracteristic, dominant în cadrul grupului Sanislău-Nir—apar constant anumite forme de vase, cu o destinaţie bine stabilită (urna, capac şi una sau două vase adiacente) cele mai adecvate pentru acest rit funerar. În schimb, ceramica de bucătărie este mai variată ca formă şi subliniază caracterul local de confecţionare a ceramicii lucrate cu roata, chiar dacă pînă-n prezent nu se cunosc ateliere ceramice din Hallstatt-ul final (Ha D_2) din zona cercetată de noi (fig. 4/1—14).

În cadrul acestor aşezări au apărut anumite forme de vase care sînt considerate ca provenind din cultura Latène timpurie sau apărute sub influenţa Latène-ului central-european [23]. Este vorba de vase bitronconice sau de diferite castroane, o ceramică de culoare cenuşie (fig. 4/10, 14; 5/5), forme frecvente în descoperirile din epoca Latène din nord-vestul României. Aceste forme sînt însă create de mediul hallstattian tîrziu,

[19] Idem, ActaMP, 8, fig. 9.

[20] M. Dušek, SlovArch, 22, 1974, 2; idem, *Die Thraker in Karpatenbenken*, Amsterdam, 1978, p. 121; G. I. Smirnova, ArchRozl, 17, 1965, 1, fig. 45; G. Simion, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 157; Jan Chochorowski, AAC, 23, 1984, fig. 2; idem, *Die Vekerzug-Kultur*, Krakow, 1985, fig. 9; idem, PZ, 60, 1985, 2, p. 209.

[21] C. Buzdugan, Carpica, 1, 1968, fig. 51/1; C. Iconomu, CercetIst, 9—10 (1978—1979), Iaşi, p. 206; idem, Dacia, N. S., 23, 1979, fig. 19.

[22] Jan Chochorowsxi, *Die Vekerzug-Kultur*, p. 130—133; E. Miroššayova, ArchRozl, 31, 1979, 2, p. 121—141.

[23] Ian Chochorowski, *op. cit.*, p. 51 (Latène-Typ: 6,2%), fig. 9.

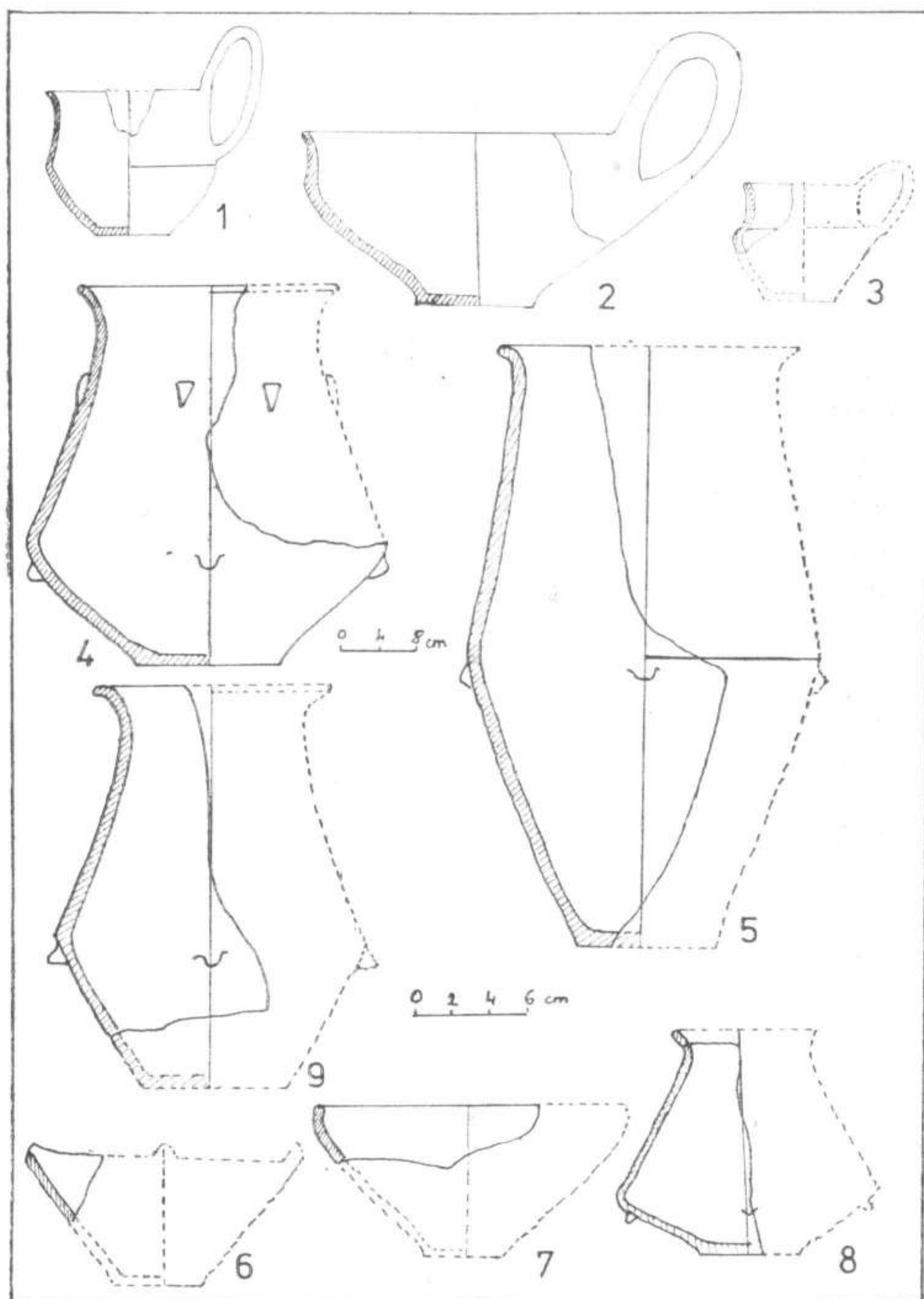

Fig. 3. S[redacted]islău, mormintul 75 (1) ; Ghenci-Lutărie, aşezare (2) ; Cămin-Malul Crasnei, aşez are (3–9).

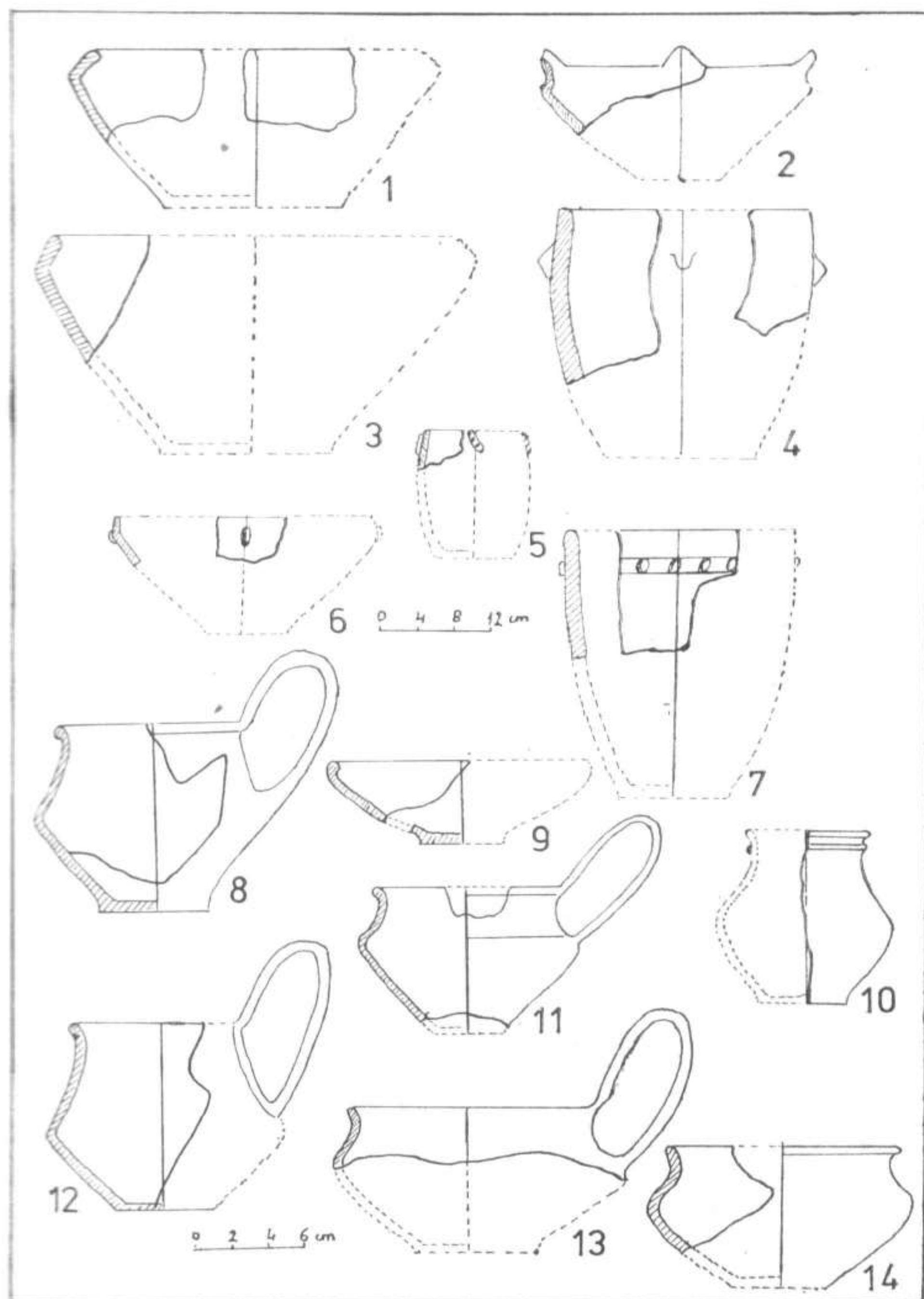

Fig. 4. Cămin-Malul Crasnei, aşezare (1—7, 10, 12—14); Ghenci-Lutărie, aşezare (8, 9, 11).

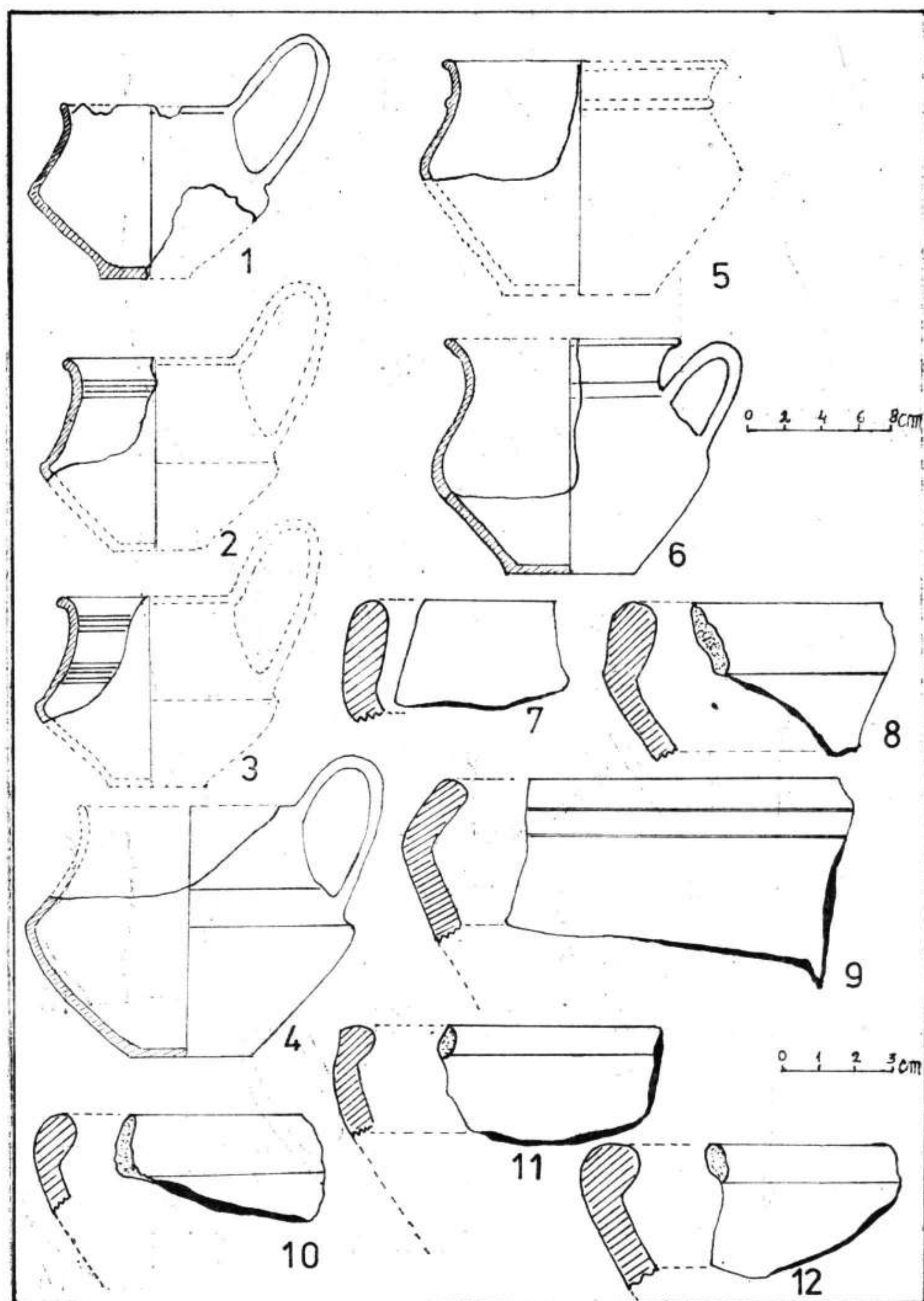

Fig. 5. Cămin-Malul Crasnei, așezare (1—6); Ghenci-Lutărie, așezare (7—12).

fiind necunoscute în descoperirile din Latène-ul timpuriu central-european. Credem că aceste vase sînt preluate împreună cu alte forme (vase cu toartă, ceramică lucrată cu mîna) de către populaţia celtică din fondul hallstattian în urma simbiozei celtice cu populaţia autohtonă tracică.

PRINCIPALELE TIPURI DE VASE DIN EPOCA LATÈNE

I. CERAMICA LUCRATĂ CU MÎNA

A. *Vase mari*

A_1 — Vas bitronconic de culoare neagră la exterior şi brun roşcat în interior, cu partea superioară şi inferioară aproximativ egale. Aceste vase sînt uneori ornamentate, sub linia de mijloc, cu proeminenţe (fig. 6/2—4).

A_2 — Vas bitronconic ornamentat în partea superioară cu proeminenţe mici (fig. 6/5).

A_3 — Vas mare cu profil rotunjit ornamentat cu butoane aplatizate sau rotunde (fig. 6/6—8).

Tipurile A_1 — A_2 apar mai ales la Pişcolt-Nisipărie, Berea-La soci [24], Tărian [25]. Tipul A_3 se cunoaşte de la Pişcolt-Nisipărie, Ciumeşti-Bostănărie [26], Sanislău [27], Zăuan [28] şi Tărian [29].

B. *Străchini*

B_1 — strachină plată cu buza invazată (fig. 6/12);
B_2 — strachină adîncă cu buza dreaptă (fig. 6/9);
B_3 — strachină mică cu buza puternic invazată (fig. 6/10);
B_4 — castron cu buza dreaptă (fig. 6/11);
B_5 — castron cu buza evazată (fig. 6/13);
B_6 — castron cu buza lobată (fig. 6/14);
B_7 — strachină cu buza evazată prevăzută cu o toartă mică (fig. 6/15).

Tipurile B_1, B_2, B_3 sînt frecvente la Piscolt-Nisipărie, Ciumeşti-Bostănărie [30], Berea-La soci [31], Zăuan [32] şi Tărian [33]. Cele de tip B_4, B_6, B_7 apar numai la Pişcolt-Nisipărie. Tipul B_5 se cunoaşte de la Pişcolt-Nisipărie, Ciumeşti-Bostănărie [34] şi Tărian [35].

C. *Vase-borcan*

C_1 — vas-borcan cu profil uşor arcuit, pasta vasului conţine grafit măcinat (fig. 6/16);

[24] Vl. Zirra, StCom Satu Mare, 4, 1980, pl. 44/1.
[25] N. Chidioşan, D. Ignat, *op. cit.*, pl. 3/1.
[26] Vl. Zirra, *op. cit.*, pl. 21/12.
[27] Idem, St Com Satu Mare, 2, 1972, fig. 9/2.
[28] Al. V. Matei, ActaMP, 2, 1978, pl. 2/1.
[29] N. Chidioşan, D. Ignat, *op. cit.*, fig. 3/6.
[30] Vl. Zirra, StCom Satu Mare, 4, 1980, pl 30/15; 35/1—2; 42/2, 4, 5, 7.
[31] *Ibidem*, pl. 46/1—5; 48/10; 49/1—2.
[32] Al. V. Matei, *op. cit.*, pl. 9/2.
[33] N. Chidioşan, D. Ignat, *op. cit.*, pl. 5/1.
[34] Vl. Zirra, *op. cit.*, pl. 22/1—11; 23/4.
[35] N. Chidioşan, D. Ignat, *op. cit.*, pl. 5/3.

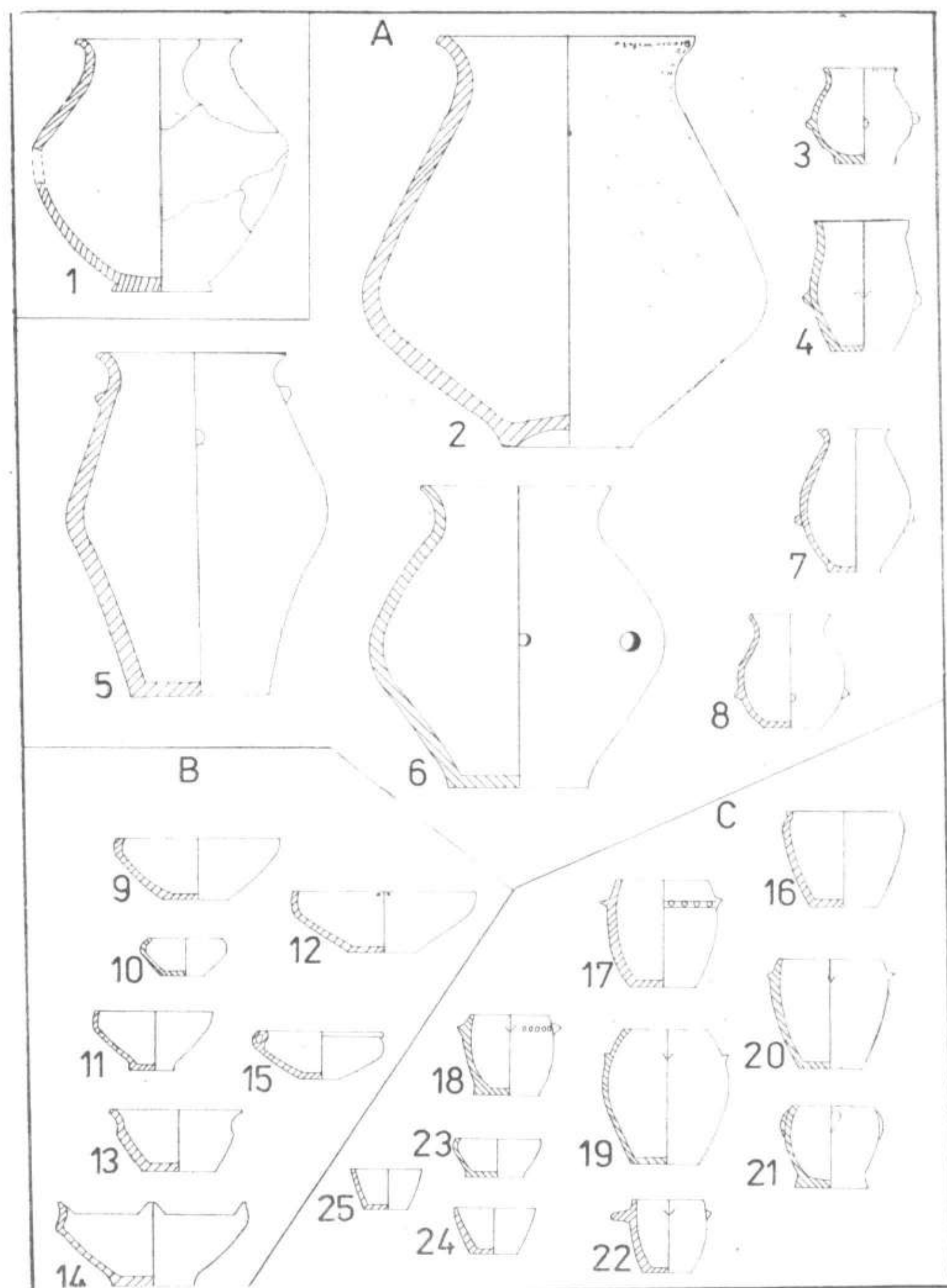

Fig. 6.1 Sanislău : vas lucrat la roata olarului (Ha. D_2) ; Pişcolt-Nisipărie : ceramică lucrată cu mîna (2—25).

C_2 — vas-borcan cu profilul aproape drept sau ușor arcuit, ornamentat sub buza vasului cu proeminențe, brîu alveolat, combinația proeminențelor cu mici alveole, frînturi de brîu (fig. 6/17—18, 20—21);

C_3 — vas-borcan cu profil arcuit (fig. 6/19);

C_4 — vas-borcan cu apucător (fig. 6/22);

C_5 — vas borcănaș tronconic (fig. 6/23—25).

Tipul C_1 a fost descoperit doar la Pișcolt-Nisipărie (M. nr. 9) în context de Latène B_1. Acest vas nu are antecedente în ceramica hallstattiană tîrzie locală. Tipurile C_2 și C_3 sînt bine cunoscute din mediul hallstattian tîrziu local, iar în context de Latène apar la Pișcolt-Nisipărie, Aradul Nou[36], Berea-La soci[37], Ciumești-Bostănărie[38], Curtuiușeni-Dîmbul Ars[39]. Aceste vase sînt des întîlnite în Latène timpuriu, dar se mențin morfologic aproape neschimbate în tot parcursul epocii Latène, fiind atestate rar și în Latène D, cum arată descoperirile de la Lazuri-Lubytag[40]. Vasul borcan cu apucătoare se cunoaște de la Pișcolt-Nisipărie și Sanislău[41]. Tipul C_5 apare mai des la Pișcolt-Nisipărie și Tărian[42]. Vasul borcănaș cu toartă, asemănător cu ceașca dacică, apare deocamdată numai la Ciumești-Bostănărie[43] (fig. 11/15).

D. *Căni*

D_1 — cană cu profil rotunjit, ornamentat cu proeminențe conice (fig. 7/1);

D_2 — cană cu profil bitronconic sau ușor bombat (fig. 7/2, 4—5);

D_3 — cană cu corpul rotunjit, ornamentată cu caneluri late (fig. 7/3).

Cănile sînt de diferite mărimi, cu profil bitronconic sau rotunjit, ornamentate cu proeminențe conice sau mai rar cu caneluri. Cele mai multe exemplare se cunosc de la Pișcolt-Nisipărie. Tipul D_3 mai este menționat și de la Ciumești[44].

E. *Cești*

E_1 — ceașcă cu două torțițe (fig. 7/6);

E_2 — ceașcă o cu singură toartă, cu profil rotunjit și cu gîtul scund (fig. 7/7, 9);

E_3 — ceașcă în formă de „pară" cu o toartă masivă și bifidă (fig. 7/10);

E_4 — ceașcă cu gîtul zvelt, bine detașat, cu o singură toartă. Mai rar, apar și exemplare ornamentate cu caneluri (fig. 7/12—13);

E_5 — ceașcă cu gura largă, formă de strachină prevăzută cu o toartă (fig. 7/8);

[36] I. H. Crișan, Ziridava, 3—4, 1974, fig. 7/1; 12/4.
[37] Vl. Zirra, *op. cit.*, pl. 45/7, 8; 48/1—4.
[38] *Ibidem*, pl. 21/2—5; 34/1—8.
[39] Z. Nánási, Crisia, 3, 1973, pl. 3/4.
[40] Gh. Lazin, StCom Satu Mare, 5—6, 1983.
[41] I. Németi, Dacia, N. S., 19, 1975, fig. 2/10.
[42] N. Chidioșan, D. Ignat, *op. cit.*, pl. 5/7—8.
[43] Vl. Zirra, *op. cit.*, pl. 11/12.
[44] *Ibidem*, fig. 46 (M. 13/VII).

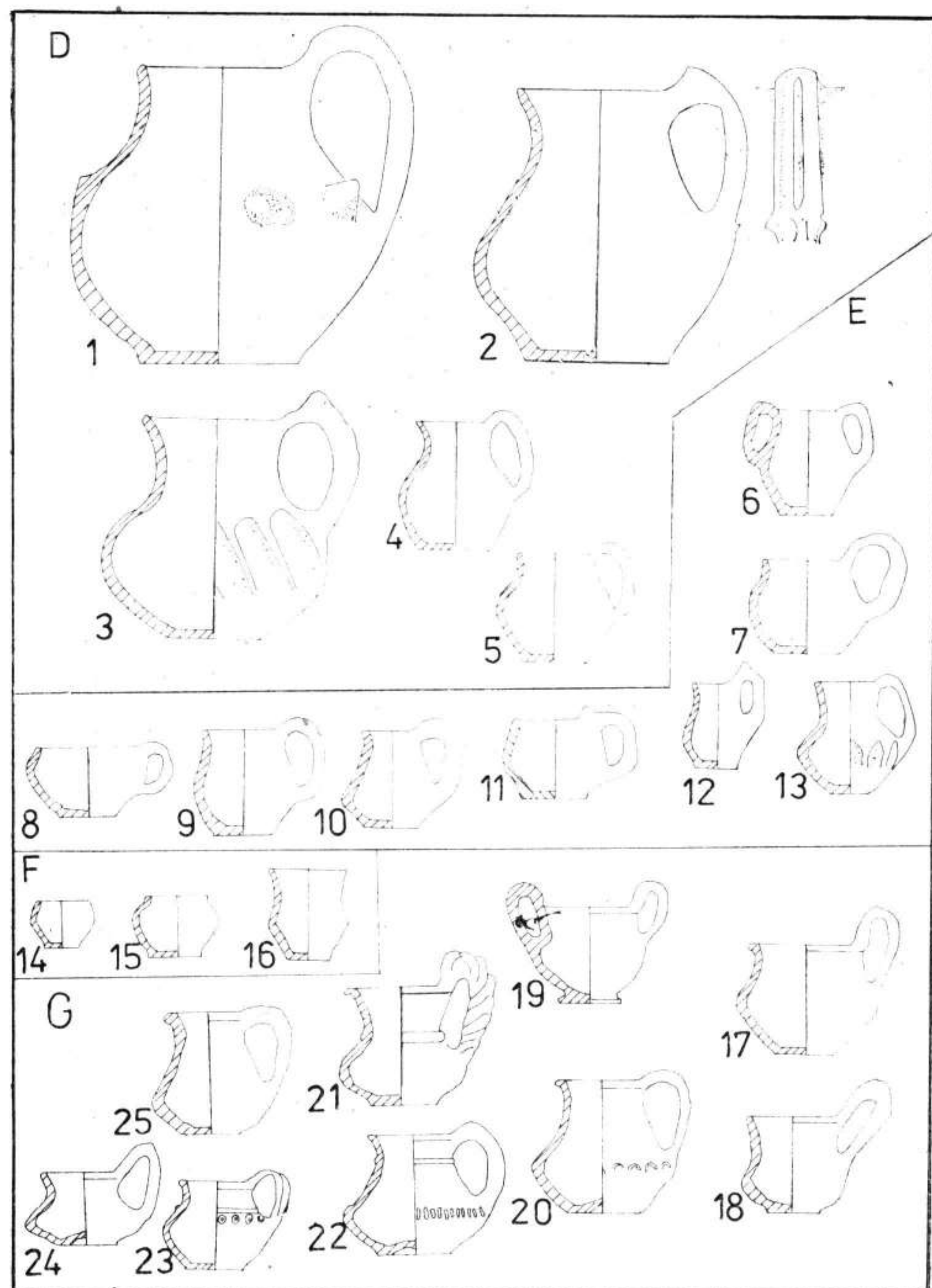

Fig. 7. Pişcolt-Nisipărie : ceramică lucrată cu mîna (1—16) ; ceramică lucrată cu roata (17—25)

E_5 — ceașcă tronconică, cu gura largă, cu o toartă masivă (fig. 7/11);

E_6 — ceașcă mică, tronconică, cu o toartă masivă (forma unui borcănaș cu toartă)(fig. 11/15).

Tipul E_1 apare numai la Piscolt-Nisipărie. Tipul E_2 este bine reprezentat in descoperirile de tip Latène din nord-vestul României: Pișcolt-Nisipărie [45]. Tărian [46]. Asemenea forme nu se cunosc din mediul local în perioada anterioară cînd erau mai frecvente — cum am văzut — formele tronconice cu toarta supraînălțată. Ele însă apar în zonele învecinate, mai ales pe teritoriul culturii Kuštanovice, de unde cunoaștem numeroase analogii și din epoca Latène [47]. Tipul E_3 este cunoscut numai de la Pișcolt-Nisipărie. Tipurile E_4 și E_6 sint foarte rare, apar mai des la Pișcolt-Nisipărie. Cel de E_5 este menționat de la Pișcolt-Nisipărie și Sanislău [48].

F. *Vase de dimensiuni mici*

F_1 — castronaș mic (fig. 7/14);
F_2 — oală (fig. 7/15);
F_3 — pahar sau vas mic bitronconic (fig. 7/16).

Toate aceste forme au fost descoperite numai din necropola de la Pișcolt-Nisipărie.

II. VASE LUCRATE CU ROATA OLARULUI

G. — *Vase cu toartă*

În această categorie includem toate vasele mici sau mijlocii prevăzute cu una sau două toarte. Într-un studiu apărut mai recent, consacrat acestui tip de vas, Vl. Zirra, pe baza raportului dintre diametrul maxim și înălțimea recipientului, a stabilit două tipuri principale: cești și căni, precum și două variante intermediare: cană-ceașcă și ceașcă-cană [49]. În continuare, noi vom lua în considerare numai cele două forme de bază.

G.I — *Căni*. Înălțimea vasului este mai mare ca diametrul gurii.

1. Cană de formă bitronconică, de culoare cenușie, cu toarta supraînălțată (fig. 7/17—18). Este o formă bine cunoscută și larg răspîndită în perioada Hallstatt-ului tîrziu atit în nord-vestul țării noastre, cît în zonele limitrofe. Din nord-vestul României menționăm descoperirile de la Sanislău [50], Ghenci și Cămin-Malul Crasnei [51]. Din mediul Latène enumerăm exemplarele de la Pișcolt-Nisipărie, și fragmentele de la Ciumești-Bostănărie, Berea-La Soci [52].

[45] I. Németi, Alba Regia, 14, 1975.
[46] N. Chidioșan, D. Ignat, *op. cit.*, pl. 5/4.
[47] V. I. Bidzilia, *Istoria kul'tury Zakarpatija na rubeži našoi ery*, Kiev, 1971, fig. 48/1—9; E. Miroššayova, Thraco-Dacica, 3, 1982, fig. 3/5—6.
[48] Vl. Zirra, StCom Satu Mare, 2, 1972, pl. 54/4; fig. 9/1.
[49] Idem, *Festschrift für Richard Pittioni zum siebzigsten Geburstag*, Viena, 1976, fig. 2.
[50] I. Németi, Dacia, N. S., 26, 1982, fig. 3/F.
[51] Materiale descoperite recent, depozitate în colecția Școlii generale nr. 1, Carei și la Muzeul orășenesc Carei.
[52] Vl. Zirra, StCom Satu Mare, 4, 1980, pl. 40/8, 9; 47/12.

2. Cană de culoare cenușie-închisă cu două toarte supraînălțate, cu fundul profilat (fig. 7/19). Se cunoaște numai de la Pișcolt-Nisipărie. Această formă este o imitație a kantharos-ului grecesc preluat de iliri și de celți (scordisci), dar este prezentă și în zona Tisei [53].

3 — Cană cu profil bitronconic, toarta ușor supraînălțată (fig. 7/20—22; 8/2).

4 — Cană cu profil bitronconic, cu gîtul mai lung, forma devine mai elegantă. Sînt de diferite mărimi; înălțimea lor ajunge pînă la 30—35 de cm (fig. 8/4—5, 7).

5 — Cană cu profil rotunjit (fig. 8/6).

6 — Cană în formă de pară (fig. 7/25).

Tipurile $G.I._{3-4}$ morfologic se nasc din forma locală bitronconică cu toarta supraînălțată sau sînt variantele vasului bitronconic (carafă) lucrat la roată și prevăzut cu toartă. Asemenea forme sînt frecvente în necropole sistematic cercetate din nord-vestul României: Pișcolt-Nisipărie, Ciumești [54], Sanislău [55]. Aceste vase sînt frumos ornamentate cu motive incizate, ștampilate, lustruite sau reliefate.

G.II. *Cești*. Înălțimea vasului este mai mică sau aproximativ egală cu diametrul gurii.

1 — Ceașcă cu profil bitronconic (fig. 7/23—24; 8/1).

2 — Ceașcă cu profil rotunjit (fig. 8/3).

Ceștile sînt variantele mai scunde ale vasului bitronconic sau ale castroanelor, prevăzute cu o singură toartă. Asemănător cănilor și ele sînt frumos ornamentate cu diferite motive incizate, ștampilate, reliefate sau lustruite. Exemplare foarte frumoase se cunosc de la Pișcolt-Nisipărie și de la Dindești [56].

H. *Străchini*

H_1 — Starchină plată cu buza evazată, fundul cu „omphalos" (fig. 8/8). Asemenea vase au fost descoperite la Pișcolt-Nisipărie, Arad-Ceala, Pecica [57], Zăuan [58], în general în context de Latène timpuriu [59].

H_2 — Strachină adîncă cu buza invazată (fig. 8/9). Este o formă frecventă, lucrată cu mîna sau cu roata în perioada Hallstatt-ului tîrziu (Sanislău, Ghenci, Carei) [60]. Asemenea vase în context de Latène se cunosc de la Pișcolt-Nisipărie, Curtuiușeni-Dîmbul Ars [61], Ciumești-Bostănărie [62].

H_3 — Strachină cu buza dreaptă (fig. 8/10), este mai frecventă la Pișcolt-Nisipărie și în așezările cercetate la Ciumești-Bostănărie și Berea-La soci. Derivă din forma hallstattiană bine cunoscută.

[53] I Juhász, ArchÉrt, 1972, 2, p. 2—9; I. Todorović, *Praistorijska Karaburma*, I, 1972 Belgrad, pl. 21/2.

[54] Vl. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, fig. 45 (nr. 7062, 7063, M. 4/IV, M. 6/XI, M. 34/VII, M. 1/VII).

[55] Idem, StCom Satu Mare, 2, 1972, pl. 55/10, 56/8, fig. 8/5—7.

[56] *Ibidem*, fig. 10/6.

[57] I. H. Crișan, *op. cit.*, fig. 1/2; 14/3.

[58] Al. V. Matei, *op. cit.*, pl. 7/2.

[59] Necropola de la Pișcolt-Nisipărie, M. 25, 31, 36, 134, 140, 180; I. Németi, *Nord-vestul României de la Hallstatt-ul tîrziu pînă la Latene-ul mijlociu*, p. 70.

[60] Idem, Dacia, N. S., 26, 1982, fig. 3/G, B_{1-2}.

[61] Z. Nánási, *op. cit.*, pl. 3/5.

[62] Vl. Zirra, StCom Satu Mare, 4, 1980, pl. 40/12.

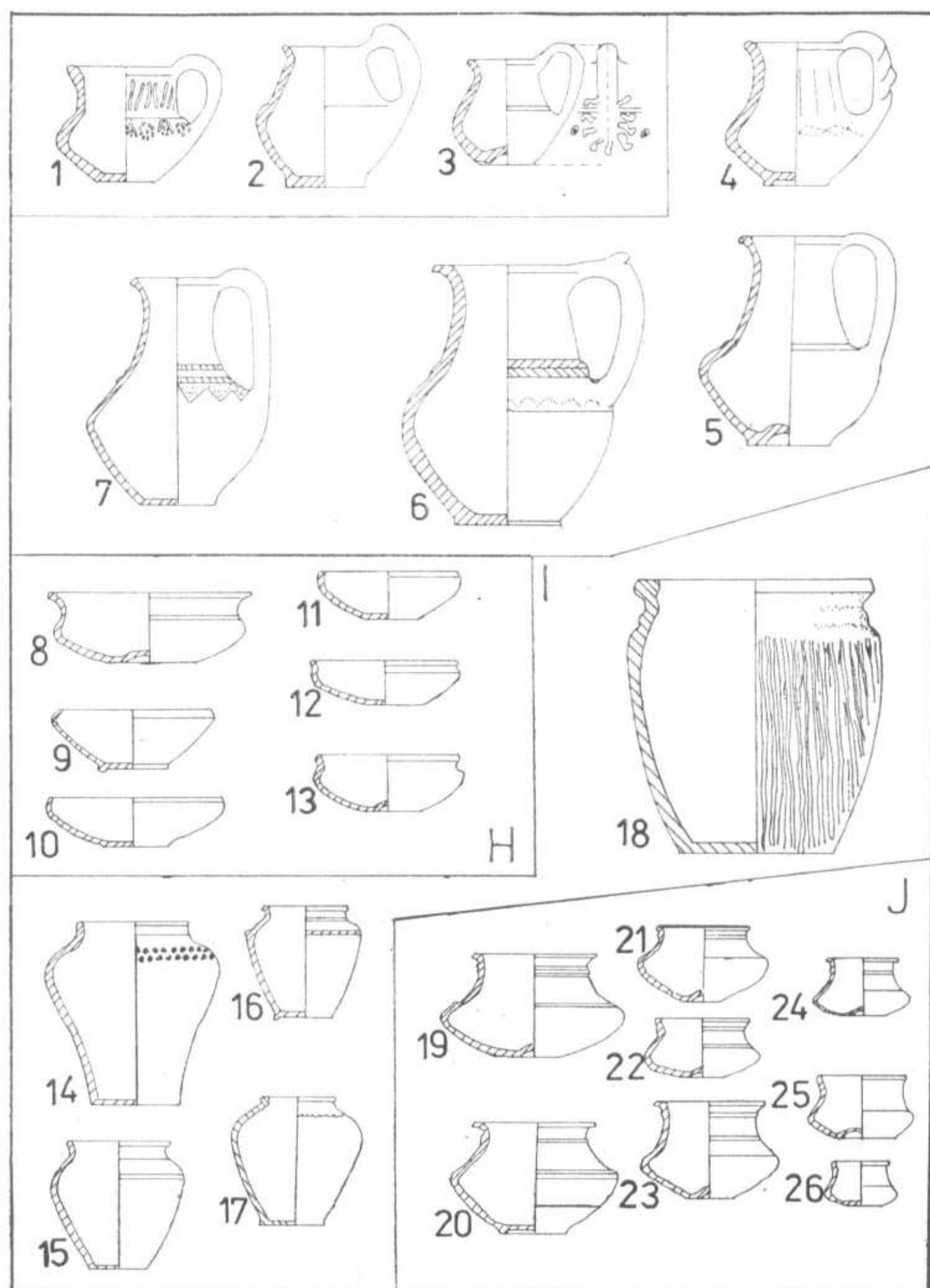

Fig. 8. Pişcolt-Nisipărie : ceramică lucrată cu roata.

H_4 — Strachină adîncă, cu gîtul scund, buza inelară, forma cea mai răspîndită și frecventă în toate așezările și necropolele cercetate din nord-vestul României (fig. 8/11—13). Credem că apare și se dezvoltă ca o creație de tip Latène avînd prototip strachina cu buza dreaptă sau evazată hallstattiană. Este o formă care, cu mici variațiuni ale profilului și mărimii, s-a răspîndit în special în Latène-ul mijlociu.

I. *Vas-situlă*

I_1 — Formă care imită vasul de tip-situlă din metal. Apare în context clar de Latène timpuriu la Pișcolt-Nisipărie (fig. 8/14).

I_2 — Variantele mai mici ale formei precedente, întîlnite numai la Pișcolt-Nisipărie în context de Latène timpuriu (fig. 8/15—17).

I_3 — În pasta vasului se află un procentaj relativ mare de grafit măcinat. Culoarea vasului este neagră, mai rar brună sau cafenie (fig. 8/18). De obicei, este ornamentat pe gîtul scund cu un brîu reliefat, crestat, iar pe corp cu striuri verticale. Această formă apare doar incidental în necropolele cercetate, în schimb, este foarte frecventă în așezări. Pe baza exemplarelor aflate în mormintele relativ mai bine datate cu ajutorul inventarului metalic, această formă apare deja în Latène B_2, dar maxima ei răspîndire cade în Latène-ul mijlociu. Se menține însă, după toate probabilitățile, și în etapa finală a Latène-ului (Lt. D) [63]. Vase de tip situlă au fost descoperite la Pișcolt-Nisipărie, Sanislău [64], Ciumești [65], Aradu Nou [66] (în morminte) și în toate așezările cercetate din zonă (Ciumești-Bostănărie, Berea-La Soci, Carei-Bobald, Andrid, Cămin-Malul Crasnei, Biharia).

J. *Castroane*

J_1 — Castron de formă turtită, de culoare neagră-lucioasă. Se întîlnește numai în context Latène timpuriu de la Pișcolt-Nisipărie, Arad-Ceala, Arad-Gai [67] (fig. 8/19, 22, 24).

J_2 — Castroane de diferite dimensiuni (fig. 8/20—21, 23, 25—26). Este o formă foarte frecventă în toate necropolele și așezările cercetate din nord-vestul României.

K. *Vase mari*

K_1 — Vas de culoare neagră sau cenușie-închis, cu gîtul lung, corpul globular-turtit, fundul prevăzut cu „omphalos" (fig. 9/1). Acest vas face parte din categoria recipientelor de tip „Linsenflache", forma clasică. Apare la Pișcolt-Nisipărie și un fragment la Arad-Ceala [68], în contexte clare de Latène timpuriu (Lt. B_1).

K_2 — Vas carafă, care reprezintă o variantă locală a tipului anterior; gura vasului se lărgește și se termină într-un castronaș mic (fig. 9/

[63] I. H. Crișan, Ziridava, 9, 1978, fig. 12; Idem, AIIA Cluj-Napoca, 18, 1975, fig. 4/2,3.
[64] Vl. Zirra, StCom Satu Mare, 2, 1972, p. 171.
[65] Idem, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, fig. 8/IX.
[66] I. H. Crișan, Ziridava, 3—4, 1974, fig. 10/7; 11/7.
[67] *Ibidem*, pl. 5/1; 10/4.
[68] *Ibidem*, fig. 1/1; 2/3.

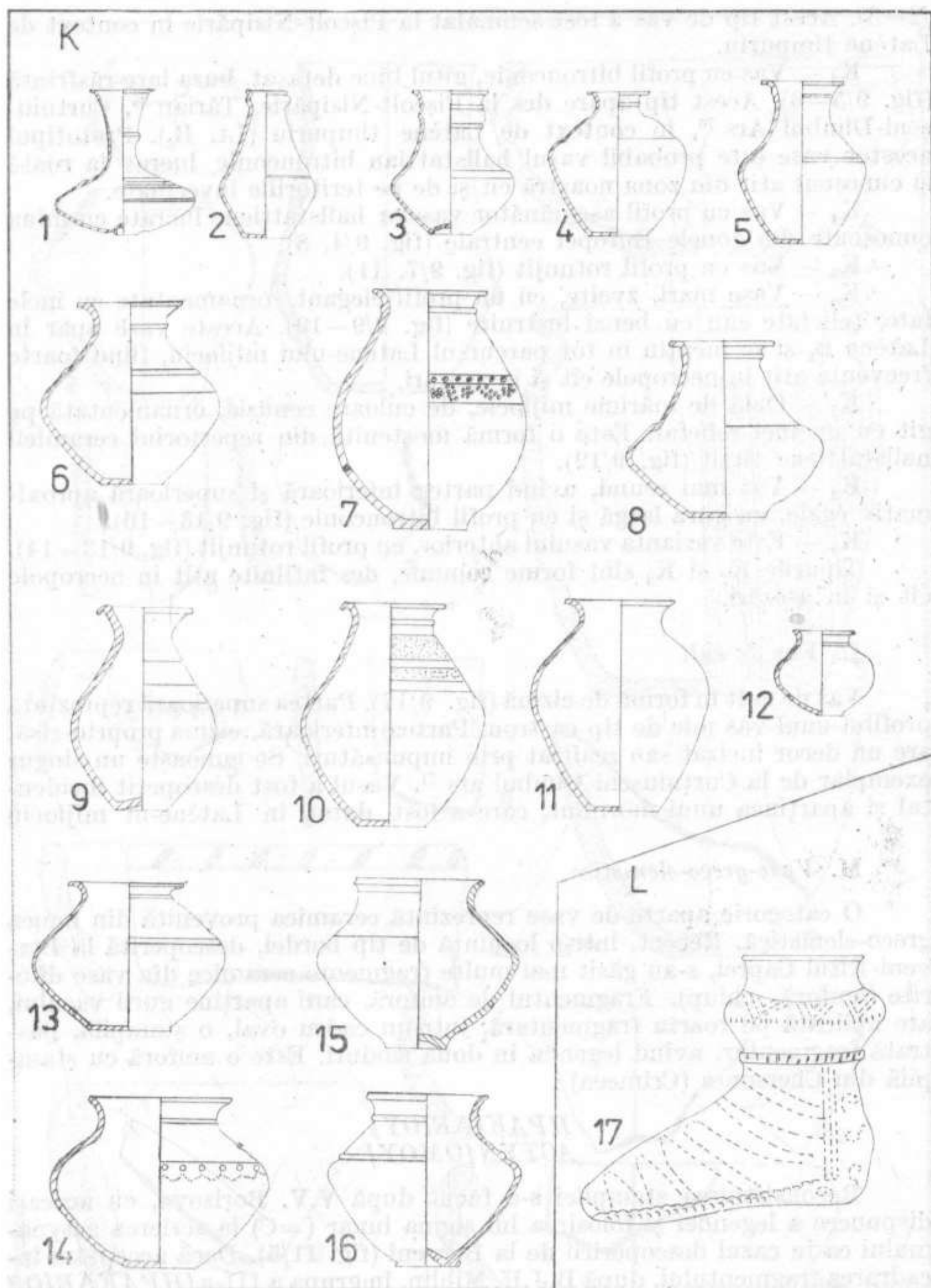

Fig. 9. Pișcolt-Nisipărie ; ceramică lucrată cu roata (1—16) ; Curtuișeni-Dîmbul Ars, vas de cult (17).

/2—3). Acest tip de vas a fost semnalat la Pişcolt-Nisipărie în context de Latène timpuriu.

K_3 — Vas cu profil bitronconic, gîtul bine detaşat, buza larg răsfrîntă (fig. 9/5—6). Acest tip apare des la Pişcolt-Nisipărie, Tărian [69], Curtuiuşeni-Dîmbul Ars [70], în context de Latène timpuriu (Lt. B_2). Prototipul acestor vase este probabil vasul hallstattian bitronconic lucrat la roată şi cunoscut atît din zona noastră cit şi de pe teritoriile învecinate.

K_4 — Vas cu profil asemănător vaselor hallstattiene lucrate cu mîna cunoscute din zonele Europei centrale (fig. 9/4, 8).

K_5 — Vas cu profil rotunjit (fig. 9/7. 11).

K_6 — Vase mari, zvelte, cu un profil elegant, ornamentate cu inele late, reliefate sau cu benzi lustruite (fig. 9/9—10). Aceste vase apar în Latène B_2 şi se menţin în tot parcursul Latène-ului mijlociu, fiind foarte frecvente atît în necropole cit şi în aşezări.

K_7 — Oală de mărime mijlocie, de culoare cenuşie, ornamentată pe gît cu un inel reliefat. Este o formă moştenită din repertoriul ceramicii hallstattiene tîrzii (fig. 9/12).

K_8 — Vas mai scund, avînd partea inferioară şi superioară aproximativ egale, cu gura largă şi cu profil bitronconic (fig. 9/15—16).

K_9 — Este varianta vasului anterior, cu profil rotunjit (fig. 9/13—14).

Tipurile K_7 şi K_8 sînt forme comune, des întîlnite atît în necropole cît şi în aşezări.

L. *Vas de cult*

Vas de cult în formă de cizmă (fig. 9/17). Partea superioară reprezintă profilul unui vas mic de tip castron. Partea inferioară, cizma propriu-zisă, are un decor incizat sau realizat prin împunsături. Se cunoaşte un singur exemplar de la Curtuiuşeni-Dîmbul ars [71]. Vasul a fost descoperit incidental şi aparţinea unui mormînt, care a fost datat în Latène-ul mijlociu

M. *Vase-greco-elenistice*

O categorie aparte de vase reprezintă ceramica provenită din lumea greco-elenistică. Recent, într-o locuinţă de tip bordei, descoperită la Berveni-Ritul Caprei, s-au găsit mai multe fragmente ceramice din vase diferite (amforă, chiup). Fragmentul de amforă, care aparţine gurii vasului, are aplicată pe toarta fragmentară, într-un cadru oval, o ştampilă, păstrată fragmentar, avînd legenda în două rînduri. Este o amforă cu ştampilă din Chersones (Crimeea) :

HPAK[ΛEIOY]
ACTYN[OMOY]

Reconstituirea ştampilei s-a făcut după V.V. Borisova, cu aceeaşi dispunere a legendei şi folosirea lui sigma lunar (=C) la scrierea astynomului ca în cazul descoperirii de la Berveni (fig. 11/5). Dacă acceptăm încadrarea fragmentului, după B.J.U. Mihlin, în grupa a III-a (*HPAKΛEIOS*

[69] N. Chidioşan, D. Ignat, *op. cit.*, pl. 3/7.
[70] Z. Nánási, *op. cit.*, pl. 1/5.
[71] Idem, StCom Satu Mare, 3, 1975, pl. 21/1—4.

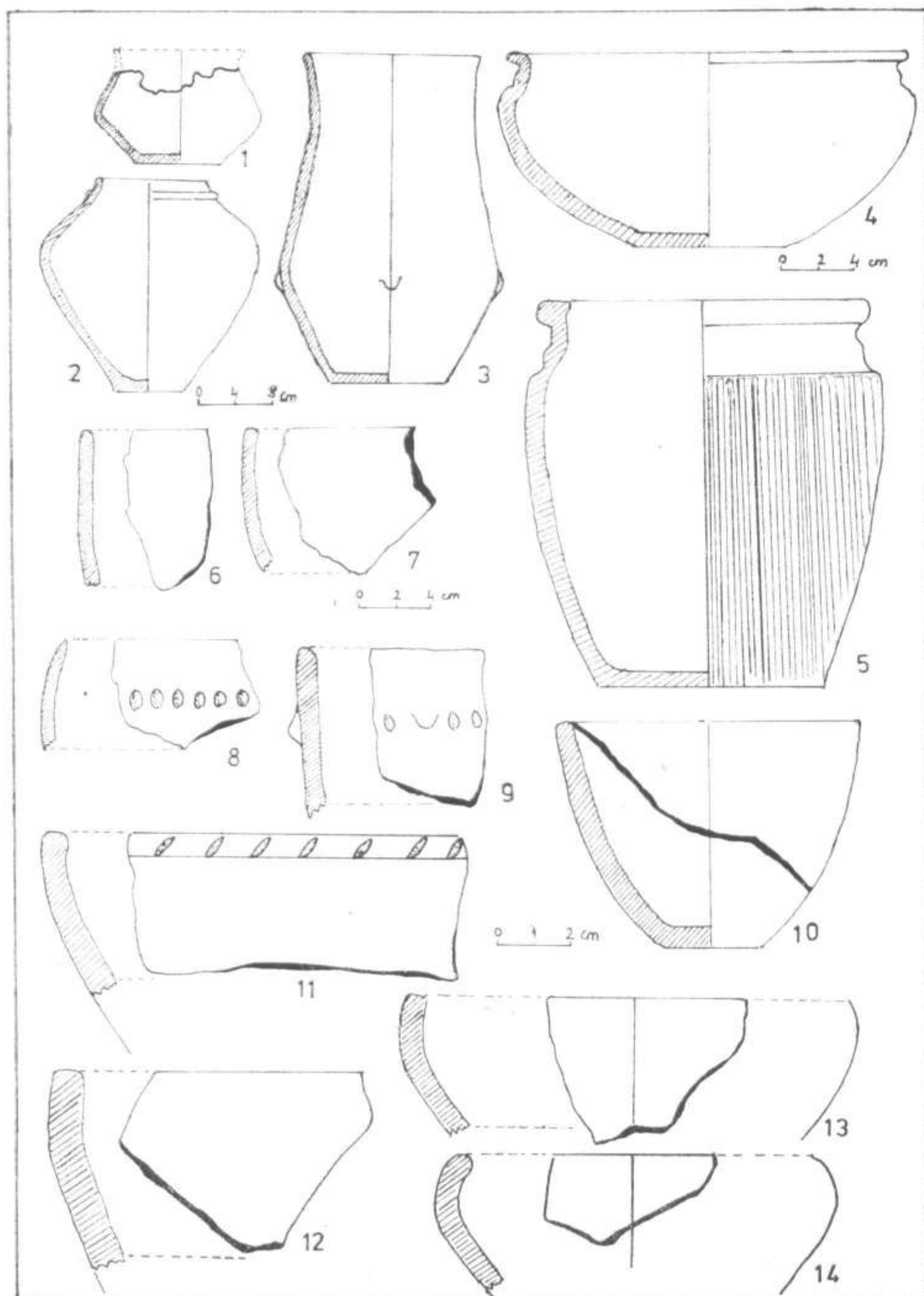

Fig. 10. Berea-La Soci (1—3); Carei-Bobald III (4, 6, 7); Andrid (5); Pişcolt-Lutărie (8); Cămin-Malul Crasnei (9—14). Toate din aşezări.

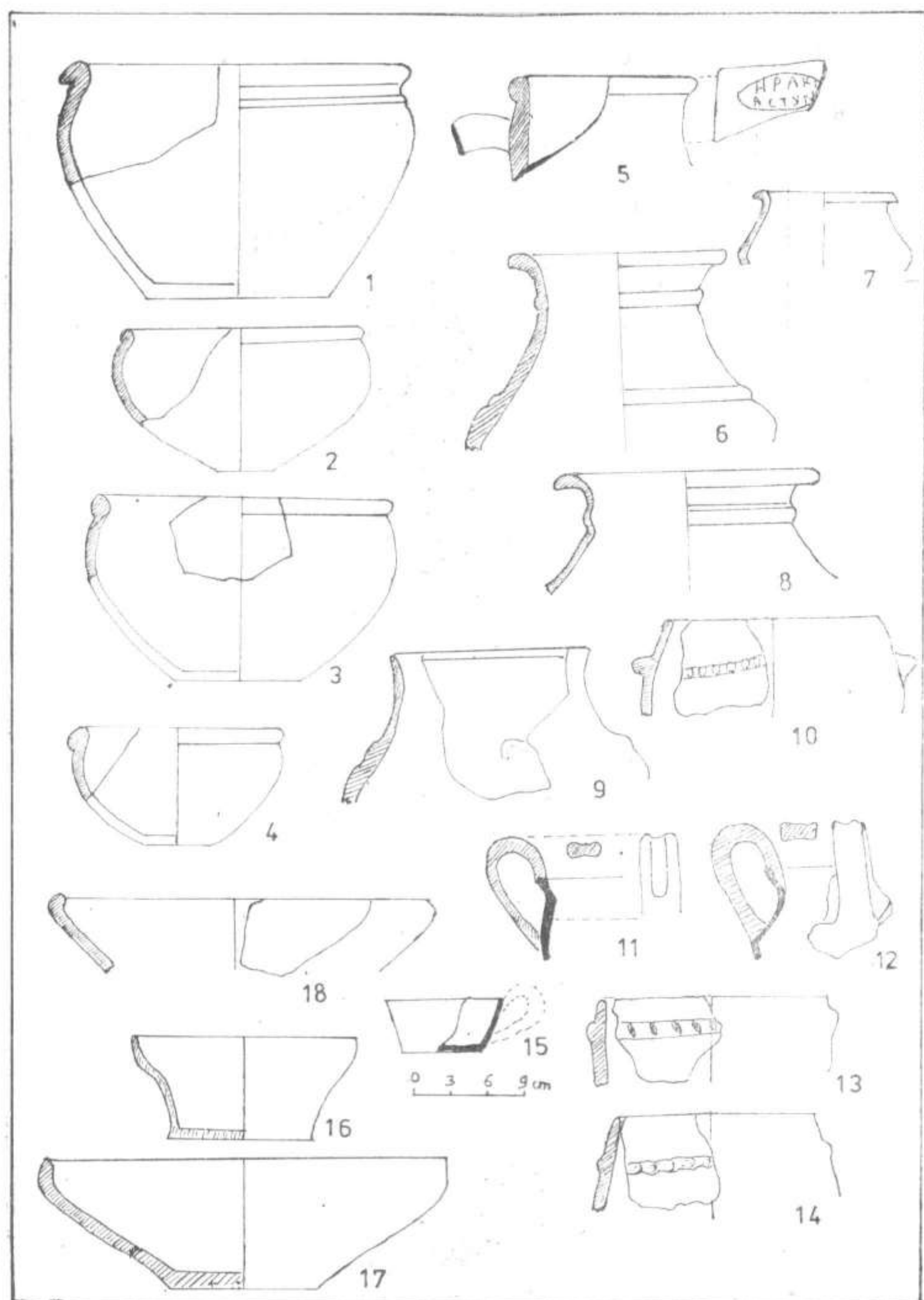

Fig. 11 Berveni-Lutărie, aşezare (1—5); Ciumeşti-Bostănărie (6—15); Berea-La Soci (16—18). Din aşezări.

II) atribuită mijlocului ultimei decade a sec. III î.e.n., atunci complexul de Latène mijlociu de la Berveni trebuie datat la sfîrşitul sec. III sau la începutul secolului următor. În acest caz, ceramica din Latène mijlociu din nord-vestul României începe să evolueze pe la sfîrşitul sec. III î.e.n. şi se dezvoltă în plin în sec. II î.e.n. [72].

★

Atît din aşezările cît şi din necropolele cercetate provine o cantitate considerabilă de ceramică lucrată cu mîna şi cu roata olarului. Deşi roata olarului se pare că a fost cunoscută şi în nord-vestul ţării, deja la finele epocii hallstattiene, generalizarea ei presupunem că se petrece numai în epoca Latène.

Pe baza cronologiei interne a necopolei de la Pişcolt-Nisipărie şi a celorlalte descoperiri mai bine databile, în continuare încercăm să reconstituim repertoriul ceramic folosit în diferite etape ale Latène-ului din nord-vestul României (fig. 12).

La sfîrşitul subfazei Lt. B_1 — aproximativ după mijlocul secolului IV î.e.n. — cînd prezenţa celţilor în acest spaţiu geografic este atestată arheologic[73], repertoriul ceramic se compune din: forme tradiţionale hallstattiene lucrate la roată sau cu mîna, precum şi vasele celtice lucrate cu roata olarului sau foarte rar cu mîna, aduse de noii veniţi. Ceramica hallstattiană locală se perpetuează datorită simbiozei celor două populaţii etnic diferite. Cele mai des întîlnite forme de origine hallstattiană sînt: A_{1-3}; B_{1-6}; C_{2-5}; E_{1-6}; F_1; G I_{1-2}; K_7.

Forme de origine celtică sînt: C_1; D_{1-3}; F_3; GI_2; H_1; I_{1-3}; J_1; K_1;. Dintre aceste tipuri de vase unele forme probabil au fost preluate de către celţi de la populaţiile cu care au venit în contact în drumul parcurs de ei pînă la sosirea lor în nord-vestul României (D_{1-3}; GI_2).

Menţionăm că în faza Lt.B ceramica de tradiţie hallstattiană, lucrată cu mîna sau la roată, este întîlnită, morfologic neschimbată, în contexte clare de Latène timpuriu (fig. 12/1—13).

Din primul orizont al necropolei de la Picolt-Nisipărie nu cunoaştem nici o formă de vas cu toartă de origine celtică occidentală. Rolul vasului de băut în lumea celtică occidentală îl juca vasul-pahar atît de des întîlnit în aceste descoperiri.

În faza evoluată a Latène-ului timpuriu (Lt. B_2) începe o producţie locală a ceramicii Latène, în care sînt create numeroase noi forme de vase avînd ca prototipuri forme tradiţionale hallstattiene locale sau forme de vase celtice occidentale. Luînd ca model vasele hallstattiene cu toartă se răspîndesc rapid diferitele tipuri de căni şi ceşti, străchini invazate şi evazate. Considerăm ca forme de vase nou create: $GI_{4,6}$; H_2; J_2; K_{2-5}; (fig. 12/14—36).

În faza Latene-ului mijlociu vasele mari devin mai zvelte mai elegante; ceştile şi căniţele sînt foarte îngrijit lucrate. O bună parte din formele de vase create în etapa Latene B_2 se continuă şi în Latène mijlociu, iar formele cele mai des întîlnite sînt: $GI_{3,5}$; $GII_{1,2}$; H_4; I_3; J_2; $K_{6,8,9}$. (fig. 12/37—47). O formă foarte frecvent întîlnită este vasul -situlă (I_3) orna-

[72] I. Németi, ActaMP, 10, 1986, p. 71—82.
[73] Idem, Alba Regia, 14, 1975, p. 189.

Cronologia epocii Latène		Tipuri de vase	Pişcolt „Nisipărie"
Relativă	Absolută		
B1/B2	350/330 î.e.n. – 300	1, 2, 3, 4, 5, 8, 10, 12, 7, 9, 11, 13	I
B2	280 î.e.n. – 250	14, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 26, 31, 30, 29, 28	II
B2/C1	230 î.e.n. – 230	32, 33, 34, 35, 36	III
C1/C2	200 î.e.n. – 130	37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47	IV
	100 î.e.n.		

Fig. 12. Evoluţia ceramicii Latène din nord-vestul României pe baza cimitirului de la Pişcolt-Nisipărie (LT. B—C).

mentat cu striuri (Kammstrich-Keramik), care se află în cantităţi mari în toate aşezările cercetate sau semnalate (fig. 10/5).

În necropolele cercetate din etapa Latene C se constată depunerea constantă a unei triade de vase de ofrandă, formată dintr-un vas mare, o strachină sau castron şi un vas cu toartă (vasul cu toartă este uneori înlocuit cu un castronaş). Din această cauză este mai greu de urmărit varietatea formelor de vase în etapa Latène-ului mijlociu. Ceramica lucrată cu mîna în această etapă apare relativ rar în morminte. Ceramica lucrată cu mîna, mai ales vasele mari, străchinile, vasul de tip borcan sînt frecvente, în schimb, în cadrul aşezărilor, asociate cu obiecte metalice caracteristice pentru Latène C. Credem că, pentru anumite scopuri casnice ca : depozitarea cerealelor, păstrarea apei, pentru gătit pe vetre deschise sau la topirea metalelor sînt mai practice, mai rezistente, vasele lucrate cu mîna, cu pereţii groşi. Fiind folosite în viaţa de toate zilele, aceste categorii de vase apar des în gropile menajere din jurul locuinţelor (fig. 10/1—14) ; (11/1—15). În „viaţa de dincolo de moarte" ofranda alimentară însoţeşte pe „călător" în vase poate special lucrate şi îngrijit confecţionate, lucrate cu roata olarului.

Presupunem că unele forme de vase deosebite, ca vasul de cult în formă de cizmă de la Curtuiuşeni, provin din import. Schimbul intens între comunităţile învecinate sau îndepărtate este bine atestat prin inventarul metalic al mormintelor cercetate.

Ceramica lucrată cu mîna este ornamentată cu motivele tradiţionale hallstattiene : butoni aplatizaţi, brîuri alveolate, mai rar caneluri verticale. Cercetătorul Vl. Zirra, ocupindu-se cu decorul ceramicii celtice din Transilvania, tratează pe larg şi ceramica din nord-vestul României [74]. Cele mai frecvente ornamente sînt executate în relief, incizate, ştampilate sau lustruite. Motivele incizate sau ştampilate sînt foarte variate, amintesc de stilul liber celtic, aplicate pe vase mari, ceşti, căni sau în interiorul străchinilor. În ultimii ani s-au făcut noi descoperiri din epoca Latene în zona Careiului ; printre altele şi vase sau fragmente ceramice frumos ornamentate. La Moftinul Mic „Pescărie" dintr-un mormînt de incineraţie în groapă provine un vas cu decor alcătuit din cercuri concentrice ştampilate, formînd diferite motive ornamentale [75].

Această cantitate relativ mare de vase este confecţionată în cadrul aşezărilor prin meşteşugul casnic al olăritului. Deocamdată nu avem cunoştinţă despre existenţa unor mari centre de olărit care ar fi produs vase pentru un teritoriu mai restrîns sau mai mare. Pînă în prezent au fost cercetate două cuptoare de ars ceramică la Andrid [76] şi trei cuptoare la Biharia [77]. Toate cuptoarele sînt de tipul cu perete median, compuse din camera de ardere, grătar şi focar.

Simbioza populaţiei hallsttatiene tîrzii cu grupurile celtice pătrunse în nord-vestul României curînd după mijlocul sec. IV î.e.n., dă o notă distinctă descoperirilor de tip Latène (Lt. B—C) din acest spaţiu geografic, fapt care este reflectat preganant în evoluţia ceramicii din Latène-ul tim-

[74] Vl. Zirra, Dacia, N. S., 22, 1978, fig. 3—10.
[75] I. Németi, *Repertoriul arheologic al comunei Moftinul Mic*, ms.
[76] Idem, SCIV, 25, 1974, 4, fig. 1/1—3.
[77] S. Dumitraşcu, Dacia, N. S., 26, 1982, fig. 4/1—2 ; 2/1 ; idem, Sargetia, 14, 1979, p. 45—57.

puriu și mijlociu. Ceramica lucrată cu mîna de tradiție hallstattiană se menține, morfologic aproape neschimbată, în Latène-ul timpuriu și mijlociu ; în schimb, cea lucrată cu roata olarului,avînd la bază fondul hallstattian și ceramica celtică central-europeană, cunoaște o dezvoltare și o evoluție importantă. Se îmbogățește rapid repertoriul ceramicii de tip Latène. Formele caracteristice moștenite din fondul hallstattian local, în special vasele cu toartă (cești, căni, oale bitronconice), devin foarte frecvente și variate. Celții din zonele vestice nu cunosc aceste forme ; ei le preiau numai cînd vin în contact cu lumea culturii Vekerzug. În descoperirile celtice din vestul Dunării, datate din Latène B_1, nu apar decît extrem de rar forme de vase prevăzute cu toartă, iar ceștile și cănile lipsesc cu desăvîrșire [78] (Ménfőcsanak, Rezi, Keszthely etc.)

O schimbare calitativă se constată odată cu încetarea bruscă a necropolelor pe la sfîrșitul Latène-ului mijlociu și mai ales în Latène D (tîrziu) cînd se generalizează și se uniformizează ceramica geto-dacică, specifică pentru faza sa clasică (descoperiri făcute la Lazuri, Aciș) [79].

În ansamblul ei, ceramica de tip Latène din nord-vestul României este un produs casnic, evoluția ei este strîns legată de dezvoltarea celei de-a doua epoci a fierului în toată complexitatea ei. Apariția Latène-ului în acest spațiu geografic, ca un fenomen economic, social-politic și cultural, nu poate fi definită numai prin prezența ceramicii lucrate cu roata olarului, care reprezintă doar un element al acestei civilizații. Datarea începutului necropolelor de la Ciumești, Sanislău, Curtuiușeni și a altora, pe la sfîrșitul sec. IV î.e.n. și începutul sec. III î.e.n. (folosind un sistem cronologic lung) datorită prezenței ceramicii lucrate cu mîna, de tradiție hallstattiană, olărie ce exprimă un conservatorism foarte pronunțat, credem că trebuie revizuită, mai ales că perioada Latène-ului timpuriu este documentată cu material arheologic bine definit din fazele I—II ale necropolei de la Pișcolt-Nisipărie. Vasele din mormintele nr. 5, 22b, 35 de la Ciumești nu au analogii nici din fondul hallstattian tîrziu și nici din descoperirile de tip Latène B_1 de la Pișcolt. Credem că ele pot fi încadrate într-o perioadă anterioară grupului Sanislău-Nir al culturii Vekerzug.

În concluzie, în evoluția ceramicii de la Hallstatt-ul tîrziu și pînă la Latène-ul tîrziu (Lt. D) se constată următoarele etape :

1. Hallstatt-ul D_2 (mijlocul sec. V — mijlocul sec. IV î.e.n.) cu o ceramică specifică culturii Vekerzug (grupul Sanislău — Nir), olărie lucrată cu mîna de veche tradiție hallstattiană și cea lucrată la roată de o producție locală.

2. Latène B_1 — final, curind după mijlocul sec. IV î.e.n., se constată simbioza ceramicii celtice de origine central-europeană cu ceramică de tradiție hallstattiană locală.

3. Latène B_2 — C etapa producției locale a ceramicii Latène, cu elemente și trăsături specifice zonei estice a lumii și civilizației celtice.

Ceramica lucrată cu mîna și cea cu roata olarului aparțin aceleiași comunități, ele nu pot fi tratate separat. Cele două categorii de vase apar atît în necropole, cît și în așezări. Ceramica lucrată cu mîna cantitativ este mai numeroasă în așezări, avînd aici o destinație specială de bucătărie, de a păstra provizii, sau folosite la prelucrarea bronzului (creuzete).

[78] *Corpus of Celtic finds in Hungary, Transdanubia.* 1, Budapesta, 1987, p. 13—14.
[79] Gh. Lazin, *op. cit.*, fig. 3/1—4 ; pl. 21/1—5 ; 23/1—12 ; 24/1—10.

ASPEKTE DER ENTWICKLUNG DER LATÈNEZEITLICHEN KERAMIK IM NORDWESTEN RUMÄNIENS (LATÈNE B—C).

ZUSAMMENFASSUNG

Die Forschung der Latènezeit im Nordwesten unseres Landes wurden vie intensiver in der letzten Periode durchgeführt (Ciumeşti, Berea, Sanislău, Pişcolt, Tărian, Curtuişeni, Andrid, Carei-Bobald sind wichtige Fundorten).

Der zahlreichste und manigfaltigste Teil der Entdeckungen bildet die Keramik, die sich in zwei Gattungen einteilt, wie folgt: handgearbeitete und scheibengedrehte.

Die handgearbeiteten Gefässe enthalten folgende Keramiktypen: A. grosse Gefässe; B. Schüsseln; C. Töpfe; D. Krüge; E. Tassen; F. kleine Gefässe.

Die scheibengedrehte Keramik besteht aus: G. Henkelgefässe; H. Schüsseln; I. situlaförmige Gefässe; J. Terrine; K. grosse Gefässe. Sonderformen sind das Kultgefäss (Stiefelform) aus Curtuiuşeni (L) und die hellenistischen Gefässe (M) aus Berveni.

Folglich besteht die Latène B_1 — Keramik im Nordwesten Rumäniens aus den einheimischen Grund herstammenden Gefässen und aus keltischen Gefässformen.

Obwohl die scheibengedrehte Keramik im Nordwesten Rumäniens seit dem Ende der Hallstattzeit bekannt ist, war die Benutzung der Töpferscheibe nur in der Latènezeit verbreitet und verallgemeinert.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1 Sanislău — hallstattzeitliches Gräberfeld, handgearbeitete Tongefässe.

Abb. 2 Sanislău — hallstattzeitliches Gräberfeld: handgearbeitete Tongefässe (1—6, 7A—9A) und Töpferscheibengefässe (7—14, 16); Ghenci (15).

Abb. 3 Sanislău — Grab 75 (1); Ghenci-Lutărie, Sieldung (2); Cămin-Malul Crasnei, Siedlung (3—9).

Abb. 4 Cămin Malul Crasnei, Siedlung (1—7, 10,12—14); Ghenci-Lutărie, Siedlung (8, 9, 11).

Abb. 5 Cămin-Malul Crasnei, Siedlung (1—6); Ghenci-Lutărie, Siedlung (7—12).

Abb. 6 Sanislău: Töpferscheibengefäss (1—11a, D_2); Pişcolt-Nisipărie, handgearbeitete Tongefässe (2—25).

Abb. 7 Pişcolt-Nisipărie: handgearbeitete Tongefässe (1—16); Töpferscheibengefässe (17—25).

Abb. 8 Pişcolt-Nisipărie, Töpferscheibengefässe.

Abb. 9 Pişcolt-Nisipărie, Töpferscheibengefässe (1—16); Curtuişeni-Dimbul Ars, Kultgefäss (17).

Abb. 10 Berea-La Soci (1—3); Carei-Bobald III (4, 6, 7); Andrid (5); Pişcolt-Lutărie (8); Cămin-Malul Crasnei (9—14). Alle aus Siedlungen.

Abb. 11 Berveni-Lutărie, Siedlung (1—5); Ciumeşti-Bostănărie (6—15); Berea-La Soci (16—18). Alle aus Siedlungen.

Abb. 12 Die Entwicklung der Latènezeitlichen Keramik anhand des Gräberfeldes von Pişcolt-Nisipărie (LT. B—C).

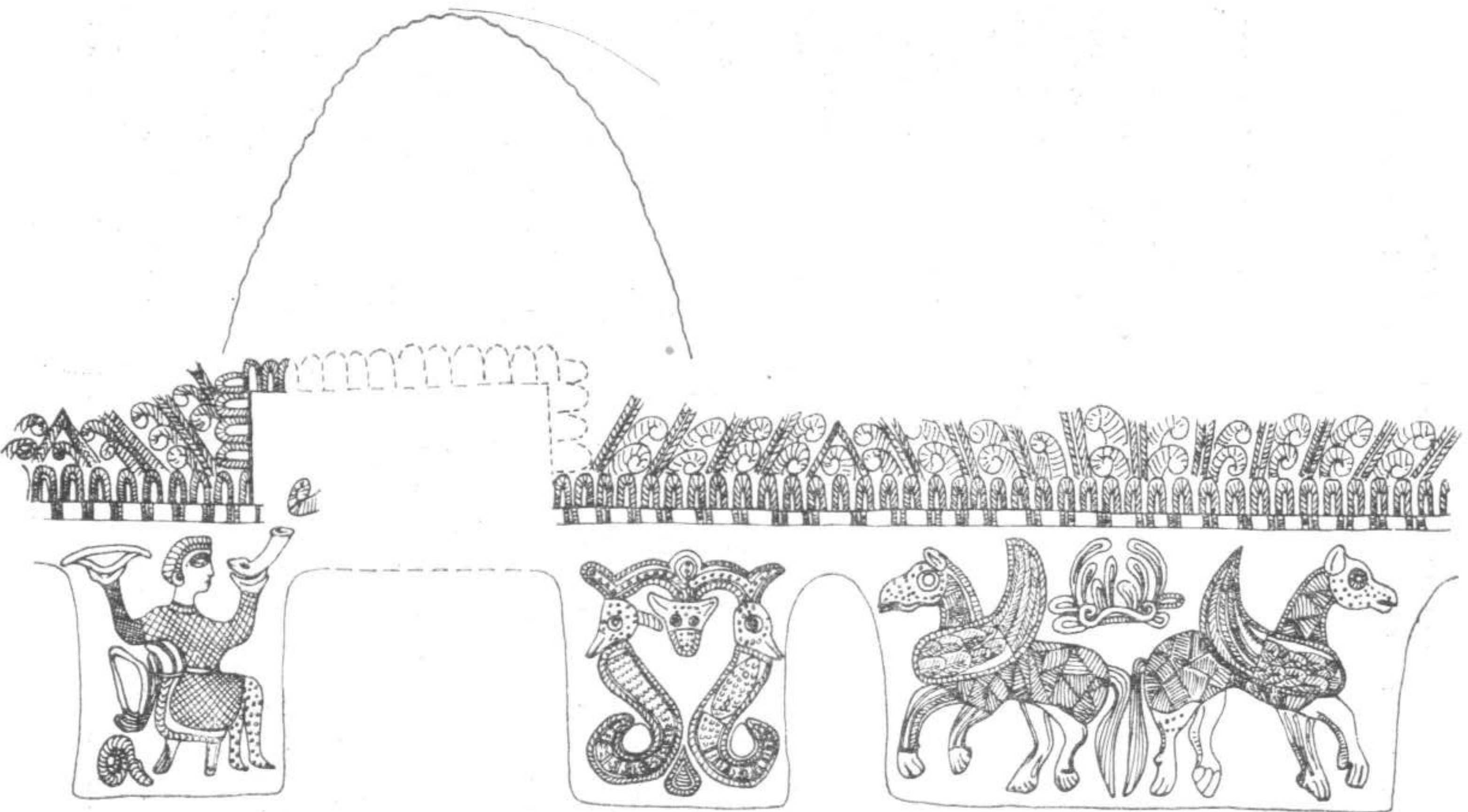
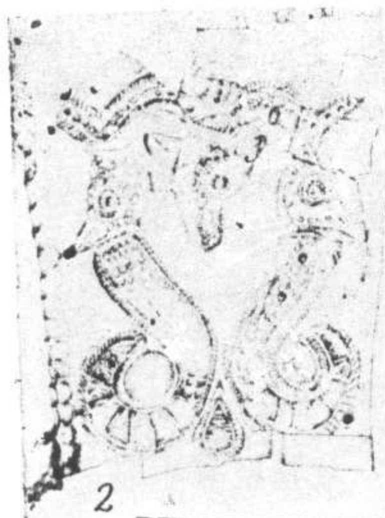
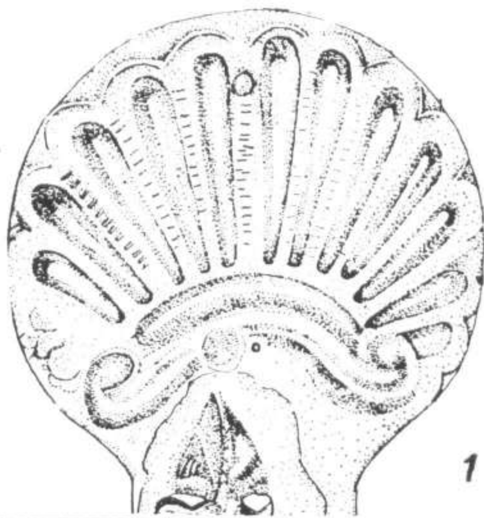

Fig. 1. Desen desfăşurat al coifului de la Băiceni

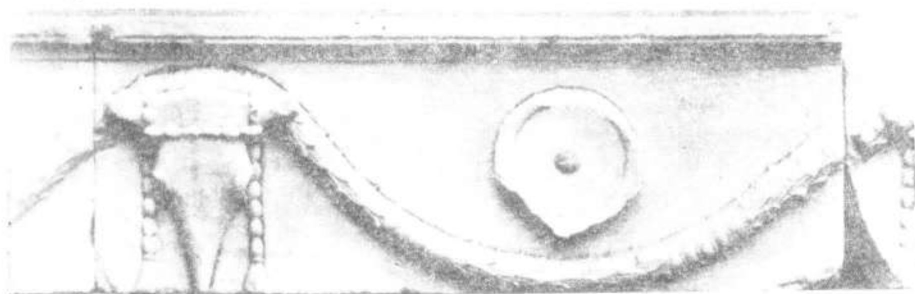

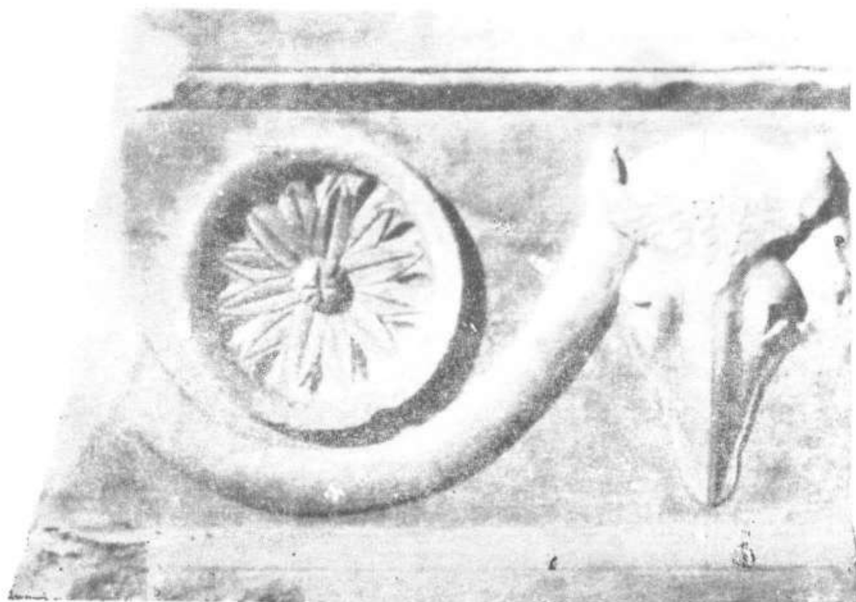
Pl. 1. 1 desen după discul aplicii frontale de harnaşament de la Băiceni (după Petrescu-Dîmboviţa şi D. Marin); 2 desen după obrăzarul stîng al coifului de la Băiceni (după Petrescu-Dîmboviţa şi D. Marin); 3 cana cat. 161 din tezaurul de la Rogozen (după Izkustvo).

1

2

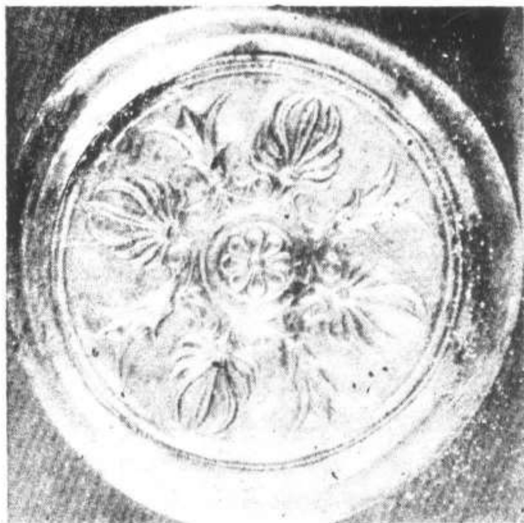

3

Pl. 2.1 detaliu după fiala cat. 94 din tezaurul de la Rogozen (după Izkustvo); 2 friză cu bucranii și ghirlande din Asklepion-ul de la Pergam (după Ziegenhaus și de Luca); 3 fragment de friză cu bucranii și *infulae* de la Histria, inv. L 1665.

Pl. 3. 1 fiala cat. 96 de la Rogozen (după Izkustvo); 2 fiala cat. 80 de la Rogozen (după Izkustvo).

1

2

Pl. 4. 1 Fiala cat. 4 de la Rogozen (după Izkustvo); 2 skyphos de la Strelcea (după Kitov, Pulpudeva, 4).

ÎNSEMNĂRI ARHEOLOGICE.
PENTRU DATAREA TEZAURULUI DE LA BĂICENI

de PETRE ALEXANDRESCU

Memoriei lui Adrian Florescu

Pe obrăzarul stîng al coifului de la Băiceni se află o reprezentare (fig. 1 și pl. 1/2) care a fost descrisă de către descoperitorii și editorii acestei importante descoperiri, M. Petrescu-Dîmbovița și Marin Dinu, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 108, in termenii următori : „Le couvre-joue de gauche s'orne de deux serpents symétriques : courts, simplement lovés en anneau à la base, leurs corps s'achèvent en tête d'oiseau tournant leur profil, bec fermé, vers l'extérieur. Délimités par une nervure à incisions obliques ces corps seprpentins sont ornés d'écailles, dont les rangées obliques, régulières, sont divisées, dans la portion inférieure, par 8 barres transversales. Chez le serpent de droite, le motif de la portion supérieure du corps est interrompu par une plaque ovale oblogue, due à une réfection de la pièce. Les têtes d'oiseau sont similaires, sauf pour la manière dont sont reproduits les yeux, elles ont la même forme et sont décorées du même motif de cercles poinçonnés de l'extérieur ; quant aux yeux, celui de la tête de droite est grand, circulaire, le contour hachuré, tandis que l'oeil de la tête de gauche est plus petit de forme ovale au contour simple sans hauchures. Entre les deux têtes d'oiseau, dans la partie supérieure du couvre-joue, une tête de bovidé (taureau) est représenté de face, les oreilles dressées. On retrouve sur son front et sur le mufle, contouré d'une bande cordelée, faite de hachures en relief, les mêmes cercles imprimés avec un poinçon de l'extérieure ; les yeux circulaires du bucrâne sont hachurés, eux aussi. Sa tête présente une certaine asymétrie, suite des endommagements subis récemment ; de ce fait, l'oreille, l'oeil et la moitié gauche du mufle sont plus petits que ceux du côté droit. Les têtes des deux oiseaux sont surmontées, chacune, de deux bandes terminales, en acolade, avec une rangée de cercles imprimés au poinçon, donnant l'impression d'une crête bifurquée, ou, peut-être, d'une paire de cornes. Outre ces motifs, fondamentaux, il y a une série de motifs décoratifs secondaires, destinés à combler les vides. C'est ainsi que la tête de bovidé est surmontée d' une ove, situé entre les deux cornes ; trois cercles imprimés ornent l'ove, ils sont disposés obliquement et encadrés d'une arcade de hachures. À la base du couvre-joue, on remarque deux boutons saillants de forme ovale, situés à la hauteur de l'arc dessiné par les deux queues de serpents. Toujours dans cette zone inférieure de la pièce, il y a un ove double cordé, au contour très étiré et la pointe dirigée vers le haut ; cinq sillons simples, disposés horizontalement le décore et une bande cordelée, en relief lui sert de cadre".

Execuția rudimentară a reprezentării explică dificila ei înțelegere și — desigur — maniera prea analitică, dacă nu chiar prolixă, a acestei descrieri. Cred însă că pentru decodarea ei trebuie să începem cu partea superioară a panoului. Recunoaștem, așa cum au văzut cei doi autori,

un bucraniu descărnat, triunghiular, cu coarne scurte orizontale (nu urechi), împodobit pe frunte cu mărgele (perle). De el sînt prinse, de o parte și de alta, două ghirlande tubulare, *infulae* (nu benzi, și nici coarne), care formează două arcade prinse de capetele de șarpe de la margine și terminate într-un început de alte arcade. Din pricina neînțelegerii de către meșter a funcției ghirlandei, aceasta descrie boltiri, în loc să se lase de o parte și de alta a capetelor de animale pe care le împodobește. Artistul nu știa, desigur, că ele constituiau o reprezentare plastică a unor ghirlande reale, care, în ritualul grec, împodobeau capetele animalelor duse la sacrificiu. Celelalte elemente ale compoziției se organizează simetric, față de axa longitudinală care trece prin bucraniu și opune cei doi șerpi cu capete de pasăre, înfășurați heraldic.

Compoziția formată din bucraniu și ghirlande tubulare este inspirată din arta greacă. Cum apariția ei poate fi datată destul de precis, putem cîștiga un criteriu de stabilire a unui *terminus post quem* pentru cronologia coifului de la Băiceni,

Două studii recente pun acum în discuție problema datei apariției frizei cu bucranii și ghirlande. Unul al Gabriellei Bordenache, este publicat în Studii Clasice, 25, 1987, p. 23—33. Celălalt, al Mariei Alexandrescu Vianu, in Revue des études sud-est européennes 25, 1987, p. 135—149. Cele mai timpurii frize apar în prima jumătate a veacului al III-lea î.e.n. Le întîlnim pe primul templu ionic din Asklepeion-ul de la Pergam (O. Ziegenhaus și G. de Luca, *Das Asklepeion*, Altertümer von Pergamon, 11, 1968, 1, p. 79, pl. 34 b. c) (pl. 2/2) și pe templul Demetrei din aceeași cetate (D. Bohtz, *Das Demeter-Heiligtum*, aceeași serie, 13, 1981, p. 40 urm. ,fig. 8,9, pl. 27, 52), datat între 283—263 î.e.n. Pe decorația acestui templu apar bucranii descărnate, cu panglici perlate agățate de coarne, care susțin ghirlande lungi și subțiri, formate din frunze de laur. Deasupra ghirlandelor sînt reprezentate fiale cu *omphalos*. Din aceeași vreme este și fragmentul de parapet de la Arsineion-ul din Samothrake, unde ghirlandele sînt tubulare, *infulae* (K. Lehmann, *A Guide to the Excavation and the Museum* [2], 1960, fig. 12). La Histria, exemplarele pe care le avem sînt, de asemenea, dintre cele mai timpurii din lumea greacă. Ilustrăm aici pl. 2/3, fragmentul din muzeul de la Histria, inv. L 1665 (G. Bordenache, *Sculture greche e romane*, București, 1969, cat. 283) Friza cu bucranii și ghirlande a fost de timpuriu preluată și de lumea tracă. Unul din primele exemple este mormîntul princiar recent descoperit de la Sveștari (Bulgaria de nord-est) din prima jumătate a sec. III î.e.n., unde friza a fost utilizată ca decorație a porții, așa cum se poate vedea din fotografia publicată de P. Zazoff, C. Höcker și L. Schneider, AA, 1985, p. 630, fig. 27.

Bucraniul descărnat, cu capul triunghiular, este el însuși un motiv decorativ pus în circulație la începutul veacului al III-lea. Așa cum scrie G. Bordenache în studiul citat mai sus, el a fost „creația unui artist care a dorit, la un moment dat, să sugereze imaginea animalului sacrificat ascunzînd cu totul cruzimea capului tăiat, descărnat sau nu. Pentru acesta, el a realizat o compoziție abstractă, cu mijloace simple: o foaie rigidă de aur, aplicată peste singurul element neperisabil, craniul taurului (deja aurit înainte de sacrificiu), redus la un triunghi isoscel cu vîrful în jos, prelung și elegant, din care singurele elemente realiste au rămas doar cavi-

tăţile orbitale mari, reduse la două cercuri sau la o formă mai puţin realistă" (p. 29).

Acest tip de bucraniu apare pentru prima dată pe Ptolemaion-ul din Samothrake. În sudul Dunării, el figurează in decoraţia mormintului de la Kazanlîk, pe friza compusă din bucranii şi rozete (I. Venedikov şi T. Gerasimov, *Trakijskoto izkustvo,* Sofia, 1973, pl. 89). Capetele de taur sînt readuse aproape la un simplu trunghi isoscel, cu slabe proeminenţe în dreptul cavităţilor orbitale. Tuşele de culoare vin să sugereze aspectul lor metalic.

Pe obrăzarul de la Băiceni bucraniul pare să se apropie de acest model elenistic timpuriu, desigur în măsura în care stîngăcia reprezentării ne permite să o interpretăm corect. Capul a luat acea formă simplificată, deşi ochii au fost aşezaţi nerealist, imediat sub frunte. Este probabil că bucraniul a fost preluat odată cu motivul întreg al frizei cu ghirlande. Capul de taur mai apare şi pe o altă piesă a tezaurului, aplica circulară nr. 17 (Petrescu-Dîmboviţa, Dinu Maria, *op. cit.*, fig. 7/4 şi 9/5), unde este reprezentat în acelaşi fel, cu ochii aşezaţi în faţă.

Remarcăm diferenţa de tratament a acestui motiv faţă de reprezentarea lui pe fiala cat. 94 (pl. 2/1) din tezaurul recent descoperit de la Rogozen (NV Bulgariei), unde capul de taur nu fusese încă supus acestei simplificări (Izkustvo, 30, 1986, 6, p. 15). Este totuşi posibil ca piesele de la Băiceni să nu fi fost realizate la un interval prea lung de cele ale marelui tezaur de la Rogozen, acelea care constituie „fondul lui principal" (vezi şi punctul nostru de vedere privind separarea pieselor produse în atelierele nord-trace de importurile mai vechi orientale, greceşti şi getice, în SCIVA, 38, 1987. 3, 233–244).

Un indiciu în acest sens ar putea fi şi maniera de redare a palmetei, care figurează pe apărătoarea de ceafă a coifului (fig. 1). Palmeta este situată central panoului şi cei doi grifoni-lei sînt simetric dispuşi faţă de ea. Palmeta (Petrescu-Dîmboviţa, Dinu Marin, *op. cit.*, fig. 1 şi 4) pe contur aproape pătrat, are frunzele subţiri, răsfirate, cu vîrfurile îndreptate către interior, iar tijele răsucite la bază în forma a două volute opuse simetric, „capitel ionic răsturnat". Motivul, mult simplificat, se regăseşte şi pe unul din discurile aplicii frontale de harnaşament, pl. 1/1 (Petrescu-Dîmboviţa, Dinu Marin, *op. cit.*, fig. 7/6 şi 11/1). Acest tip de palmetă apare pe mai multe vase din tezaurul de la Rogozen, amintit mai sus, ca unul din motivele decorative caracteristice. El se recunoaşte, de pildă, pe fiala cat. 4, (pl. 4/1) de provenienţă greacă, pe cana cat. 161, pl. 1/3, şi pe fiala cat. 80 (pl. 3/2), palmeta adunată, cu vîrfurile uşor întoarse către exterior, sau pe cana cat. 119, zona mediană, unde „capitelul ionic răsturnat" este hipertrofiat în dauna palmetei, redusă la o simplă indicaţie. Pe fiala cat. 96 din acelaşi tezaur ornamentul întreg este răsturnat şi vedem o colonetă susţinînd capitelul ionic. Palmeta şi-a pierdut cu totul specificul, devenind o simplă plantă ierboasă. Prefacerile acestea ţin de stilul atelierelor toreutice din nord-vestul Traciei şi indică accentul pus de meşteri pe posibilităţile decorative ale tijei palmetei. Un exemplu apropiat de palmeta coifului de la Băiceni este şi cel de pe *skyphos*-ul de la Strelcea (pl. 4/2, rîndul cel mai de jos), produs de aceleaşi ateliere, în al treilea sfert al sec. IV î.e.n. (G. Kitov, Izkustvo, 20, 1979, p. 5; idem, Pulpudeva, 4, 1980, p. 174, p.. 11; P. Alexandrescu, Dacia, N. S., 27, 1983, p. 49, fig.

3/2). Palmetele au frunzele subţiri şi răsfirate, cu vîrfurile întoarse către interior şi baza fixată pe o dublă volută („capitel ionic răsturnat").

Dacă observaţiile noastre sînt juste, atunci coiful de la Băiceni, şi împreună cu el întregul tezaur, îşi găseşte un punct de reper cronologic mai sigur. Ţinînd cont de apariţia în arta greacă a frizei cu bucranii şi ghirlande la începutul veacului al III-lea şi de identificarea la Băiceni a unor ecouri ale artei toreutice din grupul nord-vest balcanic înfloritor în a doua jumătate a veacului precedent, tezaurul ar putea data din prima jumătate sau de la mijlocul sec. III î.e.n.

Această cronologie ar putea surprinde la prima vedere, dacă avem în vedere data atît de ridicată propusă de editori („vers les années 400 av.n.è.", *op. cit.*, p. 123). Dar încă din studiul nostru publicat în Dacia, N.S., 27, 1983, p. 48 urm., am arătat că tezaurul trebuie încadrat în marele grup nord-balcanic, din care descoperirile cele mai multe şi — în special — cele care ne oferă elemente mai sigure de datare, aparţin celei de-a doua jumătăţi a veacului al IV-lea î.e.n., eventual chiar începutului secolului următor. Tezaurul de la Băiceni se situează la sfîrşitul acestei perioade, al cărei început este marcat de inventarul mormîntului de la Agighiol. Noua datare propune chiar prelungirea ei pînă la mijlocul secolului al treilea.

Nu este locul de a dezvolta aici consecinţele noii datări pentru cunoaşterea civilizaţiei geto-dace din centrul şi nordul Moldovei. Aş vrea doar să arăt că tezaurul de la Băiceni se poate acum integra unui orizont cultural din ce în ce mai bine cunoscut, căruia îi aparţine în primul rînd aşezarea fortificată de la Cotnari, din apropierea locului de descoperire a tezaurului. Acestei aşezări i-a sacrificat atîţia ani din scurta sa viaţă învăţatul şi pasionatul arheolog de la Iaşi, Adrian C. Florescu, a cărui dispariţie a lăsat în urmă un gol atît de mare în disciplina noastră şi regretele neistovite ale prietenilor săi. Alte aşezări similare au fost identificate în regiune, unele parţial investigate, tot de către Adrian Florescu sau de colaboratorii săi. Una dintre cele mai interesante este cea de la Buneşti-Avereşti, jud. Vaslui, care prin strădania Violetei Bazarciuc începe să-şi dezvăluie importanta sa poziţie în cadrul acestei civilizaţii, ca centru tribal, dar şi ca sediu al unor ateliere metalurgice şi de bijuterii. O serie de mici tezaure de obiecte de podoabă, diadema de aur descoperită în 1984, ca şi bogata recoltă de ceramică de import, pun în lumină bogăţia acestui *oppidum* geto-dac, a cărui perioadă de existenţă se înscrie între sfîrşitul veacului al IV-lea şi sfîrşitul veacului al III-lea î.e.n. (V. V. Bazarciuc, SCIVA, 34, 1983, p. 249–273; eadem, în *Documente recent descoperite şi informaţii arheologice*, Bucureşti, 1985, p. 24–32).

Înflorirea unor ateliere toreutice în centrul şi nordul Moldovei (în studiul meu din Dacia N.S., 27, 1983, p. 54, remarcam înrudirea stilistică dintre piesele de la Băiceni şi coiful de aur de la Poiana-Coţofeneşti, jud. Prahova) s-a produs în vremea în care Peninsula Balcanică era turburată de mişcările triburilor celtice, care se îndreptau către Grecia şi Asia Mică, oprind pentru un timp, dezvoltarea civilizaţiei şi artei tracilor de sud. Moldova, ferită pentru o vreme — pînă la apariţia triburilor bastarne —, a putut oferi un loc mai adăpostit meşterilor artei metalelor preţioase.

NOTES ARCHÉOLOGIQUES
SUR LA CHRONOLOGIE DU TRÉSOR DE BĂICENI

RÉSUMÉ

L'auteur idéntifie sur le couvre-joue gauche du casque d'or de Băiceni la représentation déformée d'une frise à bucrânes et guirlandes ou *infulae*, qui fait son apparition dans l'art grec vers le début du III s.av.n.è (le temple de Démètre et le premier temple ionique de l'Arsinéion de Samothrace). Le type de palmette figurée sur le casque et sur l'applique d'harnais rapelle, d'autre part, certains motifs végétaux qui décorent les vases du grand trésor de Rogozen, daté de la seconde moitié du IV s.avn.è. Il propose donc de dater le trésor de Băiceni de la première moitié, sinon du milieu du III s. av.n.è., à l'époque de l'horizon culturel illustré par les *oppida* récemment fouillés de la Moldavie centrale et septentrionale.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Dessin du casque de Băiceni.

Pl. 1.1 dessin du disque de l'applique d'harnais de Băiceni (d'après Petrescu-Dîmbovița et D. Marin); 2 dessin du couvre-joue gauche du casque de Băiceni (d'après Petrescu-Dîmbovița et D. Marin); 3 la cruche cat. 161 du trésor de Rogozen (d'après Izkustvo).

Pl. 2.1 detail de la phiale cat. 94 du trésor de Rogozen (d'après Izkustvo); 2 la frise à bucrânes et guirlandes de l'Asklépeion de Pergam (d'après Ziegenhaus et de Luca); 3 fragment de frise à bucrânes et guirlandes avec *infulae* d'Histria, inv. L 1665.

Pl. 3.1 la phiale cat. 96 du trésor de Rogozen (d'après Izkustvo); 2 la phiale cat. 80 du même trésor (d'après Izkustvo).

Pl. 4.1 la phiale cat. 4 de Rogozen (d'après Izkustvo); Le skyphos de Streléa (d'après Kitov, Pulpudeva 4).

O CASĂ DE ORĂŞEAN ŞI DOCUMENTE MATERIALE DIN SEC. XIV—XV LA RÎMNICU VÎLCEA

de ELENA BUSUIOC

Cercetările arheologice privind istoria orașului Rîmnicu Vîlcea au fost inițiate—datorită semnalării unor fragmente ceramice datînd din sec. XIV—XV, în 1968, în „Parcul Central"—cu prilejul unei săpături, cu scop edilitar (fig. 1)[1]. O secțiune de explorare a zonei sud-estice a parcului a interceptat un complex de chirpic, arsură și material arheologic databil în secolele menționate; el a fost cercetat în întregime în campania anului 1970 prin secțiunea A (lungă de 14 m și lată de 3 m) orientată nord-sud și prin două casete (1 și 2) trasate perpendicular pe latura sa estică.

În săpătură, complexul se prezenta sub forma unei gropi rectangulare cu dimensiunile de 6,50×5 m, reprezentînd o pivniță. Pe fundul acesteia, situat la adîncimea de 2,90 m față de solul actual, s-a aflat un strat compact de chirpic și de arsură provenind de la pereții pivniței și de la nivelul superior al construcției de paiantă, prăbușită în urma unui incendiu care a mistuit locuința; alte fragmente de lut ars proveneau de la o sobă de oale-cahle situată la parterul locuinței și de la care, poate, a și pornit incendiul[2]. În cuprinsul acestui strat gros de 0,50—0,80 m s-au găsit numeroase vestigii arheologice. Deși în continuare umplutura pivniței conținea același gen de materiale arheologice, straturile următoare sînt sensibil diferite: astfel, din cauza amestecului cu pămînt, culoarea stratului imediat succesiv este mai întunecată — spre deosebire de stratul inferior de chirpic și arsură, la care ne-am referit și a cărui pigmentație este intens cărămizie — iar vestigiile arheologice din cuprinsul lui sînt mai puțin numeroase. Depunerea următoare din umplutura pivniței — ultima — se caracterizează printr-un pămînt amestecat, predominant de culoare castanie și prin apariția doar sporadică a fragmentelor de chirpic, cărbune și material arheologic.

Intervențiile moderne de deasupra umpluturii din pivniță sînt separate de aceasta printr-o lentilă de lut galben nisipos; aproximativ pe colțul sud-estic, umplutura pivniței a fost străpunsă de o groapă de var (fig. 2/I).

Așa cum se vede din profil, de la adîncimea de la care s-a delimitat, în jos, groapa pivniței a fost adîncită în bună parte în pietriș, astfel că pe laturile de nord, sud și est limitele ei coincid cu limitele gropii săpate în pietriș (fig. 2/I). Colțul sud-estic al pivniței nu a putut fi delimitat, fiind suprapus de un zid de dată mult mai tîrzie.

Tot la adîncimea la care s-a obținut conturul pivniței, s-a mai constatat că latura estică a acesteia era însoțită de o fișie de pămînt galben

[1] Parcul ocupă zona estică a Pieții Mircea cel Bătrîn situate în zona centrală a orașului.

[2] Aflate în complex închis, resturile sobei au păstrat principalele elemente ale structurii acesteia, fapt care a făcut posibil studiul de reconstituire pe cale grafică a tipului respectiv de sobă cu oale-cahle. Cf. Elena Busuioc și arh. Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Dacia, N. S., 23, 1979, p. 275—289. Date sumare despre complexul-locuință din „Parc" au fost prezentate într-o comunicare cu același titlu ținută la Sesiunea jubiliară a DMI din ianuarie 1973, și în Buridava, 3, 1979, p. 21—25.

cu mult nisip și pietriș, pigmentat cu boabe de cărbuni ; lățimea ei în zona mediană însuma cca 0,75 m. Din profilul sudic al casetei 1, prin care s-a obținut secționarea pe direcția est-vest a depunerilor de pe latura estică a pivniței, s-a observat că fundația acesteia depășea fișia de pămînt galben pigmentat cu cărbune. Rezultă că aceasta din urmă reprezintă resturile

Fig. 1. Schița orașului Rîmnicu Vîlcea. X Piața „Mircea cel Bătrîn" cu „Parcul Central" (după Mihai Iancu, Dem. Popescu, *România, ghid atlas turistic*, București, 1971, pl. 20).

unui complex anterior (distrus în bună parte de constructorii pivniței) a cărui datare este asigurată de prezența în cuprinsul lui a unor fragmente de ceramică datind din prima jumătate a sec. XIV, precum și de un dinar de argint din vremea lui Carol Robert, emis în 1327 (fig. 11/2) [3].

Revenim în continuare cu citeva date și observații referitoare la tehnica de construcție a pivniței, care au putut fi înregistrate pe parcursul cercetării.

[3] Determinarea monedei a fost făcută de Elena Isăscescu, de la cabinetul numismatic al Bibliotecii Academiei R. S. România, căreia îi mulțumim pe această cale. Vezi de asemenea studiul aceleiași din BSNR, 68—69 (1973—1975), nr. 121—123, p. 128.

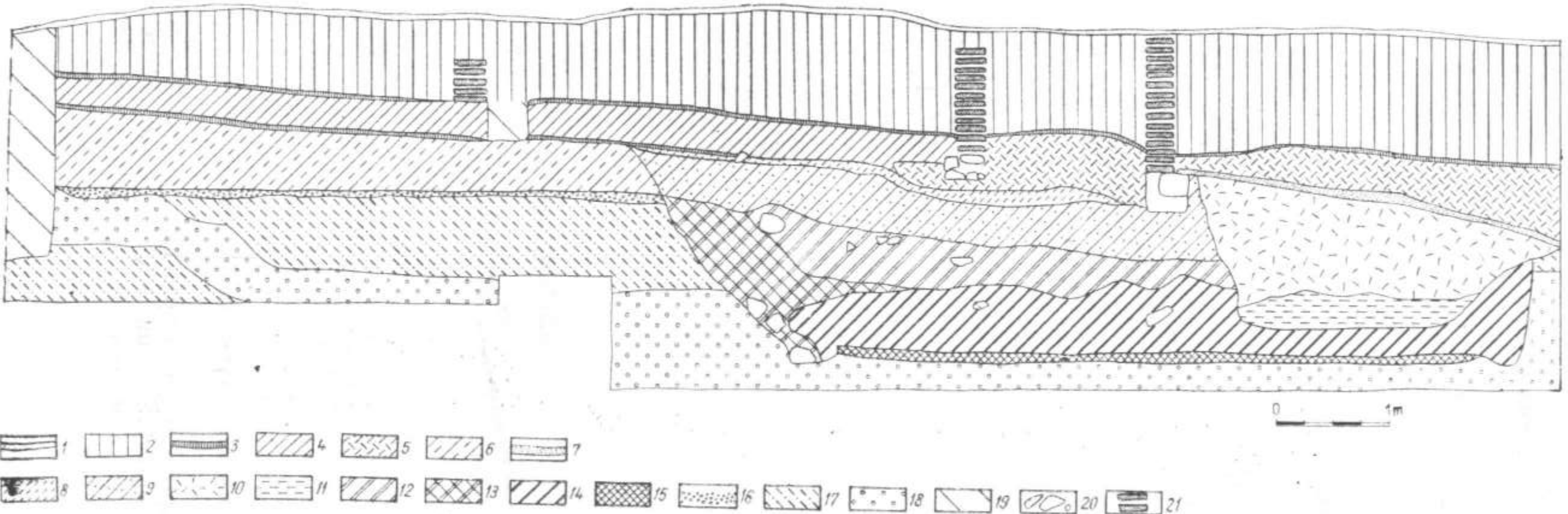

Fig. 2. Rîmnicu Vîlcea — „Parc". Profilul estic al lui SA. 1 sol actual, 2 strat de depunere modernă, 3 dungă de mortar ,4 castaniu închis pigmentat cu boabe de mortar, pietre mici și fragmente de cărămidă, 5 pămînt amestecat galben și castaniu, cu pietre mărunte și bulgări de mortar, 6 castaniu-gălbui, fără materiale arheologice, 7 dungă de nisip, 8 lentilă de pămînt galben, 9 castaniu pătat cu pete de culoare mai închisă, 10 groapă de var, 11 var, 12 castaniu amestecat cu fragmente de chirpic, cărbune, pietre, oase de animale, fragmente ceramice, 13 castaniu roșcat, pigmentat cu cărbune și chirpic, cu materiale arheologice, 14 strat de chirpic și arsură (cărămiziu intens) cu numeros material arheologic, 15 podeaua pivniței (pămînt galben bătut intens cu maiul), 16 dungă de pietriș mărunt de rîu și nisip, 17 galben nisipos, 18 prundiș, 19 groapă modernă, 20 pietre, 21 cărămizi.

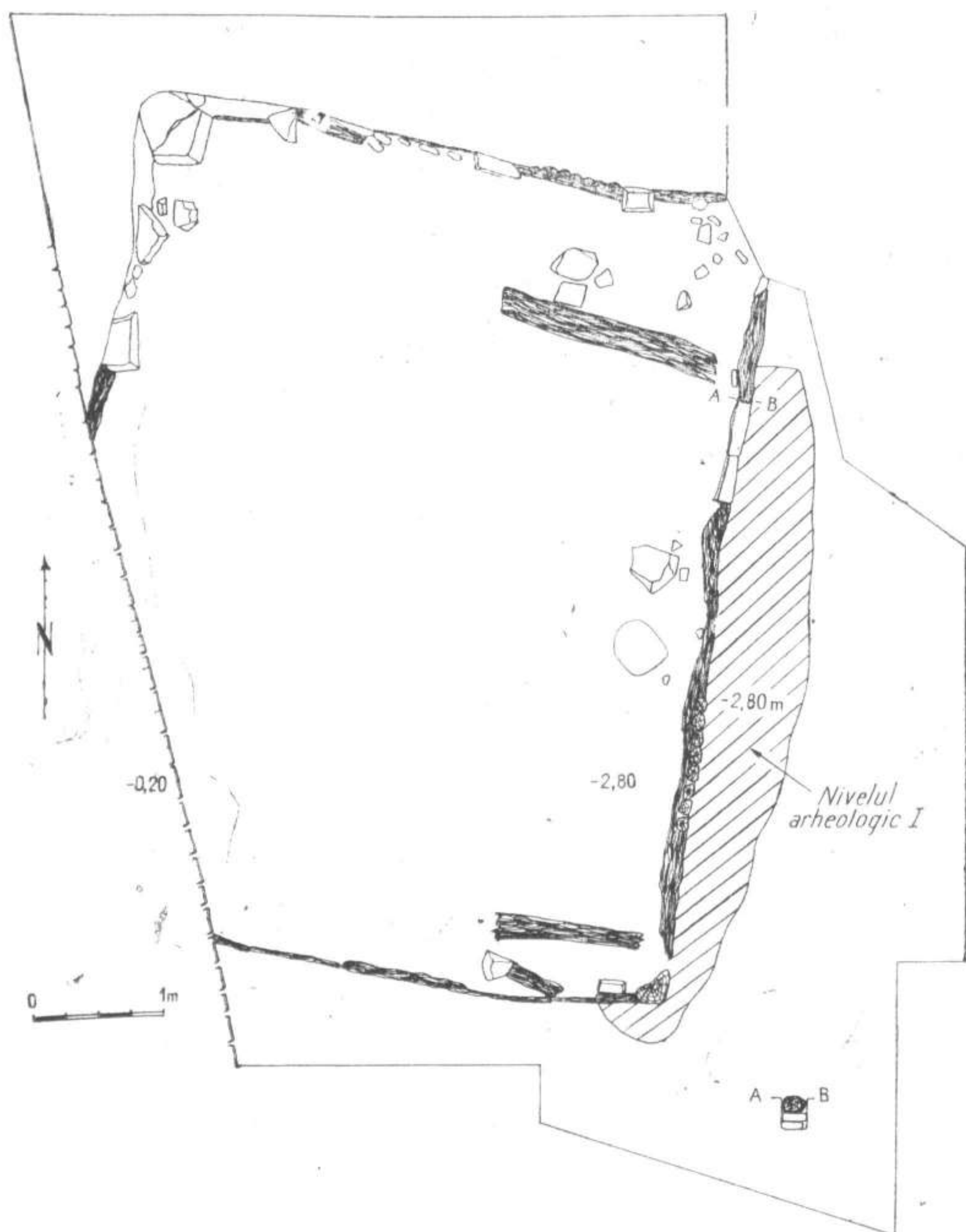

Fig. 2. II. Rîmnicu Vîlcea — „Parc". Planul pivniței.

După săparea gropii pivniței la adîncimea proiectată, constructorii au mai săpat, în lungul laturilor ei un lăcaș, pe fundul căruia au așezat un pat de piatră de gresie format din cîte două pietre puse una deasupra

celeilalte ; procedeul era necesar din cauza instabilității pietrișului în care era adîncit fundul pivniței și avea scopul să asigure o cît mai bună rezistență întregului schelet lemnos al construcției. Peste patul de piatră de gresie, în lăcașul pomenit au fost așezate bîrne — tălpi de lemn de stejar late de cca. 0,30—0,40 m și groase de 0,20—0,25 m. Adăugăm că prin amenajarea podelei din pămînt galben, așternut într-un strat gros de 0,15 m și bătut insistent cu maiul, s-a obținut o foarte bună fixare în sol a bîrnelor-tălpi [4]. Acestea din urmă s-au păstrat pe toate laturile degajate, sub formă de fragmente de lemn carbonizat, iar talpa de pe latura de est, de asemenea puternic arsă, s-a conservat aproape în întregime.

Pe două laturi (cea estică și nordică) s-a înregistrat clar prezența unor pari verticali așezați unul lîngă altul și aproximativ rotunzi în secțiune (fig. 2/II); ei se vor fi sprijinit pe bîrna-talpă în lăcașuri create anume, așa cum pare să indice aflarea lor *in situ* [5].

Atenție specială au arătat constructorii față de parii de la colțuri, la a căror fixare și întărire au folosit o mare cantitate de piatră de gresie de mari dimensiuni, clădind-o la baza și în jurul lor; la degajare, pietrele s-au găsit grupate la colțurile rectangulului format de bîrnele tălpi, dar s-a păstrat numai restul carbonizat al stîlpului din colț sud-estic (fig. 2/II).

Referitor la tehnica de construcție folosită la locuința vîlceană, mai putem adăuga cîteva observații care pot fi corelate cu date înregistrate

[4] Preocuparea pentru amenajarea podelei constituie un indiciu clar că pivnița era folosită constant și foarte probabil servea ca depozit de mărfuri, dacă avem în vedere varietatea și natura materialelor arheologice recoltate cu prilejul degajării umpluturii ei. Datele arheologice arată frecvent grija pentru amenajarea specială a podelei pivnițelor locuințelor de paiantă din mediul urban, constatîndu-se totodată o diversă practică a realizării acesteia. De obicei se întîlnește podeaua din lut așternut în strat gros de 15—20 cm bine bătut cu maiul. Cf. Lia Bătrîna și A. Bătrîna, SCIVA, 31, 1980, 4, p. 603 (în continuare : Bătrîna, SCIVA, 31, 1980, 4); N. Pușcașu, Voica-Maria Pușcașu, MIA, 1983, 2, p. 34 (în continuare : Pușcașu, *op. cit.*). Mai rar se întîlnesc pivnițe avînd podeaua din scînduri ; exemple de acest gen, datînd din sec. XIV, se documentează în mediul urban la Tîrgoviște și la Curtea de Argeș. Vezi N. Constantinescu și arh. C. Ionescu. SCIVA, 31, 1980, 1, p. 60 și fig. 4 (în continuare, N. Constantinescu, C. Ionescu, *op. cit.*) Lia Bătrîna și A. Bătrîna. CercetArh, 1981, 4, p. 153, fig. (în continuare Bătrîna, CercetArh, 4, 1981).

[5] Procedeul îngropării bîrnelor-tălpi în șanțuri anume săpate la construcțiile medievale de lemn și pămînt din țările române este clar documentat arheologic : amintim, astfel prezența șanțurilor în care au fost îngropate bîrnele-tălpi la o întăritură de la Voievozi datînd de la sfîrșitul sec. XII și la o construcție cu schelet de lemn ce susținea un nivel superior, databilă la sfîrșitul sec. XIII (R. Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *Mărturii de civilizație medievală românească*, București, 1979, p. 37 (în continuare se va cita : *Mărturii*). Același procedeu se întîlnește la casa domniei de pe platoul cetății de scaun de la Suceava, datînd din a doua jumătate a sec. XV (cf. *ibidem*, p. 15), la locuințe de tîrgoveți datînd din a doua jumătate a sec. XIV de la Tîrgoviște (N. Constantinescu, C. Ionescu, *op. cit.*, p. 59) de la Curtea de Argeș (Bătrîna, Cercet Arh, 1981, 4, p. 153) și de la Baia, datînd din prima jumătate a aceluiași secol (Bătrîna, SCIVA, 31, 1980, 4, p. 602), precum și la cele din mediul urban sucevean, în sec. XV (vezi M. D. Matei și Em. Emandi (SCIVA, 28, 1977, 4, p. 554). Bîrna-talpă nu putea fi așezată pe un „prag" față de nivelul podelei (cf. *ibidem*, p. 554, 556 și fig. 1/3) fiindcă ar fi fost împinsă către interiorul pivniței de parii verticali și de loasbele orizontale, eliminată deci ca element de rezistență a osaturii lemnoase a acesteia ; ea pare că se sprijină pe un „prag" atunci cînd săpătura depășește nivelul podelei. Parii ce căptușeau cele două maluri ale șanțului de apărare al orașului Suceava din sec. XV erau și ei fixați în lăcașuri săpate de constructori de-a lungul ambelor taluzuri, late de 0,35—0,40 m și adînci cu 0,65 m față de baza propriu-zisă a șanțului (Elena Busuioc, Materiale, 9, 1970, p. 402 și fig. 1 și 2). Și tot astfel, bîrnele-tălpi ale locuințelor de suprafață de la Piua Pietrii datînd din sec. XV—XVI erau fixate în șanțuri de fundație adînci de 0,10 m (față de nivelul podelei de lut bătut) și late de 0,30—0,40 m. Cf. L. Chițescu, CercetArh, 4, 1981, p. 129 și *ibidem*, 5, 1982, p. 134.

în cadrul altor complexe similare cercetate arheologic. Astfel, judecînd în funcţie de puţinele detalii care au putut fi stabilite cu prilejul degajării complexului şi pe care le-am prezentat în rîndurile de mai sus, căptuşeala lemnoasă a pivniţei era constituită din succesiunea acelor pari verticali, rotunzi în secţiune, adosaţi pereţilor acesteia, pe ale căror capete superioare se vor fi sprijinit grinzile şi scîndurile orizontale ce alcătuiau planşeul parterului. Resturile unor astfel de scînduri, puternic carbonizate, au fost găsite zăcînd pe podeaua de lut a pivniţei.

Împreună cu bîrnele tălpi, întreg acest schelet lemnos al pivniţei devenit rigid, prin modul în care era încheiat, dobîndea totodată rezistenţa necesară pentru a susţine restul construcţiei de deasupra ca şi amenajările interioare ale acesteia, cum ar fi, de exemplu, o sobă din lut şi oale-cahle ce a beneficiat deja de un studiu special [6].

Accesul în pivniţă se va fi făcut desigur printr-un gîrlici situat, foarte probabil, pe colţul sud-vestic, în zona pe care, aşa cum am arătat mai sus, nu am avut posibilitatea să o degajăm.

Mai putem adăuga observaţia că acoperişul locuinţei va fi fost de şindrilă, dat fiind că din umplutura pivniţei s-au recoltat numeroase cuie subţiri (îndoite şi fragmentate, semn că fuseseră folosite) [7].

Avînd în vedere cantitatea mare de lipitură de lut incendiată din umplutura pivniţei, construcţia de deasupra acesteia trebuie să fi avut pereţii din lemn acoperiţi atît la interior cît şi la exterior cu lipitură groasă de lut preparat cu tocătură de păioase şi foarte probabil erau văruiţi, dacă ţinem seama de bicromia (alb-gălbui şi roşu cărămiziu) sobei ce dădea măsura confortului cu care era obişnuită o anumită pătură, înstărită, destul de numeroasă dealtfel, a populaţiei din oraşele ţărilor române în sec. XIV şi XV [8].

Literatura de specialitate, îmbogăţită substanţial în ultimii 10–15 ani, oferă un registru semnificativ de date şi observaţii privind, în special, tehnica de construcţie a structurii lemnoase a pivniţelor de case medievale, dar continuă să rămînă deficitară referitor la modalitatea constructivă a nivelului superior al acestora (cauzele fiind în principal obiective). Aceeaşi literatură relevă tot mai convingător faptul că tipul de locuinţă cu pivniţă şi parter a fost frecvent în peisajul citadin al ţărilor române extracarpatice încă din sec. XIV. Informaţia arheologică privind capitolul activităţii constructive începe să contureze existenţa unor variate tipuri de clădiri în lemn sau de zid (piatră sau cărămidă) dezvăluind concomitent o graduală evoluţie a acestora în ţările române pe parcursul evului mediu.

[6] Vezi Dacia, N. S., 23, 1979, p. 275–289, fig. 1–11.

[7] Acoperişul de şindrilă a fost adesea identificat la acest tip de locuinţă prin cercetări arheologice, Cf. *Mărturii*, p. 25–26 ; Puşcaşu, *op. cit.*, p. 34 ; V. Neamţu, Eugenia Neamţu, Stela Cheptea, *Oraşul medieval Baia în secolele XIV–XVIII*, II, Iaşi, 1984, p. 21 (Se va cita în continuare : *Baia*, I, 1980 ; *Baia*, II, 1984). Acoperişul de şindrilă este atestat pe cahle databile în primele decenii ale sec. XV, Puşcaşu, *op. cit.*, fig. 13. Casele orăşenilor din Suceava erau acoperite cu şindrilă, notează Donado d'Alezze, *Historia turcheasca* (ed. I. Ursu), Bucureşti, 1909, p. 91.

[8] Referindu-se la descoperirile arheologice din teritoriul medieval al Tîrgoviştei, C. Ionescu afirmă că „toate locuinţele ante 1391, cunoscute pînă acum, se încălzeau cu sobe din lut şi cahle..." MIA, 1983, 2, p. 68. Vezi şi N. Constantinescu şi C. Ionescu, *op. cit.*, p. 57–74). La Baia, din 11 ocuinţe cercetate, 8 au avut sobe de cahle (Baia, II, 1984, p. 38).

Astfel, cele mai apropiate analogii ale modului de construcţie a scheletului lemnos al pivniţei vîlcene — cu tălpile îngropate în şanţuri special săpate şi cu pereţii căptuşiţi cu pari fixaţi în poziţie verticală unul lingă altul — se întilnesc în zona imediat învecinată, şi tot în mediul citadin, la Curtea de Argeş, fiind vorba de o locuinţă datind din ultimele decenii ale sec. XIV şi la începutul secolului următor, contemporană aşadar, cu locuinţa de care ne ocupăm [9]. Acelaşi procedeu se întilneşte şi în Moldova, la Baia, la o locuinţă cu pivniţă datind din prima jumătate a sec. XIV, iar în Transilvania, la o pivniţă cercetată la Sighişoara şi databilă la finele sec. XIII [10].

Aşa cum sugerează marea majoritate a descoperirilor arheologice, mai bine cunoscute (şi se pare că şi mai răspîndite) erau în oraşele din ţările române în sec. XIV şi XV locuinţele avînd scheletul lemnos al pivniţei din pari verticali aşezaţi la o anume distanţă unul de altul (pe bîrne-tălpi îngropate în şanţuri) şi din loasbe dispuse orizontal în spaţiile lăsate libere între aceştia.

Aceeaşi documentaţie contribuie la aprofundarea cunoaşterii arhitecturii civile durate din lemn şi lut din oraşele ţărilor române reprezentate, în sec. XIV—XVI, de case cu pivniţă-depozit, locuinţe uşor adîncite în pămînt sau de locuinţe de suprafaţă (uneori cu temelie de piatră), ale căror vestigii au fost cercetate la Baia, Suceava, Iaşi, Curtea de Argeş, Păcuiul lui Soare, Tîrgovişte, Rîmnicu-Vîlcea, Tîrgşor, Piua-Pietrii etc. [11].

O altă trăsătură relevată de descoperirile la care ne-am referit rezidă în faptul că locuinţele din mediul urban erau frecvent dotate în sec. XIV—XVI cu sobe de cahle. Şi tot pe temeiul descoperirilor arheologice s-a acumulat deja o serie de cunoştinţe referitoare la elemente ale urbanismului şi ale arhitecturii oraşelor medievale din ţările române în decursul aceloraşi secole [12].

Observăm, în încheiere, că în afară de elementele tehnicii de construcţie de veche tradiţie populară, locuinţele din oraşele medievale româneşti comportă anumite detalii constructive (ca şanţul pentru montarea bazei scheletului de lemn, amenajarea podelei, o mai diversă tehnică de construire a structurii lemnoase a pivniţelor în scopul unei mai sporite solidităţi) care au fost preluate în mod cert din experienţa marilor construcţii de lemn şi pămînt din mediul cetăţilor ca şi din cel al construcţiilor

[9] Bătrîna, CercetArh, Bucureşti, 4, 1981, p. 153.

[10] Bătrîna, SCIVA, 31, 1980, 4, p. 603—604; Radu Popa şi Gh. Baltag, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 39.

[11] Cf. Corina Nicolescu, *Case, conace, palate vechi româneşti*, Bucureşti, 1979, p. 18—32.

[12] Cf. studiul asupra arhitecturii şi urbanismului oraşului Tîrgovişte în a doua jumătate a sec. XIV de arh. C. Ionescu, *op. cit.*, p. 65—70; studiile elaborate pe baza unei vaste şi complexe documentaţii de Eugenia Greceanu: BRH, 18, 1979, 1, p. 133—153; Idem, *Ansamblul urban medieval Botoşani*, Bucureşti, 1981, 170 p.; Idem, *Ansamblul urban medieval Piteşti*, Bucureşti, 1982, 162 p.; vezi de asemenea, Puşcaşu, *op. cit.*, p. 49—53 şi notele 56 şi 57 de la p. 61—62.

de caracter colectiv (întărituri) ori al caselor reprezentative inițiate și dirijate de către domnie sau de marii feudali [13].

Astfel de aspecte din zona vieții urbane medievale sud și est carpatice, prea puțin relevate în izvoarele scrise, sînt tot mai ades deslușite pe măsură ce se aprofundează cercetarea arheologică a orașelor medievale din țările române [14].

Materialul arheologic recoltat din umplutura pivniței este reprezentat de ceramică în principal, dar și de alte materiale.

Ceramica descoperită cu prilejul cercetării locuinței de care ne ocupăm se încadrează în două etape cronologice distincte: I ceramica provenind din nivelul de locuire datat, stratigrafic și cu dinar de argint de la Carol Robert emis în 1327, în prima jumătate a sec. XIV (pe care o vom mai numi și ceramica din nivelul I de la Rîmnicu Vîlcea) și II, ceramica

[13] Radu Popa formulează limpede ipoteza conform căreia tehnica de construcție din mediul orășenesc medieval moldovenesc „derivează din arhitectura de caracter feudal și ea nu provine în mod nemijlocit din arhitectura populară" (*Mărturii*, p. 34). Această precizare nu exclude, însă, rolul exercitat de arhitectura de tradiție străveche autohtonă în evoluția construcțiilor orășenești medievale din țările române, așa după cum o dovedesc, de exemplu anumite trăsături ale unora dintre locuințele orășenilor din sec. XIV—XV de la Baia (cf. *Baia*, I, 1981, p. 18—30, *Baia*, II, 1984, p. 14—42) și nici nu contestă faptul că însăși arhitectura de lemn și pămînt de caracter feudal exprimă, și nu numai sub raportul tehnicii constructive, incidența sa cu arhitectura populară.

[14] Rezultatele cercetărilor arheologice întreprinse pînă în momentul de față pe teritoriul țării noastre în situri medievale oferă posibilitatea încercării unei sumare clasificări a construcțiilor de lemn din sec. XIV—XV în funcție de destinație, de dimensiuni și de anumite caracteristici constructive după cum urmează. 1. Locuința de paiantă prevăzută cu pivniță-depozit avînd pereții căptușiți cu lemn și lipitură de lut, de formă patrulateră, cu dimensiunile de: cca 5×6 m (Rîmnicu Vîlcea), 5×3 m (Tîrgoviște), 5,10×5,10 m (Curtea de Argeș), 6,50×4,7 m (Baia) și cu un nivel construit deasupra solului corespunzător dimensiunilor pivniței, dotat cu sobă de oale-cahle. Se documentează în orașele Țării Românești și Moldovei în sec. XIV—XVI și în Transilvania, la începutul sec. XIV. 2. Locuința de paiantă prevăzută cu pivniță-depozit, căptușită cu lemn, de formă dreptunghiulară (15×6 m) și cu nivelul de deasupra solului (respectînd planimetria pivniței) construit după sistemul cununilor pe un soclu de piatră. Atît pivnița cît și parterul erau divizate în două încăperi, acestea din urmă fiind înzestrate cu sobe de cahle. Se documentează în sec. XV la Suceava în mediul cetății de scaun. 3. Construcția de paiantă prevăzută cu pivniță căptușită cu lemn, de formă dreptunghiulară, de dimensiuni mari: 26×10 m („casa domniei" de pe platoul cetății de scaun a Sucevei) și cu un nivel înălțat de la sol, corespunzător dimensiunilor pivniței. Se documentează în Moldova în mediul reședințelor domnești și al cetăților în ultimul sfert al sec. XIV și în sec. XV iar în Transilvania, în sec. XIII—XIV. 4. Locuința de paiantă construită la suprafața solului pe temelie ușoară de piatră, prevăzută cu pivniță, nivelul parterului (depășind dimensiunile pivniței) fiind înzestrat cu sobe de cahle. Se documentează arheologic în mediul urban al Sucevei în sec. XV și în cel monahal, la Humorul vechi, tot în același secol. Locuințele de paiantă al căror nivel superior depășea perimetrul pivniței erau, se pare, răspîndite larg începînd cu mijlocul sec. XV în orașele din mai toate zonele țării. 5. Locuințele de paiantă ușor adîncite în pămînt, de dimensiuni ce vădesc un grad însemnat de confort și dotate cu sobe cu cahle; se documentează în special în nordul Moldovei (la Baia). 6. Locuința-turn de paiantă de plan dreptunghiular (12×9 m) construită la suprafața solului pe temelie de piatră adîncită superficial în pămînt, al cărui parter avea funcția de depozit, suprapus la rîndu-i de unul sau de două nivele (primul găzduind o sobă cu oale-cahle). Se documentează la sfîrșitul sec. XIII în mediul reședinței voievodale de la Cuhea (în Maramureș). 7. Casa construită la suprafața solului pe o fundație de piatră ușor adîncită și avînd, probabil, în continuare o structură de lemn sau de paiantă. Se documentează în mediul curților boierești, la Suslănești (Argeș) unde funcționează în sec. XIV și pînă în sec. XVI; în Moldova s-a cercetat o locuință asemănătoare la Netezi-Grumăzești în județul Neamț. La Păcuiul lui Soare, locuința cu temelie de piatră și suprastructură de lemn ori de paiantă este bine documentată în sec. XIII—XV.

recoltată din cuprinsul umpluturii propriu-zise a pivniței, databilă la sfîrșitul sec. XIV și în primele patru decenii ale sec. XV.

I. Ceramica din prima jumătate a sec. XIV de la Rîmnicu Vîlcea s-a găsit în cantitate mică și sub formă de fragmente prea puțin întregibile : ea aparține categoriei de uz comun nesmălțuite.

În procent de 90%, această ceramică este modelată la roata cu învîrtire înceată, din pastă aspră, preparată cu adaos de nisip cu bobul mare și cu un mic procent de pietricele, suficient de omogenă și compactă, precum și din pastă de aspect lutos, slab-degresată, avînd în componență aceiași degresanți (ca și în cazul primei paste) dar în procente sensibil mai scăzute, destul de consistentă. Vasele confecționate din acesată ultimă calitate de pastă au fost netezite, prin ștergeri succesive, cu o soluție coloidală de lut, operație de pe urma căreia suprafața lor exterioară a căpătat o pojghiță superficială uniformă care a aderat profund în pastă.

Vasele modelate din ambele calități de pastă, la care ne-am referit, au pereții groși de cinci pînă la opt milimetri. Arderea lor este incompletă și neuniformă, în spărtură pasta avînd o culoare cenușie-neagră, în vreme ce suprafața vaselor are culoarea roșcată întunecată cu pete de maron și cenușiu.

Restul de ceramică din primul nivel de la Rîmnicu-Vîlcea — „Parc", este modelată la roata rapidă din pastă de bună calitate, omogenă și compactă, cu adaos de nisip fin și bogat conținut de mica ; pereții vaselor sînt de aceea subțiri, măsurînd constant 0,3—0,4 cm.

Prezența fulgilor de mica se constată de asemenea la ambele calități de pastă descrise mai sus, proveniența lor putînd fi legată în primul rînd de adaosul de nisip dar, probabil, și de compoziția argilei folosite.

Arderea oxidantă este de bună calitate, vasele au culoare roșiatică, pe alocuri cu pete înnegrite de la o ardere secundară.

Repertoriul ceramicii de care ne ocupăm aici este reprezentat în special de *oala-borcan* ; altă formă, întîlnită într-un singur exemplar, este *opaițul*.

Borcanele din primul nivel de la Rîmnicu Vîlcea — „Parc", modelate la roata înceată, se caracterizează tipologic prin exemplare de capacitate mijlocie, cu diametrul maxim invariabil în zona umărului și care pare să fi fost ceva mai mare decît înălțimea, raport ce le conferă aspectul unor vase mai degrabă scunde și largi.

Primul tip de borcan are buza scundă răsfrîntă în afară, ușor îngroșată, ca o bandă, limita ei inferioară fiind marcată printr-un parg față de gîtul înalt și profilat. Un registru îngust de incizii orizontale, destul de ordonate, marchează limita dintre gît și umărul larg dezvoltat. În timpul arderii în cuptor, partea superioară a vasului a fost deformată și de aceea diametrul gurii măsoară 14,5 și 15 cm, iar lărgimea umărului 19 cm (fig.6 6/7 ; 3/1).

Al doilea tip de borcan are buza relativ înaltă, terminată cu marginea ușor subțiată, limita ei inferioară fiind marcată la exterior printr-o nervură. Gîtul este marcat printr-un ușor prag — ca o canelură abia vizibilă — față de umăr. Se pare că nu a avut decor (fig. 6/9 ; 3/4).

O variantă a acestui tip de borcan are o incizie orizontală, adîncă, trasă la limita dintre gît și umăr, secondată de un scurt registru de alte

trei-patru incizii orizontale, superficiale (fig. 6/8); alteori grupul de astfel de incizii este tras energic (fig. 6/1).

A doua variantă a aceluiași tip de borcan are nervura exterioară puternic îngroșată; gîtul este scurt, marcat față de umărul larg printr-un ușor prag. Nu păstrează decor (fig. 6/5). Ultimul tip de borcan are buza răsfrîntă în continuarea gîtului, cu marginea triunghiulară în secțiune (fig. 6/6).

Borcanele lucrate la roata rapidă au corpul globular, umărul frumos arcuit, gîtul înalt profilat și buza marcată la exterior printr-o nervură subțire. Diametrul gurii 12 cm, diametrul maxim 13 cm, iar înălțimea păstrată 11 cm; astfel de exemplare au silueta sveltă, înălțimea lor depășind ușor diametrul maximei dezvoltări a corpului (fig. 6/3–4, 10; 3/2–3).

Unele borcane sînt lipsite de decor (așa cum se observă și la cele lucrate la roata înceată), altele au una sau două incizii orizontale trase superficial și discontinuu pe umărul vasului, spre gît.

Opaițul este prezent printr-un exemplar modelat cu stîngăcie din pasta aspră; el aparține tipului tronconic cu peretele scund (2,7 cm înălțime) și oblic, datorită diferenței dintre diametrul bazei (7 cm) și cel al deschiderii (9,7 cm). Într-un punct de pe marginea tăiată drept are un cioc de scurgere.

Perpetuind cea mai simplă formă din repertoriul bogat în care se înfățișează în ceramica feudală timpurie, opaițul de acest tip se intîlnește adesea în ceramica medievală de pe întreg teritoriul țării noastre pînă la finele sec. XIV cînd o mai largă răspîndire capătă sfeșnicul (cunoscut atît prin exemplare din ceramică cît și din metal).

O ceramică asemănătoare celei din primul nivel de la Rîmnicu Vîlcea — „Parc" se intîlnește în așezări din jurul Bucureștiului, la Tînganu[15] și la Străulești-Măicănești datînd din sec. XIV[16]. Analiza comparativă a ceramicii de față (asupra căreia grevează o posibilă imagine incompletă a ei datorată puținătății fragmentelor găsite) comportă foarte bune analogii, atît sub raport tehnic, tipologic, cît și în ceea ce privește decorul, cu oalele-borcan din repertoriul mai bogat, însă, al ceramicii datînd de asemenea din prima jumătate a sec. XIV din așezarea de la Curtea de Argeș[17] ca și cu unele exemplare aflate în nivelul I, datînd de la începutul aceluiași secol de la Cetățeni-Cetățuie[18].

Alte asemănări ale ceramicii din prima jumătate a sec. XIV de la Rîmnicu Vîlcea se găsesc în ceramica datînd din aceeași vreme sau de la finele sec. XIII și începutul sec. XIV dintr-o serie de situri medievale din Transilvania. Astfel, borcane avînd trăsături tehnice și profile similare se întîlnesc în ceramica recoltată din primul nivel de construcție al cetățuii de pe dealul Sprenghi-Brașov[19], ca și în cuprinsul aceleia provenind

[15] P. I. Panait, CercetArh, București, 2, 1965, p. 214–216, fig. 114/1–4, 6;

[16] I. Cristache Panait, *loc. cit.*, p. 244, fig. 4/1–2.

[17] De unde avem în vedere borcanele cu pereți groși (0,5–0,7 cm) modelate la roata înceată și pe cele cu pereți subțiri lucrate la roata rapidă. Bătrîna, CercetArh, București, IV, 1981, p. 150–151, fig. 3/6–7; 4/4–7.

[18] D. V. Rosetti, Materiale, 8, 1962, p. 74–75, fig. 3/4, 12, 19, 24–26. L. Chițescu, Cercet Arh, București, 2, 1976.

[19] A. D. Alexandrescu, N. Constantinescu, Materiale, 6, 1959, p. 676, fig. 8/1–6.

din așezările de la Dumbrăvița-Birsei (jud. Brașov) [20] și de la Sf. Gheorghe-Bedehaza [21]; analogii oferă de asemenea unele materiale ceramice de la Dăbica-Cluj [22] și de la Sighișoara [23], precum și de la Cuhea [24].

Ceramica din primul nivel de la Rimnicu Vilcea — „Parc", datată stratigrafic și pe criteriu numismatic, își găsește bune analogii și în ceramica din Moldova datînd din prima jumătate a sec. XIV, împrejurare ce dezvăluie astfel un important aspect al unității civilizației medievale românești, mai puțin cunoscut în trecut [25].

II. *Ceramica din umplutura pivniței* se datează, după caracteristicile-i proprii și ale materialului arheologic ambiant ca și în funcție de datele numismatice, la sfîrșitul sec. XIV și pînă în deceniul al patrulea al secolului următor, cînd construcția a încetat să mai funcționeze în urma unui incendiu puternic.

Lucrată fără excepție la roata rapidă, din pastă de bună calitate (degresată cu adaos de nisip fin dar și cu granule mai mari, omogenă și compactă) și arsă numai oxidant (întotdeauna arderea fiind completă și unitară) ea cuprinde trei grupe distincte: *ceramica nesmălțuită*, *ceramica smălțuită* și *ceramica de sobă* [26].

Ceramica nesmălțuită de uz curent predomină cantitativ, iar repertoriul ei, mai bogat decît cel al categoriei smălțuite, este alcătuit din: borcane, oale cu toartă, urcioare, căni și cănițe, capace și opaițe.

Oala-borcan și oala cu toartă se înfățișează prin exemplare bine proporționate avînd corpul ovoidal, diametrul deschiderii (de aprox. 19—20 cm) întotdeauna mai mare decît cel al fundului și înălțimea depășind invariabil diametrul gurii. Caracteristică pentru ambele forme de vas este buza înaltă, ușor sau mai pronunțat evazată; la oalele cu toartă suprafața exterioară a buzei este decorată cu incizii paralele și orizontale, un registru de două-trei astfel de incizii repetindu-se pe umărul vaselor. Între cele două forme de vas, ponderea absolută o dețin oalele cu toartă.

Urciorul se documentează numai sub formă de fragmente de gît înalt și îngust cu deschiderea circulară provenind de la exemplare de capacitate mare.

Cănile aparțin unor exemplare de dimensiuni mari, cu înălțimea variind între 25 și 31cm; au gura trilobată, cu cioc tras în partea opusă torții; gîtul înalt și evazat este marcat printr-o nervură de corpul sferic, alungit spre fundul puternic profilat. Sînt decorate cu dungi lustruite verticale, trase în lungul corpului pe întreaga suprafață și pe toartă după ce în prealabil fuseseră badijonate cu „vopsea roșie" (fig. 10/15) [27].

[20] Mariana Marcu, Dacia, N.S., 27, 1983, p. 131, fig. 3/14—19; fig. 7/1—10.
[21] K. Horedt, Materiale, 2, 1956, p. 29, fig. 15/10—11, 15; 16/2—4, 7.
[22] Șt. Pascu, M. Rusu și colab., ActaMN, 5, 1968, fig. 7/1.
[23] R. Popa și Gh. Baltag, *op. cit.*, p. 44—45, fig. 6/c; 7/d.
[24] R. Popa — M. Zdroba, *Șantierul arheologic Cuhea*, Baia Mare, 1936, fig. 21/1—13, 15; 33/d.
[25] Elena Busuioc, *Ceramica de uz comun nesmălțuită din Moldova (sec. XIV—XVI)*, București, 1975, p. 19—21; fig. 3/9, 11; 6/9, 13; 8/1; 12/1; 13/9; 14/1—3; 16/4—5.
[26] Întrucît ceramica de sobă a făcut deja obiectul unui studiu, prezentarea ei în cadrul lucrării de față nu mai este oportună. Vezi mai sus nota 2.
[27] Cu privire la procedeele decorului colorat sau cu vopsea din ceramica medievală românească vezi Elena Busuioc și D. Vilceanu, SCIVA, 27, 1976, 4, 504—509.

Cănițele au fost găsite în umplutura pivniței numai sub formă de fragmente din jumătatea lor inferioară, cele mai multe dintre ele păstrînd urma torții îndepărtate intenționat; ele erau umplute cu același lut folosit

Fig. 3. Rîmnicu Vîlcea — „Parc". Ceramică din prima jumătate a sec. XIV.

la construcția sobei, iar la exterior păstrau, ca și oalele-cahle, lipitură de lut. Toate aceste observații probează că respectivele fragemnete de cănițe au servit drept crampoane pentru buna consolidare în interiorul pereților sobei.

Fragmentele de cănițe descoperite în condițiile mai sus arătate aparțin unor exemplare modelate cu deosebită dexteritate din aceeași pastă din care erau confecționate și celelalte forme de vase. Reține atenția faptul

că cele mai multe au pereții groși (0,5—0,8 cm) și doar două au pereții subțiri (0,3—0,4 cm).

Unele fragmente provin de la cănițe avînd fundul puternic profilat (cu diam de 4,3—6,5 cm) de la care se înalță corpul armonios dezvoltat (fig. 7/6—8); la alte exemplare pereții pornesc vertical de la profilatura

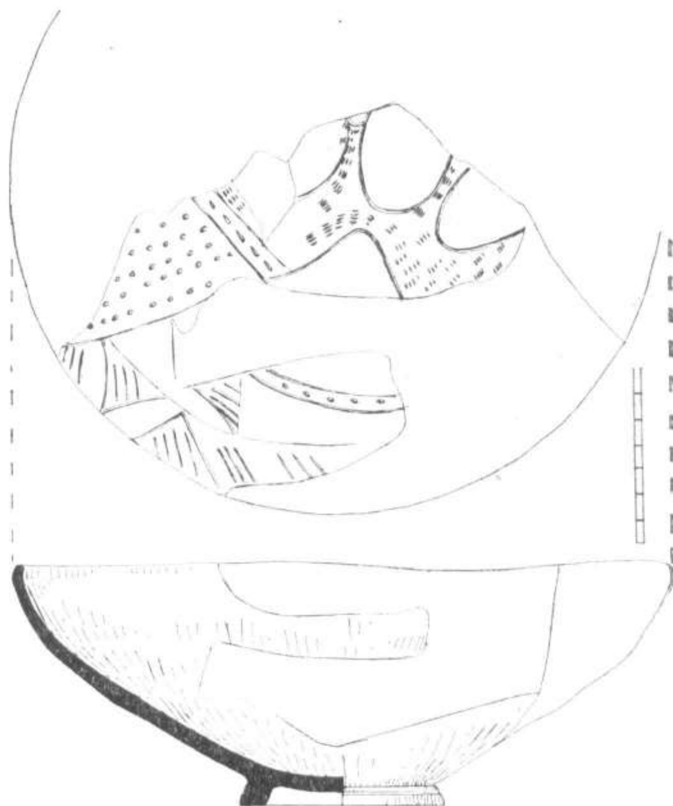

Fig. 4. Rîmnicu Vîlcea — „Parc". Bol cu decor zoomorf smălțuit (din umplutura pivniței)

groasă a postamentului, formînd un picior cilindric, înalt de aproximativ 2 cm, distinct de corpul evazat al văsciorului (fig. 7/7).

Restul fragmentelor provin de la cănițe cu corpul pornind treptat evazat de la fundul circular neprofilat (cu diam de 4,5—5 cm) (fig. 7/9—14).

Fără excepție, cănițele la care ne referim au avut suprafața exterioară decorată în întregime cu dungi lustruite verticale; cele mai multe au avut torți rotunde în secțiune, prinse foarte aproape de fundul vasului, dar care, așa cum am spus, au fost rupte din vechime.

Capacele se documentează de asemenea sub formă de fragmente care păstrează însă indiciile apartenenței lor la cîteva variante ale tipului cu corp tronconic și toartă; astfel, o primă variantă are o terminație scundă, conică prevăzută cu un mic orificiu circular, imediat sub care este prinsă toarta ovală în secțiune; la altele terminația conică a capacului este închisă printr-un buton inelar de la baza căruia pornește toarta (fig. 7/1, 4—5);

al treilea exemplar are terminaţia cvadrilobată şi este prevăzut cu o nervură puternic profilată de care este prinsă toarta (fig. 7/3).

Opaiţele au forma tronconică cu pereţii curbaţi către interior şi cu un cioc de scurgere tras într-un punct de pe margine (diam. deschiderii 9,4 cm; diam. fundului 6,4 cm. I. 3,1 cm).

Decorul ceramicii descrise mai sus respectă, în general, anume canoane atît cu privire la distribuirea lui pe vase cît şi în privinţa asocierii diverselor elemente decorative. Observăm astfel că banda îngustă de cîteva incizii paralele şi orizontale este distribuită de obicei pe umărul oalelor cu toartă şi al urcioarelor; adeseori inciziile paralele îmbracă cu registre largi în întregime corpul tronconic al capacelor şi suprafaţa exterioară a buzei oalelor cu toartă. Dungile verticale lustruite, realizate după aplicarea unui strat subţire de vopsea roşie, îmbracă în întregime corpul cănilor cu gura trilobată şi al căniţelor.

Componentă principală a ceramicii medievale muntene, ceramica cu decor colorat se datează începînd cu sec. XIII şi cunoaşte o largă răspîndire în sec. XIV—XV în numeroase aşezări din Ţara Românească şi din Dobrogea, fiind semnalată, de curînd şi în Banat, la Berzeasca (prin descoperiri datînd din sec. XIII) şi cunoscută, prin descoperiri mai vechi în Transilvania (la Breaza, Dumbrăviţa Bîrsei, Sighişoara) [28].

Semnele incizate în pasta crudă a vaselor, frecvent întîlnite în ceramica nesmălţuită din Ţara Românească datînd din aceeaşi vreme, se consemnează de asemenea în ceramica de la Rîmnicu Vîlcea printr-un semn cruciform incizat pe toarta unei oale cu toartă sau a unei căni cu gura cvadrilobată (fig. 7/2).

Ceramica smălţuită s-a găsit în cantitate mică. Este modelată din pasta preparată cu adaos de nisip fin avînd în componenţă numeroşi fulgi de mica, omogenă şi compactă; din ea s-au confecţionat boluri şi farfurii cu pereţii relativ groşi. Ambele forme de vase au decorul sgrafitat şi sînt smălţuite numai pe suprafaţa interioară.

Bolurile se documentează prin fragmente ce provin de la exemplare avînd corpul tronconic cu pereţii încurbaţi terminat cu o foarte scundă margine uşor înclinată către interioar şi susţinut pe un picior inelar. Singurul bol întregit parţial are diam. deschiderii de 24 cm, I. 9,5 cm, iar diam. piciorului inelar de susţinere 7,1 cm.

Decorul sgrafitat dezvoltă pe întreg corpul vasului un motiv zoomorf — pasăre sau mai degrabă animal fantastic — separat prin două incizii de o bandă, ce face înconjurul gurii, alcătuită dintr-un joc de triunghiuri haşurate (fig. 9/4 ;4). Decorul zoomorf se întîlneşte şi pe alte cîteva fragmente provenind de la boluri asemănătoare (fig. 9/2, 8). În sfîrşit, smalţul aşternut întotdeauna peste strat de angobă albă este de culoare alb-gălbuie, galben deschis folosindu-se şi pete rare de vernil, adeseori însă el s-a clivat din vechime, poate din cauza condiţiilor în care aceste vestigii au stat în pămînt.

[28] V. Boroncanţ, *op. cit.*, p. 126, fig. VII/1 semnalează prezenţa unor fragmente ceramice cu pete de angobă de culoare neagră; Th. Nägler, StCom Sibiu, 14, 1969, p. 111 şi 113, pl. 4/1—5; Mariana Marcu, *op. cit.*, p. 137—138; R. Popa şi Gh. Baltag, *op. cit.*, fig. 6/d—f; 7/f—g dar autorii consideră că ceramica cu decor colorat lustruit de la Sighişoara nu se leagă de ceramica similară, larg răspîndită în aşezările sud carpatice.

Farfuriile provin de la exemplare apropiate ca formă și dimensiuni de bolurile prezentate mai sus, dar spre deosebire de acestea sînt prevăzute cu o buză ușor evazată, lată de 2,5 cm și marcată în interior printr-o nervură puternic profilată. Sgrafitat în stratul de angobă albă, un decor zoo-

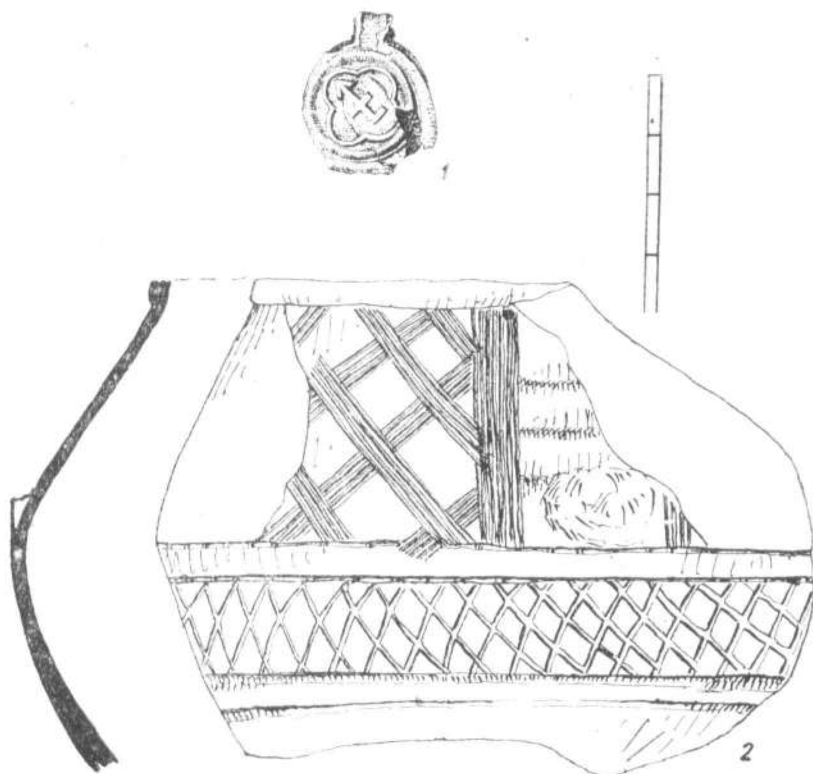

Fig. 5. Rimnicu Vîlcea — „Parc". Plumb de postav (1); fragment de urcior cu decor incizat smălțuit (din umplutura pivniței).

morf îmbrăca corpul vasului pînă la nervura ce marchează buza (fig. 9/3). După urmele foarte slabe de smalț păstrate și avînd în vedere că și în cazul lor s-a apelat la motivul zoomorf, este de presupus că la farfurii s-a folosit aceeași paletă de culori ca și la boluri.

Un alt fragment provine de la un exemplar avînd un medalion central pictat cu smalț galben pe fond maron (fig. 9/5).

Referitor la decorul zoomorf adăugăm că se întîlnește de asemenea în ceramica smălțuită datînd de la sfîrșitul sec. XIV și începutul secolului următor în mediul urban la Curtea de Argeș [29]; cunoscut îndeosebi în ceramica din așezări situate în imediata vecinătate a Dunării, prin descoperirile din ultima vreme, se dovedește că aria lui de răspîndire urcă pînă în zona subcarpatică a țării.

[29] Bătrîna, CercetArh, 4, 1981, p. 163—164, fig. 13/3.

Străchinile aparţin formei caracteristice (corp tronconic cu pereţii oblici, buza verticală şi picior inelar de susţinere) smălţuite în interior cu galben şi cu pete de maron sau vernil.

Urciorul se documenetază prin cîteva fragmente provenind din umărul unui exemplar de dimensiuni mijlocii modelat din pastă aspră cu adaos de nisip cu granule mari, are pereţii relativ subţiri şi a fost ars în atmosferă oxidantă. Corpul globular este delimitat de gîtul îngust printr-o nervură pronunţată, de la umăr pereţii pornind aproape oblic către fundul îngust. Într-un punct de pe umăr prezintă urma torţii rupte din vechime.

După modelare s-au tras mai întîi două caneluri adînci, paralele şi orizontale, în jumătatea superioară a vasului, deasupra locului de prindere a torţii. S-au executat apoi incizii orizontale în zona maximei dezvoltări a corpului, secondate la o distanţă de 2,5 cm de alte două asemenea incizii orizontale. În intervalele astfel delimitate s-a executat un decor în reţea incizat: registrul superior, mai lat, găzduieşte o reţea din incizii triple întreruptă, de o parte şi de alta a torţii, de cîte o bandă verticală de linii incizate; reţeaua din registrul inferior este formată din cîte o singură incizie. Smalţul, de culoare galbenă cu pete de verde şi de vineţiu, a fost dat în strat subţire, neconsistent, direct pe pastă şi este mai degrabă opac (fig. 9/1; 5/2).

Un mic fragment provine din umărul unui exemplar de dimensiuni mari, cu corpul ovoidal, avînd decor incizat şi pete de smalţ galben (fig. 9/9)[30].

Atît prin calitatea slabă a smalţului şi a smălţuirii mai ales, cît şi prin decorul incizat executat destul de neglijent, urciorul descris mai sus rămîne deocamdată singular faţă de restul ceramicii smălţuite provenind din complexul cercetat de noi; aceasta din urmă are însă analogii perfecte în aşezările medievale din Ţara Românească.

★

Împreună cu ceramica, în umplutura pivniţei s-au găsit alte vestigii a căror diversitate este semnificativă sub raportul destinaţiei funcţionale a locuinţei vîlcene de care ne ocupăm.

Astfel, în privinţa obiectelor de metal, *lamele de cuţit* deţin o pondere însemnată. Ele au depăşit cu mult cele 60 de exemplare care au putut fi identificate. La starea lor slabă de conservare a contribuit evident şi incendiul care a pustiit locuinţa şi al cărui efect se constată şi în cazul altor obiecte de metal.

S-au găsit mai multe lame de cuţit lipite între ele formînd un bulgăre inform, puternic corodat, semn că erau depozitate în seturi de cîteva exemplare. Nu s-a identificat decît tipul *de lamă de cuţit cu peduncul*. În privinţa dimensiunilor putem aprecia că erau relativ mari, avînd în vedere că unele aveau lama destul de lată. Nu au fost înmănuşate şi ca atare considerăm că avem a face cu un *depozit de lame de cuţit*.

Cuiele sînt de forme şi dimensiuni variate şi s-au găsit în cantitate mare. Observăm că de obicei cuiele sînt puţin numeroase în locuinţele medievale de paiantă cercetate arheologic, chiar şi în cele de dimensiuni cu mult mai mari decît locuinţa de faţă[31].

[30] Urcioare de acelaşi tip, avînd decor incizat asemănător se cunosc la Curtea de Argeş în categoria ceramicii nesmălţuite. *Ibidem*, p. 159, fig. 11/3—4.
[31] *Mărturii*, p. 25.

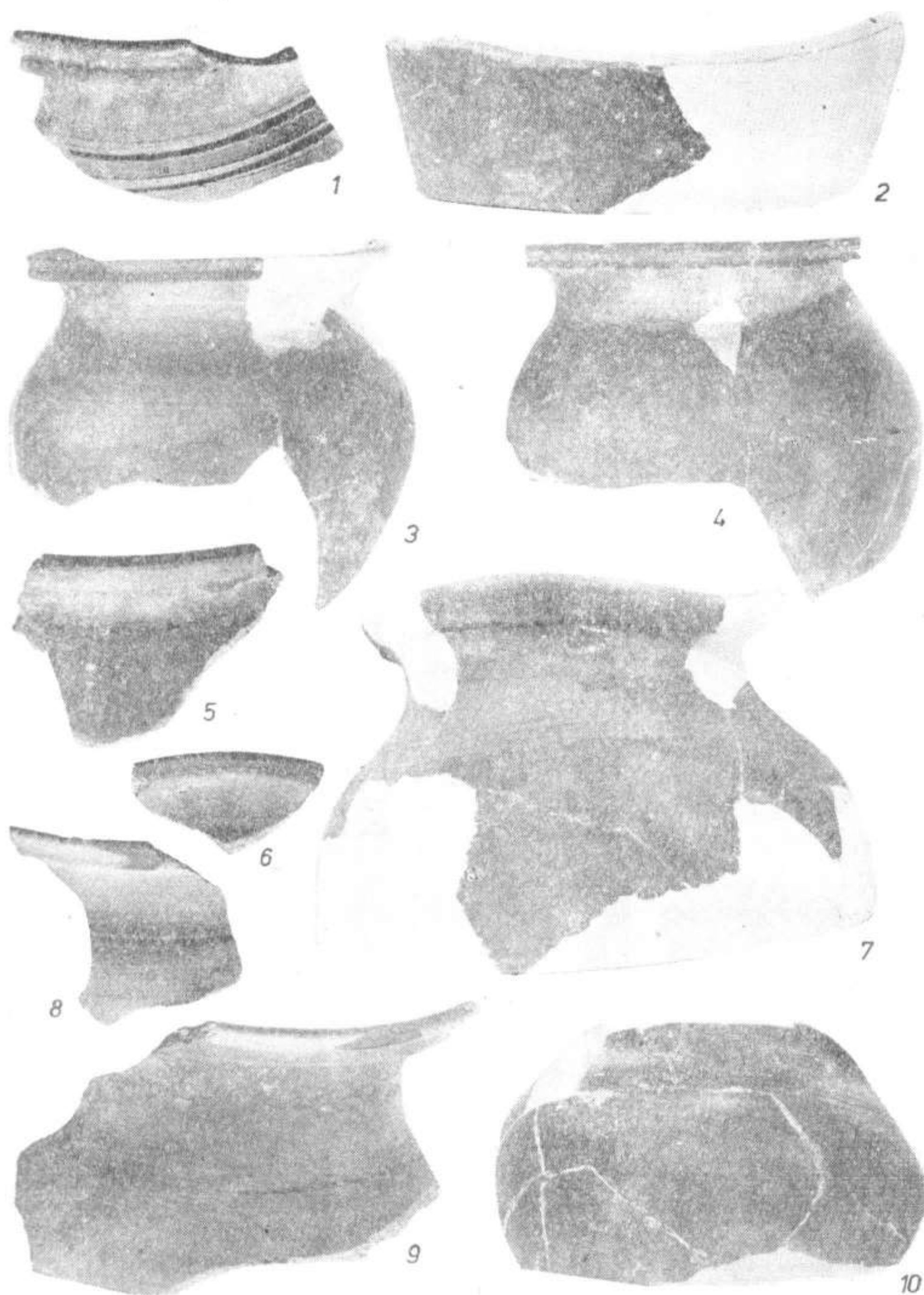

Fig. 6. Rîmnicu Vîlcea — „Parc". Ceramică din prima jumătate a sec. XIV.

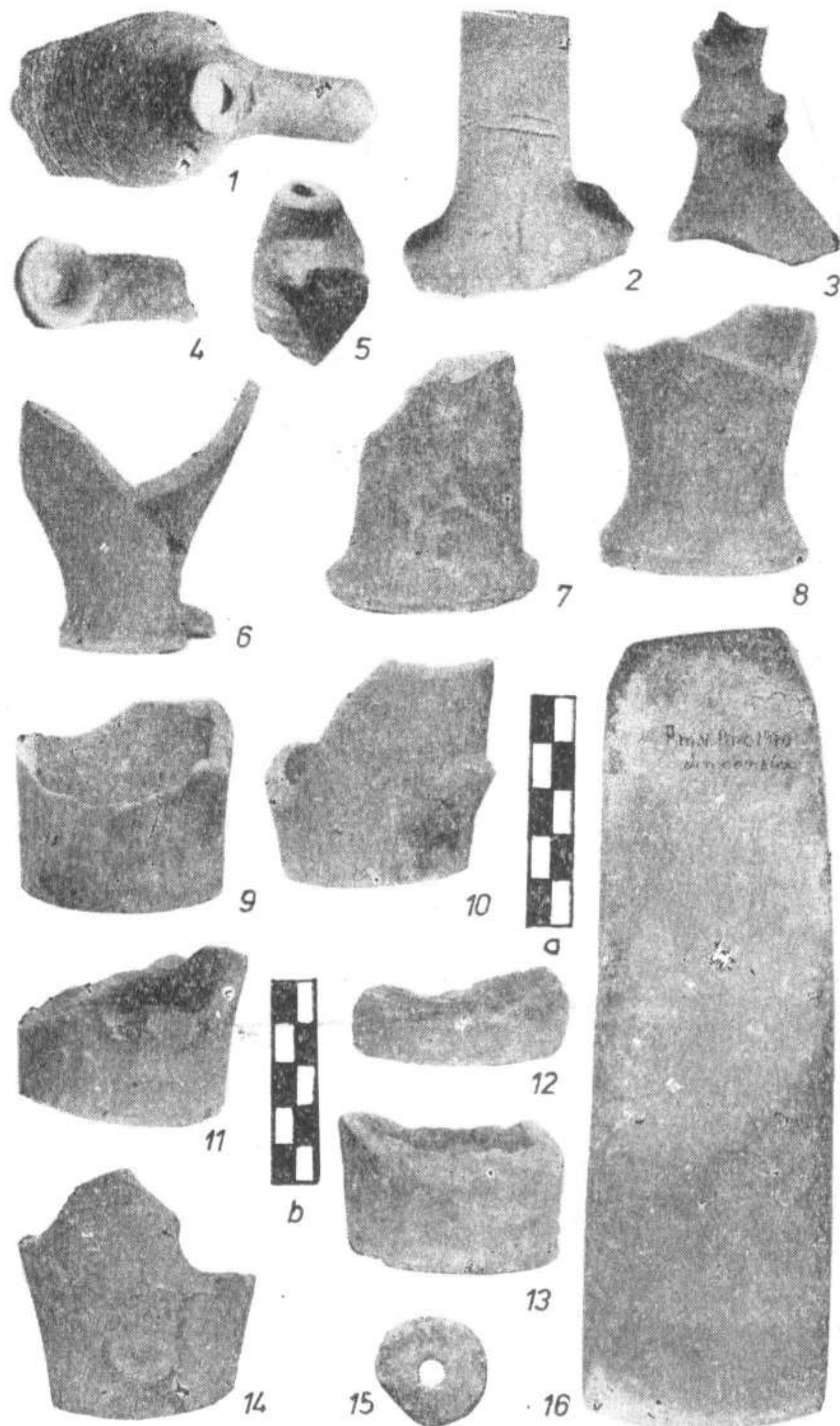

Fig. 7. Rîmnicu Vîlcea — Parc". Ceramică din umplutura pivniței. 1, 3—5 fragmente de capace : 2 toartă cu semn incizat și decor lustruit, 6—14 funduri de cănițe cu decor colorat lustruit (sparte intenționat), 15 fusaiole, 16 cute de gresie.

Cuiele de șiță s-au găsit izolate și prezentînd indicii că au fost folosite la acoperișul locuinței, așa cum am afirmat mai sus. S-a găsit însă și un bulgăre de astfel de cuie care, spre deosebire de cele izolate, nu fuseseră utilizate. Cuiele de dimensiuni mari au corpul dreptunghiular în secțiune, cu vîrful prelung ascuțit și cu capătul opus tăiat drept ; altele sînt prevăzute cu o floare lată discoidală sau de formă dreptunghiulară (fig. 9/2—9).

În umplutura pivniței s-a găsit o *sapă* puternic corodată, păstrată în stare fragmentară și o *cute* de gresie, bine conservată, precum și cîteva fragmente de la alte piese similare (fig. 7/16, 8/10) ; alături de aceste vestigii, care denotă preocupări legate de cultivarea pămîntului, cele cîteva *fusaiole de ceramică* reprezintă dovezi despre practicarea anumitor îndeletniciri casnice.

Inventarul obiectelor mărunte recuperate cu prilejul degajării complexului cuprinde următoarele piese [32].

Inele. S-au găsit patru astfel de exemplare, unul de argint, două de bronz și unul de jadeit ; inelul de argint are seaunul format dintr-o placă discoidală, groasă, ce poartă gravat pomul vieții încadrat de două cercuri concentrice secondate de un cerc perlat și de un altul hașurat ; veriga, de secțiune dreptunghiulară, are capetele sudate pe verso.

Cele două inele de bronz au seaunul rotund, sînt realizate dintr-o singură bucată și sînt intens cizelate ; unul pare să fi avut un decor geometric dar care nu se mai poate distinge din cauza corodării.

Inelul de jadeit, lucrat tot dintr-o singură bucată prin tăiere și șlefuire, are seaunul oval (fig. 10/1—4).

Cerceii, spre deosebire de inele, nu pot fi exemplificați decît printr-o verigă simplă de cupru și printr-un fragment ce a păstrat corpul globular central și o parte din tortița unui cercel de bronz argintat lucrat în filigran (fig. 10/6—7).

Nasturii aparțin tipului cu corpul globular format prin sudarea a două semicalote de foaie de cupru, prevăzute, una cu urechiușă de prindere, cealaltă cu o granulă sferică (fig. 10/8).

Menționăm de asemenea o *rozetă de pinten*, cîteva *vîrfuri de săgeată* și cîteva *șuvițe de tablă de cupru* (fig. 10/12—14).

Plumbul de postav găsit în umplutura pivniței este format din două plăcuțe cu diametru de 2,3 cm, unite printr-o urechiușă. Una dintre plăcuțe are centrul ocupat de un cvadrilob ce adăpostește un semn cruciform, înclinat spre dreapta față de urechiușă ; marginea circulară a plăcuței, în relief gros și decorată prin crestături, este urmată de o șuviță în plan retras care face corp comun cu urechiușa și care, pe alocuri, a fost ruptă din vechime. Plăcuța prinsă în spatele acesteia este netedă ; împreună cu urechiușa, piesa măsoară 2,8 cm (fig. 5/1, 10/5).

[32] Obiecte de mici dimensiuni, ca dealtfel și cele de metal amintite mai sus, vor fi fost cu mult mai numeroase dacă avem în vedere mulțimea fragmentelor metalice informe aflate în umplutura pivniței și care nu au putut fi identificate.

Fig. 8. Rîmnicu Vîlcea—„Parc". Obiecte de metal din umplutura pivniței. 1 lamă de cuțit, 2—9 cuie, 10 sapă.

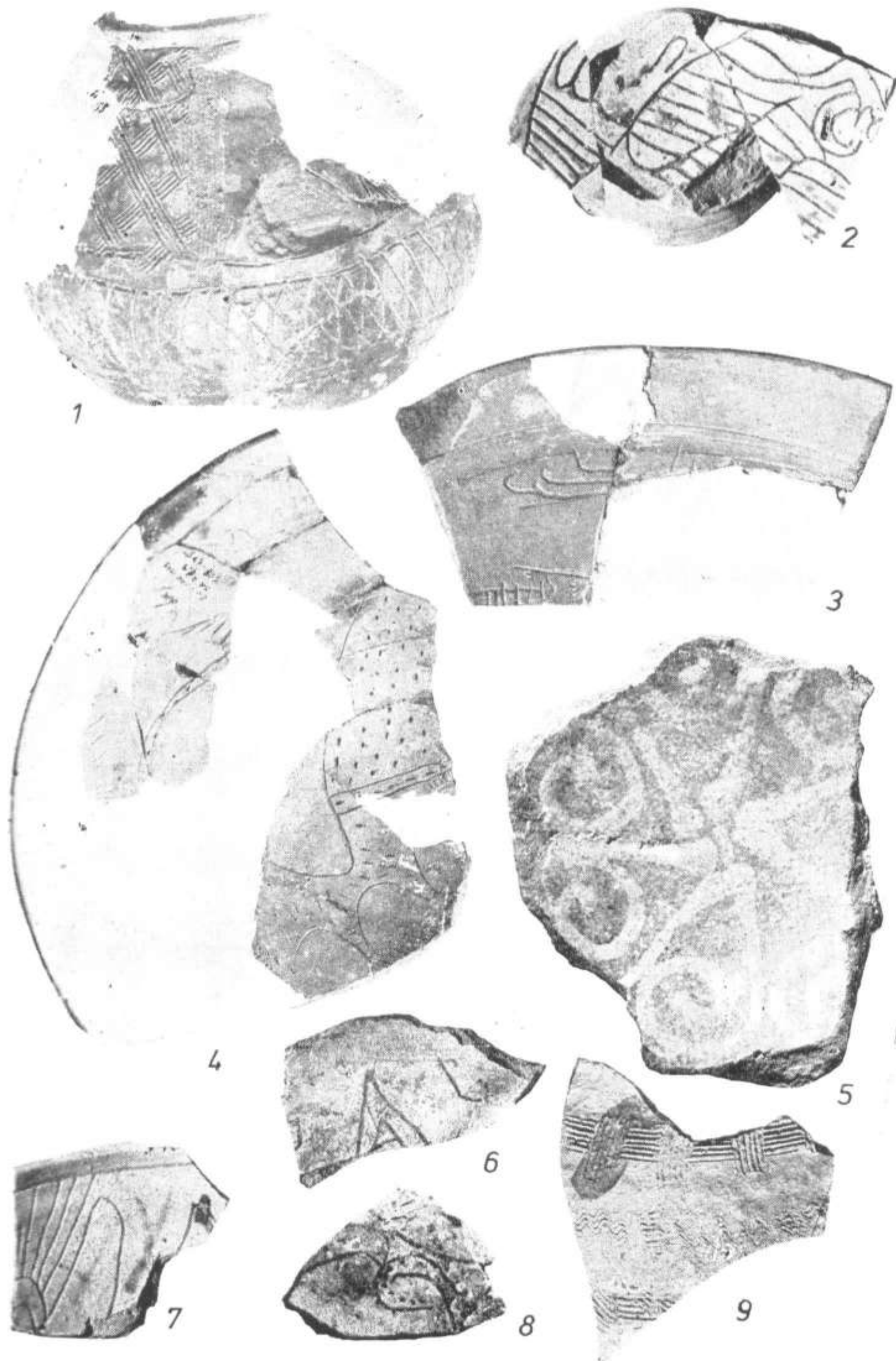

Fig. 9. Rimnicu Vilcea — „Parc. Ceramică smălţuită din umplutura pivniţei. 1 fragment de urcior cu decor incizat şi smălţuit, 9 fragment de urcior cu decor incizat şi cu pete de smalţ, 2, 4,6—8 fragmente de boluri cu decor incizat şi smălţuite (2, 4, 8 cu decor zoomorf), 3 fragment de farfurie cu decor zoomorf (smalţul clivat din vechime), 5 fragment de strachină smălţuită cu decor pictat.

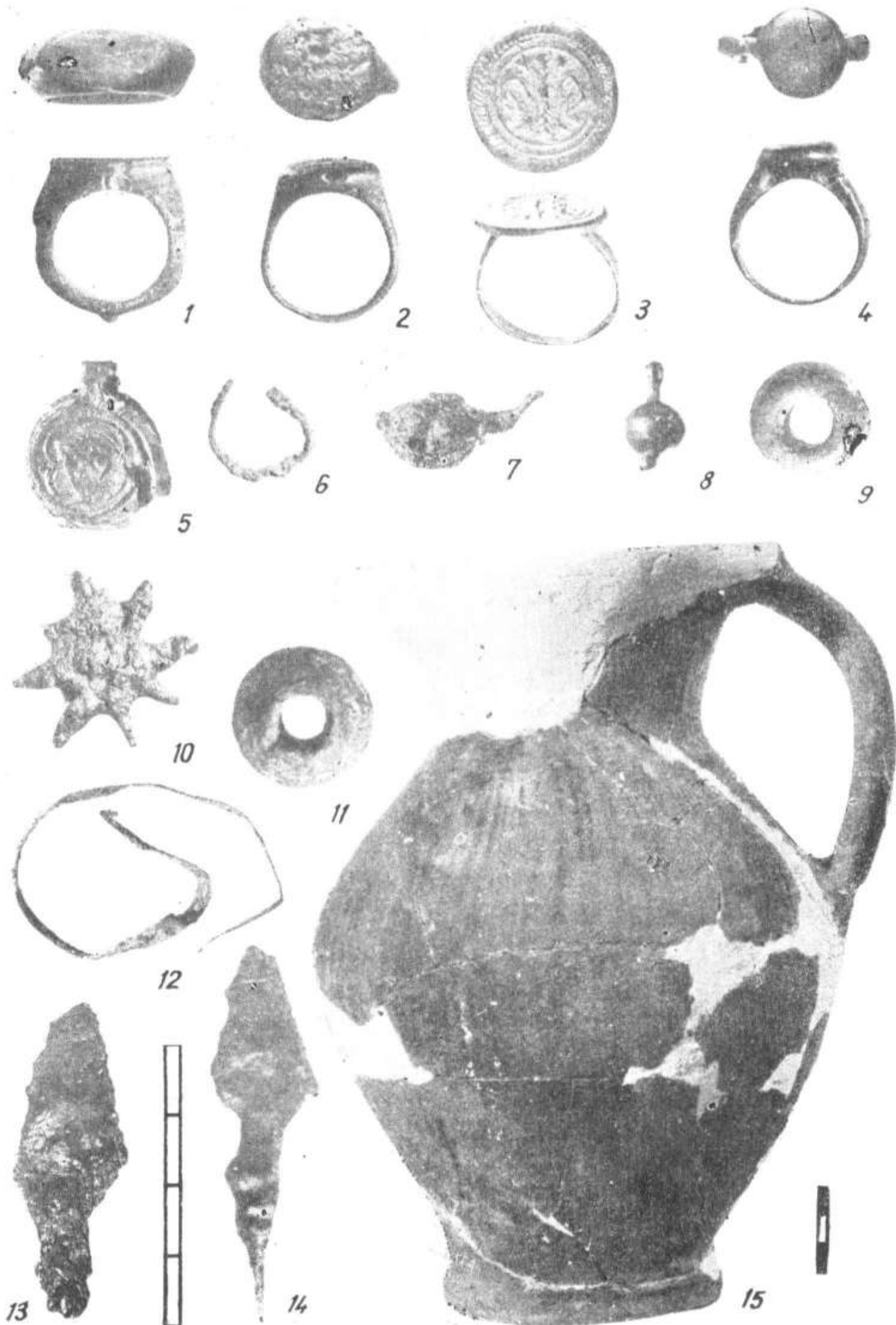

Fig. 10. Rimnicu Vilcea — „Parc". 1—4 inele, 5 plumb de postav, 6—7 cercei, 8 nasture globular, 9, 11 fusaiole, 10 rozetă de pinten, 12 şuviţă de foaie de cupru, 13—14 vîrfuri de săgeţi, 15 cană cu decor colorat lustruit (din umplutura pivniţei).

Fig. 11. Rimnicu Vilcea — „Parc". Quartingi ungurești de aramă care au circulat între 1430 și 1437 din tezaurul de peste 100 de astfel de monede găsit în umplutura locuinței (1) ; monedă de argint de la Sigismund de Luxemburg care a circulat între 1427—1437 (3) ; monedă de la Carol Robert (1308—1342) (2).

Cercetările arheologice au prilejuit descoperirea a numeroase piese de acest gen, dar numai în vremea din urmă ele au început a fi publicate[33], studiul lor contribuind la aprofundarea cunoştinţelor privind importul de postavuri şi ţesături din centre şi ateliere vest- şi central-europene în ţările române[34].

Se ştie că astfel de plumburi erau prinse prin presare (cu un cleşte ori prin batere) sau erau agăţate la colţul baloturilor de postav; ţinînd seama de modul de prindere prin presare a sigiliului descoperit în locuinţa negustorului vîlcean, se poate presupune că el însoţea o bucată de postav de dimensiuni necesare confecţionării unui singur veşmînt[35].

Cît priveşte reprezentarea de pe plumbul de postav de la Rîmnicu Vîlcea, ea figurează, probabil, emblema unei bresle sau a unui atelier de postavuri, dar lipsa de analogii nu ne-a îngăduit să-l identificăm ca atare. Despre cvadrilobul ce timbrează piesa de faţă observăm că el este frecvent întîlnit în heraldica sigiliilor orăşeneşti din sec. XIV şi din prima jumătate a secolului următor[36]; pentru semnul cruciform pot fi menţionate, fără să avem a face însă cu analogii, doar anumite semne lapidare de pe unele biserici din Transilvania şi care se mai găsesc pe construcţii aparţinînd goticului tîrziu, în Boemia[37].

Coroborînd-o cu aceste două repere, descoperirea sigiliului de la Rîmnicu Vîlcea este în deplină concordanţă cu ştirile documentare, atestînd importul postavului de Boemia în Ţara Românească, import care, după cum este cunoscut, împreună cu postavurile aduse din Flandra şi Germania se situa pe primul loc în prima jumătate a secolului XV[38].

[33] Mai multe sigilii orăşeneşti datînd de la începutul sec. XVI, descoperite la Suceava, au fost comunicate pentru prima dată de M.D. Matei şi Şt. Olteanu, SCIV, 12, 1961, 1, p. 121 şi urm. Ulterior, descoperirile de la Voievozi (jud. Bihor) şi de la Hălmagi (jud. Arad) au permis lui R.Popa să identifice cîteva piese sigilare analoage celor de la Suceava drept plumburi de postav: Sargetia, 19, 1979, p. 275 — 279. Un plumb de postav descoperit de Lia şi A. Bătrîna la Curtea de Argeş în locuinţa unui negustor datînd din sec. XV a făcut obiectul unui studiu amplu, însoţit de o bogată bibliografie, autorii determinînd, graţie emblemelor şi legendei sale, atît locul de provenienţă cît şi încadrarea cronologică a sigiliului. Cf. CN, 5, 1983, p. 197—211. Cîteva plumburi descoperite la Baia atestă, deopotrivă cu ştirile documentare, importul de postavuri şi ţesături străine în sec. XV în Moldova. Vezi *Baia*, II, p. 144 — 145. Pe de altă parte, prezenţa plumburilor în unele locuinţe urbane medievale atestă, aşa cum s-a opinat deja, practicarea croitoriei. *Ibidem;* R. Popa, *op. cit.*, p. 278.

[34] Cu privire la importul ţărilor române de postavuri şi ţesături, vezi R. Manolescu, *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul (secolele XIV—XVI)*, Bucureşti, 1965, p. 147 şi urm., cu bibliografia; Dinu C. Giurescu, *Ţara Românească în secolele XIV—XV*, Bucureşti, 1973, p. 163—167.

[35] Referitor la diferenţierile plumburilor de postav decurgînd din modalităţile diferite de împachetare şi de sigilare a postavurilor în evul mediu, vezi Lia şi A. Bătrîna, CN, 5, 1983, p. 206.

[36] E. Frh. von Berchem, *Siegel*, Berlin, 1923, p. 141.

[37] Este vorba de semne lapidare de pe portalul lateral sudic al bisericii Sf. Mihail din Cluj, de pe biserica reformată din Dej şi de pe capela Lázó din Alba Iulia, atribuite goticului tîrziu. Vezi Madeleine Andrianne van de Winckel, *Pagini de veche artă românească. De la origine pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea,* I, Bucureşti, 1970, p. 196. Aceleaşi semne se întîlnesc pe construcţii de acelaşi gen la Melnic şi la Kutna Hora în Boemia, datarea lor fiind însă tîrzie şi incertă. *Ibidem.*

[38] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 164.

În sfîrșit, datarea sigiliului de postav este asigurată atît de condițiile stratigrafice, de caracteristicile materialului arheologic în context cu care a fost găsit, cît și de dovezile numismatice : *un tezaur de peste 100 de quartingi* de aramă unguresți, care au circulat între anii 1430 și 1437, și de o monedă de argint de la Sigismund de Luxemburg, care a circulat între 1427—1437 (fig. 11)[39].

Caracteristicile materialelor arheologice asigură datarea locuinței prezentate pe parcursul rîndurilor de mai sus în prima jumătate a sec. XV. Este foarte probabil că momentul distrugerii ei să nu fie prea îndepărtat de limita cronologică superioară a tezaurului de monede — *anul 1437* — avînd în vedere unitatea acestuia.

Bogăția și varietatea inventarului, din cuprinsul căruia făceau parte depozitul de lame de cuțit, plumbul de postav și tezaurul de monede, constituie temeiul principal în funcție de care putem considera că locuința cu pivniță-depozit de la Rîmnicu Vîlcea, de care ne-am ocupat în studiul de față, reprezintă *dugheana* unui negustor vîlcean din prima jumătate a sec. XV ; el făcea comerț cu orașele ardelene și, prin intermediul acestora era antrenat în marele negoț continental ce vehicula mărfuri provenind din centre vest- și central-europene renumite.

UNE MAISON CITADINE ET DONNÉES ARCHÉOLOGIQUES DU XIVe—XVe SIÈCLES À RÎMNICU VÎLCEA

RÉSUMÉ

Les recherches archéologiques pratiquées en 1969—1970, dans la zone sud-est du „Parc Central" de la ville (fig. 1) ont mis en lumiére les vestiges d'une maison composée d'un rez-de-chaussée avec une cave ; un fort incendie l'avait detruit et ce qui en reste s'effondra dans la cave avec avec un riche inventaire. Les observations faites pendant le dégajement du complex ont établi que le rez-de-chaussée a été bâtu de grosses troncs de chéne crépies à l'argile ; la cave, de plan rectangulaire, avec les dimensions de 6,50×5m, avait de même les parois doublées de pieux de chêne crépis à l'argile.

La maison était dotée au rez-de-chaussée d'une poêle en argile et carreaux de poêle en forme de pots (*Topfkacheln*) (L'étude sur ce poêle a été publié en Dacia, N. S., 23, 1979, p. 275—289, fig. 1—11).

Parmi les objets trouvés dans les décombres de la cave exigent une grande attention le tresor de plus d'une centaine de monnaies en cuivre hongroises (quartings) qui ont circulée de 1430 à 1437 y compris une monnaie en argent de Sigismund de Luxembourg (1427—1437), un plomb

[39] Monedele de aramă s-au găsit pretutindeni în umplutura pivniței, cele mai multe dintre ele fiind puternic deteriorate de pe urma incendiului ; îndeosebi cele care s-au aflat sub forma unor mici bulgări de mai multe monede lipite între ele nu au mai putut fi recuperate. Determinările au fost făcute de Elena Isăcescu, căreia îi aducem pe această cale mulțumiri colegiale. Se corijează astfel interpretarea eronată dată de noi pentru cronica de săpături arheologice pe anul 1969, publicată în SCIV, 21, 1970, 3, p. 515.

à drap et un dépôt de lames de couteaux, ainsi que de la céramique émaillée à decor zoomorphe et à décor coloré et lustré. Tous ces trouvailles prouvent que le logis appartenait à un marchand engagé dans le commerce avec les villes de la Transylvanie.

Les mêmes recherches ont fournis aussi des vestiges archéologiques datant du XIVe siècle (fig. 3, 6, 11/2).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Plan de la ville Rimnicu Vilcea avec „Le parc Central" de la Place „Mircea cel Bătrin" : × (d'après Mihai Iancu, Dem. Popescu, România, ghid atlas turistic, 1971, pl. 20).

Fig. 2. Rimnicu Vilcea — „Parc". I le profil du coté oriental de la section A. 1 sol actuel, 2 couche moderne, 3 raie de mortier, 4 terre châtaine foncée avec des petites fragments de mortier et des briques ainsi que des pierres de petites dimmensions, 5 terre mêlée — jaune et châtaine — avec des petites pierres et des fragments de mortier, 6 terre châtaine — jaunâtre, sans matériaux archéologiques, 7 raie de sable, 8 lentille de terre jaune, 9 terre châtaine avec des taches noircies, 10 fosse de chaux, 11 chaux, 12 terre châtaine avec des fragments de l'argile calcinée, charbons, pierres, os d'animaux, céramique, 13 terre châtaine — rougeâtre avec des charbons, de l'argile calcinée et des matériaux archéologiques, 14 couche de l'argile calcinée et de brulure (rougeâtre) avec de nombreux matériaux archéologiques, 15 le plancher de la cave (terre jaune batue avec le maillet), 16 raie de gravier et de sable, 17 terre jaune sabloneuse, 18 gravier, 19 fosse moderne, 20 pierres, 21 briques. II le plan de la cave.

Fig. 3. Rimnicu Vilcea — „Parc". Céramique de la première moitié du XIV siècle.

Fig. 4. Rimnicu Vilcea — „Parc". Gobelet émaillé à décor zoomorphe (trouvé dans le remplissage de la cave).

Fig. 5. Rimnicu Vilcea — „Parc". Plomb à drap (1) : fragment d'un vase emaillé à col étroit, de taille moyenne, orné de lignes incisées (découverts dans les décombres de la cave).

Fig— 6. Rimnicu Vilcea — „Parc". Céramique de la première moitié du XIVe siècle.

Fig. 7. Rimnicu Vilcea — „Parc". Céramique récoltée dans les décombres de la cave. 1, 3—5 fragments de couvercles, 2 anse avec signe incisé et décor lustré, 6—14 fragments de bases de tasses à décor lustré (cassées de l'ancienneté) 15 fusaiole, 16 grès à aiguiser.

Fig. 8 Rimnicu Vilcea — „Parc". Objects en métal trouvés dans les décombres de la cave. 1 lame de couteau, 2—9 clous, 10 bêche.

Fig. 9. Rimnicu Vilcea — „Parc". Céramique émaillée récoltée dans les décombres de la cave. 1 fragment d'un vase emaillé à col étroit, de taille moyenne, orné de lignes incisées, 9 le col étroit d'un vase de grande taille avec décor incisé et taches de l'émail, 2, 4, 6—8 fragments des gobelets émaillés (2, 4, 8 à décor zoomorphe), 3 fragment de platécuelle à décor zoomorphe (l'émail détaché de l'ancienneté) 5 fragment d'écuelle émaillée à décor peint.

Fig. 10. Rimnicu Vilcea — „Parc". 1—4 bagues, 5 plomb à drap, 6—7 boucles d'oreilles, 8 boutons globulaires, 9, 11 fusaïoles, 10 molette d'éperon, 12 mèche en plaque de cuivre, 13—14 pointes de flèches, 15 cruche à décor coloré et lustré (trouvés dans les décombres de la cave).

Fig. 11. Rimnicu Vilcea — „Parc" (1) monnaies hongroises en cuivre (quartings) du trésor comprenant plus d'une centaine de pièces (1430 à 1437) (3) monnaie en argent de Sigismund de Luxembourg (1427 à 1437) découvertes dans les décombers de la cave, (2) monaie de Carol Robert (1308—1342).

MEGALITUL GRAVAT DE LA GURA HAITII, COM. ŞARU DORNEI, JUD. SUCEAVA

de TRAIAN NAUM, MARIN CÂRCIUMARU şi EUGENIA NIŢOI

Monumentele megalitice nu mai reprezintă de multă vreme o noutate pentru teritoriul României. Încă din anul 1925, V. Pârvan[1] descria „statuia-menhir" de la Hamangia, pe care o data, prin analogie cu piese din vestul şi centrul Europei, în etapa de început a epocii bronzului. În acelaşi articol, V. Pârvan amintea alte descoperiri de acest fel din „teritoriul daco-getic". Una din ele este „statuia menhir" de la Gherla, publicată de E. Orosz[2], iar de la Baia de Criş sînt menţionate alte „statui-menhir" la care se referise G. Téglás[3] încă din 1884 şi pe care le atribuise epocii romane din Dacia.

Ulterior, la statuia menhir de la Hamangia s-au referit Vl. Dumitrescu[4], atribuind-o perioadei de tranziţie spre epoca bronzului, şi S. Morintz[5] şi E. Comşa[6] care o includ în plină epocă a bronzului.

„Statuile menhir" de la Baia de Criş au fost incluse de A. D. Alexandrescu[7] în perioada de tranziţie spre epoca bronzului, în timp ce Oct. Floca[8] le-a încadrat în perioada dacică.

În acelaşi an în care V. Pârvan publica menhirul de la Hamangia, M. Roska[9] aducea în discuţie o seamă de date referitoare la unele descoperiri megalitice din Transilvania, extrem de importante pentru descoperirea noastră. Astfel, într-o serie de tumuli dintre Brăduţ şi Biborţeni (jud. Covasna), încă din anul 1867 s-au descoperit morminte constituite din lespezi de pietre acoperite, de asemenea, cu lespezi, în care au fost găsite cenuşă, cărbuni, unelte de silex şi într-un caz resturile unui schelet uman.

În aceeaşi regiune, pe Valea Homorodului, sînt menţionaţi 38 de tumuli, dintre care au fost cercetaţi 18, constatîndu-se că într-unul se afla o încăpere ai cărei pereţi erau construiţi din şase lespezi de piatră, iar deasupra acestora se afla o a şaptea lespede. Lungimea încăperii era de 1,5 m şi lăţimea de 0,61 m. Avînd în vedere că în interiorul acestei construcţii se aflau oase de om, putem presupune că era vorba de un dolmen. Tot un dolmen este amintit şi la Felmer (jud. Braşov) format din patru lespezi de piatră acoperite, de asemenea, cu o lespede, în care s-au găsit

[1] V. Pârvan, Dacia, 2, 1925, p. 422–429.
[2] E. Orosz, Arch Ért, 25, 1904, p. 405–409.
[3] G. Téglás, Ungarische Revue, 4, 1884, p. 359–366; idem, Arch Ért, 5, 1885, p. 617–623.
[4] Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Bucureşti, 1974, p. 263.
[5] S. Moritz, Pontica, 5, 1972, p. 53–58.
[6] E. Comşa, SCIVA, 37, 1986, 4, p. 285–295.
[7] A. D. Alexandrescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 145–150.
[8] Oct. Floca, Sargeţia, Deva, 4, 1966, p. 41–50.
[9] M. Roska, Arhivele Olteniei, 4, 1925, 17, p. 45–47.

SCIVA, tomul 39, nr. 2, Bucureşti, aprilie–iunie 1988, p. 143–157

cenușă, ca, dealtfel, și în apropierea comunei Ticușu (jud. Brașov), unde, într-o construcție de tip dolmen, se afla un vas cu cărbune și o lamă de silex.

În apropierea Prislopului a fost descoperită o lespede mare de piatră crăpată în mai multe bucăți, pe care erau incizate, așa cum descrie autorul, „dungi luguiețe și niște adîncituri în forma lunii nouă, săpate în piatră"[10].

De fapt, astfel de gravuri se pare că puteau fi observate și pe o altă piatră descoperită la Dej, considerată partea inferioară a unui menhir.

Revenind în Dobrogea, trebuie să menționăm că A. D. Alexandrescu[11] descrie alte două statui de tip menhir, modelate în calcar, atribuite traco-sciților : una din ele găsită la Stupina, comuna Crucea, jud. Constanța (0,775m înălțime) și o a doua fără a i se cunoaște locul sigur de descoperire (1,27 m înălțime).

Tot din Dobrogea, V. Canarache[12] a descris o statuie de tip menhir, sculptată în granit, de la Sibioara, com. Mihai Kogălniceanu, jud. Constanța (1,28 m înălțime), asupra căreia revine A. D. Alexandrescu[13] considerînd-o mai veche, prin analogie cu cele de pe teriroriul U.R.S.S., adică în prima jumătate a sec. V î.e.n.

Așa cum se poate observa, în țara noastră, cu toate că există mai multe mențiuni despre existența unor megaliți, aceștia nu s-au bucurat de atenția cuvenită pentru o cercetare sistematică. Doar menhirii din Dobrogea și, în parte, cei de la Baia de Criș au constituit obiectul unor studii mai atente, în timp ce regiuni cu descoperiri importante de megaliți au rămas neglijate.

În anul 1987 avea să fie descoperit un nou megalit în România. Descoperirea sa este legată de producerea unei puternice viituri și ruperi de versant petrecute în urma unei ploi torențiale din luna iulie. Atunci, apa pîrîului Paltinu (fig. 1 și 2/1) s-a umflat puternic, creînd un uriaș torent de pietre pe care avea să le depună la confluența sa cu pîrîul Haitii sub forma unui mare con de dejecție de cîțiva metri. Aglomerarea de grohotiș a împins puternic spre dreapta albia Haitii, îngustînd-o la jumătate (fig. 2/2).

Urcînd pe pîrîul Paltinu, la circa 400 de m de la confluența sa cu pîrîul Haitii, la cîteva zile după producerea ruperii de nori ce a declanșat viitura respectivă, elevul Claudiu Pața[14] a observat, lîngă rădăcina unui molid, la 1055 m altitudine absolută, un mare bloc de andezit de culoare ruginie, ușor desprins de mal (fig. 2/3 și 3/1—3), care prezenta pe una din fețele sale plane un cerc incizat prevăzut cu „spițe" semicirculare (fig. 2/4 și 3/4). Ulterior, după dislocarea uriașei „pietre scrise", au putut fi descoperite și alte cercuri mai mici și chiar cercuri concentrice. Blocul se găsea în momentul descoperirii în poziție culcată (fig. 2/4).

[10] *Ibidem*, p. 47

[11] A. D. Alexandrescu, SCIV, 9, 1958, 2, p. 291—302.

[12] V. Canarache, SCIV, 4, 1953, 3—4, p. 709—722.

[13] A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 291—302.

[14] Elevul Cl. Pața era însoțit în acea zi de 5 iulie 1987 de părinții săi Hortensia și Vasile Pața. Ne exprimăm și pe această cale întreaga gratitudine față de familia Pața și Iosif Popescu, conducătorul utilajului forestier, care ne-au oferit sprijinul, în condiții extrem de grele, pentru a scoate uriașul bloc gravat, de aproape două tone, din albia ripoasă a pîrîului Paltinu, ferindu-l astfel de riscul de a fi antrenat și acoperit de o nouă viitură.

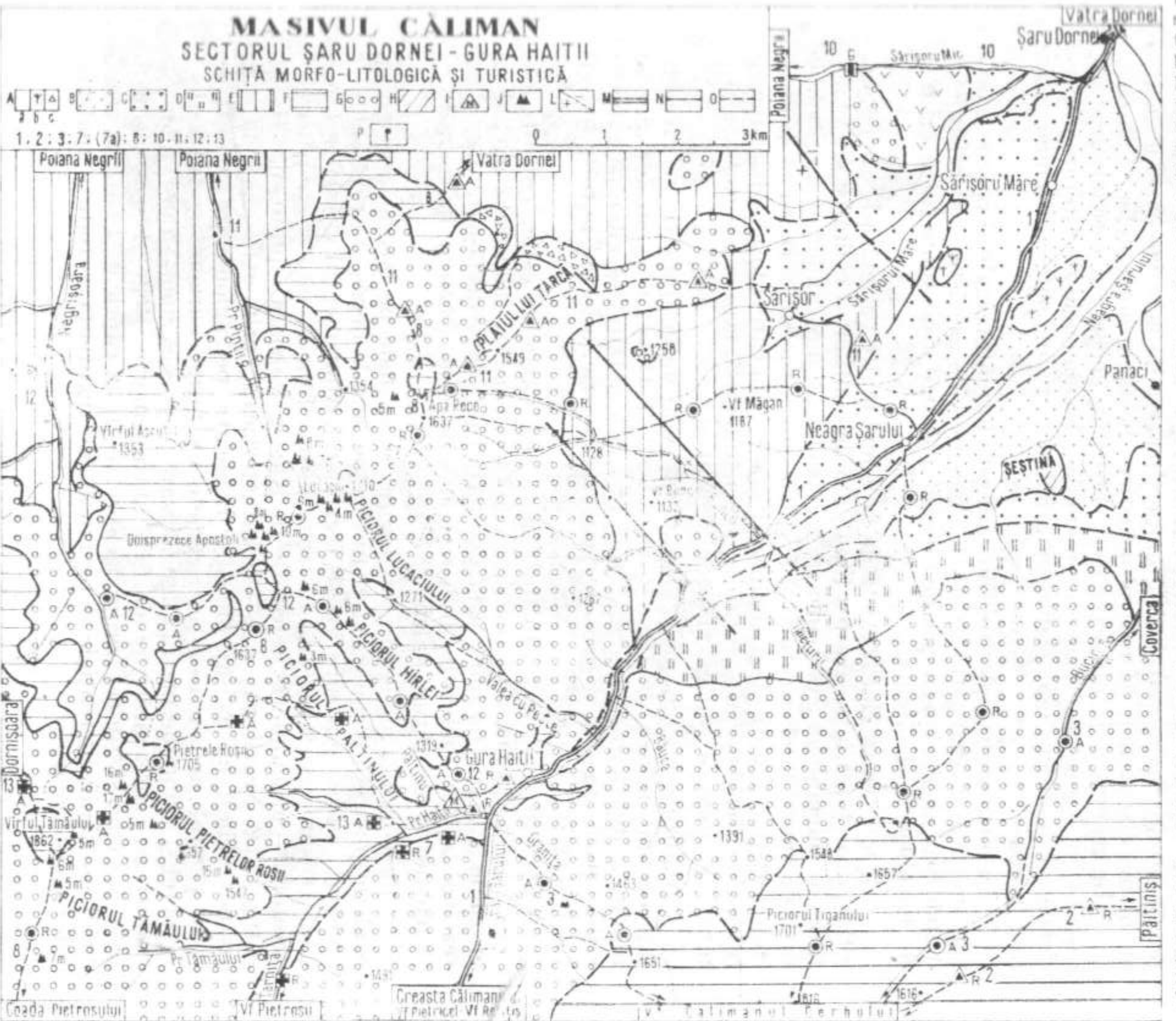

Fig. 1. Schiţă morfo-litologică a sectorului Şaru-Dornei—Gura Haitii. A *Holocen*: a aluviuni, terasă luncă; b turbărie; c depozite coluviale, grohotişuri; B depozitele pleistocene ale terasei inferioare; C depozitele pleistocene ale terasei medii; D piemont acumulativo-sculptural—depozite deluvio-coluviale (Cuaternar nedivizat); E *Eocen*: *piemont rezidual-colinar. Priabonian-Luteţian superior*: conglomerate calcaroase şi calcare cu numuliţi şi moluşte; marne şi marnocalcare cu globigerine (marne de Vaser). *Luteţian-Ypresian*(?): alternanţă de gresii şi argile, subordonat conaglomerate, calcare, marne (facies de fliş); F piemont de eroziune andezitic de vîrstă pliocenă, uneori rezidual-colinar, dominat de martori sculpturali (andezite piroxenice + hornblendă-curgeri de lave); G formaţiunea vuucalno-sedimentară — piemont acumulativo-structural pliocen-cuaternar (brecii piroclastice nediferenţiate cu andezite bazaltice, andezite piroxenice, andezite cu piroxeni şi hornblendă; piroclastite nediferenţiate cu andezite cu piroxeni, andezite cu hornblendă şi piroxeni cu hornblendă, în alternanţă cu epiclastite); H calcare şi dolomite ± silicaţi de aluminiu; martor de eroziune (formaţiunea carbonatică — seria de Rebra); I megaliţi; J relief rezidual piroclastic (andezitic); L falie verticală: + compartimentul ridicat; — compartimentul căzut; M şosea modernizată; N drum forestier; O poteci montane; P izvor. 1—13 *Trasee turistice* (numerotarea corespunde cu aceea din monografia turistică „Munţii Călimani" de Tr. Naum şi E. Butnaru, în curs de apariţie).

Fig. 2. Locul de descoperire al megalitului gravat de la Gura Haitii. 1 vedere generală a văi Paltinu în zona de descoperire a megalitului (în ultimul plan); 2 conul de grohotiș care a împins albia rîului Haitii; 3 blocul gravat, văzut de pe malul opus la pîrîului Paltinu, dislocat de sub rădăcina molidului de viitura din 3 iulie 1987; 4 fața bogat ornamentată a blocului văzut de pe malul din care a fost desprinsă.

Fig. 3. Megalitul gravat la de Gura Haitii. 1 latura principală cu gravuri. În partea superioară se observă detaşarea umărului, iar în cea inferioară nivelul pînă la care a fost îngropat blocul în poziţia sa iniţială cînd funcţiona probabil ca picior de dolmen; 2 a doua faţă gravată a blocului; se observă cel de-al doilea umăr; 3 blocul gravat lateral. Se evidenţiază cei doi umeri, precum şi linia de demarcaţie, din partea inferioară, pînă la nivelul căreia blocul a fost îngropat; 4 gravurile de pe faţa principală a blocului.

Prin intermediul geologilor E. Nițoi și A. Muraru am luat cunoștință de interesanta descoperire, astfel că, pe date de 11 noiembrie 1987, primii doi autori ai prezentului studiu ne-am deplasat în satul Gura Haitii.

Satul Gura Haitii, comuna Șaru Dornei, jud. Suceava este situat la confluența pîrîului Haitii cu rîul Neagra Șarului, pe flancul nordic al Munților Călimani, în cadrul Țării Dornelor (fig. 1).

Caracterul petrografic dominant al formațiunilor eruptive din partea nordică a Călimanului (zona Gura Haitii Șaru Dornei) este determinat de prezența andezitelor piroxenice, curgeri masive de lave vîscoase, asociate cu nivele discontinui de roci piroclastice specifice momentelor explozive.

În general roca din care este constituit megalitul este neagră sau roșcată, cu aspect compact sau veziculat. Fenomenele de alterare superficială au modificat mult aspectul inițial al rocii, andezitele devenind mult mai poroase.

La microscop, andezitul din care este format megalitul prezintă textură masivă și o structură porfirică generată de asocierea fenocristalelor de feldspat plagioclaz cu cele de hipersten și augit. Subordonat apar cristale de hornblendă și olivină.

În zona Gura Haitii există de fapt mai multe varietăți de roci andezitice, deosebirea între acestea fiind dată de conținutul calitativ sau cantitativ al mineralelor componente, în special al piroxenilor și amfibolilor față de masa fundamentală a texturii sau structurii. Datorită acestor caracteristici, andezitul cu augit și hipersten, din care a fost realizat megalitul, se evidențiază prin duritatea cea mai redusă, fapt ce a permis „sculptarea" și gravarea lui cu mai multă ușurință.

Analizate chimic, andezitele cu piroxeni de la Gura Haitii prezintă un conținut ridicat de fier ($Fe_2O_3 = 5,62$. $FeO = 2,65$), care se înscrie însă în limitele normale ale unei roci andezitice. Datorită alterării superficiale o parte din fierul feros a trecut în fier feric, colorînd în roșu andezitul respectiv.

Flancul vestic al calderei, asemenea flancului estic, constituie o zonă specific piemontană, cu cuvertură piroclastică înlăturată parțial de eroziune, situație întîlnită și la Gura Haitii unde se desfășoară piemontul rezidual-colinar andezitic drenat de rîurile din bazinul hidrografic al Panacului și de Pîrîul Paltinu.

Piemontul acumulativo-structural se extinde pe latura apuseană a calderei pînă la aliniamentul vîrfurilor, pe care le depășește revărsîndu-se spre vest în bazinul superior al Negrișoarei. Aliniamentul vîrfurilor Lucaciu, Doisprezece Apostoli, Pietrele Roșii, Tămău, cît și „picioarele" acestora — promontorii separate de văi ce coboară spre Gura Haitii, către valea Negrii Șarului — se caracterizează prin existența celui mai frumos relief, cu peisaje inedite modelate pe aglomerate vulcanice. S-au păstrat numeroase stînci semețe cu forme curioase și fantastice: ciuperci și ziduri de piatră, figuri bizare asemenea unor sfincși, piloni de poduri, cu reprezentări zoomorfe și antropomorfe. Relieful acesta constituie, așa cum susțin cei mai mulți specialiști, un capriciu al naturii, rezultatul eroziunii diferențiale determinată de rezistența variată a materialului constituent.

„Moşul" din grupul Doisprezece Apostoli reprezintă „statuia" cea mai interesantă, datorită faptului că prezintă trei faţete diferite, dar toate sugerînd mai mult sau mai puţin chipul uman, orientate spre cele trei poteci de acces. Impresionat de această constatare, Tr. Naum [15] a subliniat că nu exclude posibilitatea ca strămoşii noştri mai îndepărtaţi să fi folosit, pentru practicile rituale, aceste modele în stare brută.

Megalitul cu gravuri din Valea Paltinu de la Gura Haiti are dimensiuni destul de mari şi o formă în general neregulată (fig. 3/1—3), prezentînd 135 cm înălţime şi 92 cm lăţime. Greutatea sa depăşeşte probabil 1,5 tone.

Blocul are evidente urme de prelucrare, constînd din detaşarea celor doi umeri de pe feţele cu gravuri (fig. 3/1, 2). Se mai păstrează încă destul de clar urma şanţului de tăiere al rocii în zona respectivă, precum şi dovada modului de desprindere a părţii tăiate (fig. 3/1).

Gravurile se concentrează pe cea mai dreaptă din laturile megalitului (fig. 3/1, 4). Ele sînt incizate destul de adînc şi par a fi fost efectuate cu un obiect metalic, avînd în vedere regularitatea lor. Pe această latură principală a megalitului gravurile constau din cercuri cu punct, cercuri cu raze redate „în turbină", cercuri concentrice, cercuri cu semicercuri în interior (fig. 3/4).

Cercul cu raze trasate sub forma arcurilor de cerc este cel mai mare ca dimensiuni, avînd diametrul de 21,5 cm. Aceste raze „în turbină" au fost redate pe circumferinţa cercului la distanţe egale cu dimensiunea unei raze (fig. 4). Dacă cercul pare executat cu un instrument de tipul compasului, cele şaze raze „în turbină", cu toate că sînt plasate la distanţe egale, nu au fost gravate cu acelaşi instrument prin sistemul binecunoscut azi de fixare a vîrfului compasului pe circumferinţă şi, cu deschiderea egală cu raza cercului, trasarea unui semicerc din centrul cercului pînă la intersecţia cu circumferinţa acestuia. Razele, prin curbura lor uneori neregulată, par a fi fost incizate mai degrabă cu mîna liberă. Dealtfel, nici circumferinţa cercului nu a fost obţinută printr-o trasare continuă, constînd de fapt din două semicercuri care se îmbină.

De pe circumferinţa cercului, în partea dreaptă a sa, porneşte o incizie în formă de crosă.

Deasupra cercului cu razele „în turbină" apar o serie de cercuri şi semicercuri mai mici. Două dintre ele au marcat centru cu un punct: unul este realizat destul de corect, probabil tot cu un instrument asemănător compasului, iar celălalt, cu toate că are fixat centrul, nu are o formă perfect rotundă, lăsînd impresia că a fost obţinută cu mîna liberă. Un alt cerc, perfect rotund, nu are centrul vizibil, spre deosebire de două semicercuri, ce apar corect conturate şi sînt prevăzute cu punctul central. Un al treilea semicerc este însă evident efectuat neglijent, cu toate că şi acesta are incizat printr-un punct presupusul centru.

În sfîrşit, tot deasupra marelui cerc, există două reprezentări, dintre care una constă din două cercuri concentrice (diametrul de 4,7 şi 3,3 cm), iar cea de-a doua dintr-un cerc destul de mic (diametrul

[15] Tr. Naum, A.U.B. 2, 1967, p. 119—129; Vezi, de asemenea, S. Săveanu, *Aventuri prin tunelul timpului* (capitolul Misterelor Carpaţilor), Bucureşti, 1977, p. 13—21.

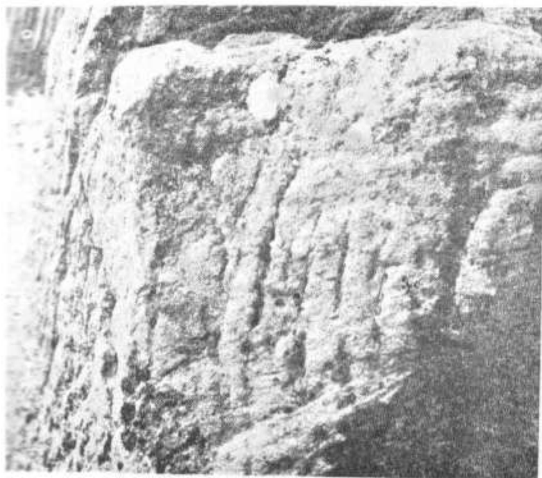

Fig. 5. Gravuri de pe cele două fețe ornate ale megalitului de la Gura Haitii. 1 grila de deasupra umărului și semicercurile concentrice de sub acesta, gravate pe cea de a doua latură a megalitului; 2 detaliu al semicercurilor concentrice de sub umărul de pe cea de a doua latură a blocului; 3 idolul soleiform și mîna în stil schematic, legată de cultul soarelui, care îl susține; 4 detaliu al idolului soleiform.

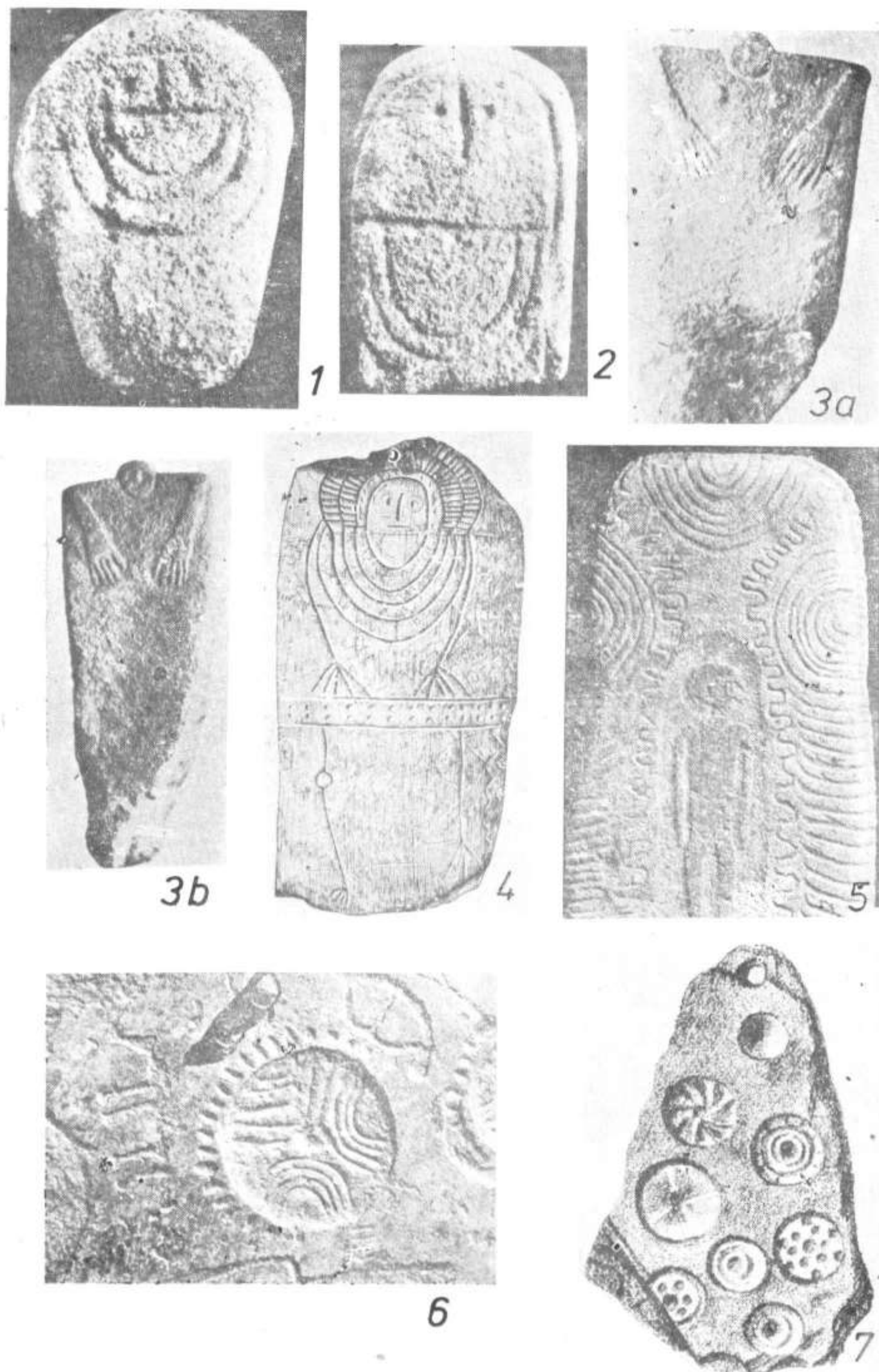

Fig. 6. Exemple cuprinzînd diferite modalități de sculptare și incizare în care își găsesc analogii gravurile de pe megalitul de la Gura Haitii. 1 menhirul de la Quinta do Couqinho (Portugalia); 2 menhirul de la Crato (Portugalia); 3(a și b) statui menhir de la Tiritaki (Crimeea); 4 menhirul de la Granja di Toniñuelo (Spania); 5 stelă gravată de la N'Kheila (Maroc); 6 reprezentarea solară de la Tizi n'Tirlist (Maroc); 7 plachetă talisman de la Ponzone (Italia).

de 6 mm) în care este înscris un al doilea cerc şi mai mic (diametrul de 2 mm). Cercurile concentrice sînt neglijent redate, probabil nu cu un instrument adecvat. În schimb, micile cercuri înscrise unul în celălalt sînt executate cu contur precis.

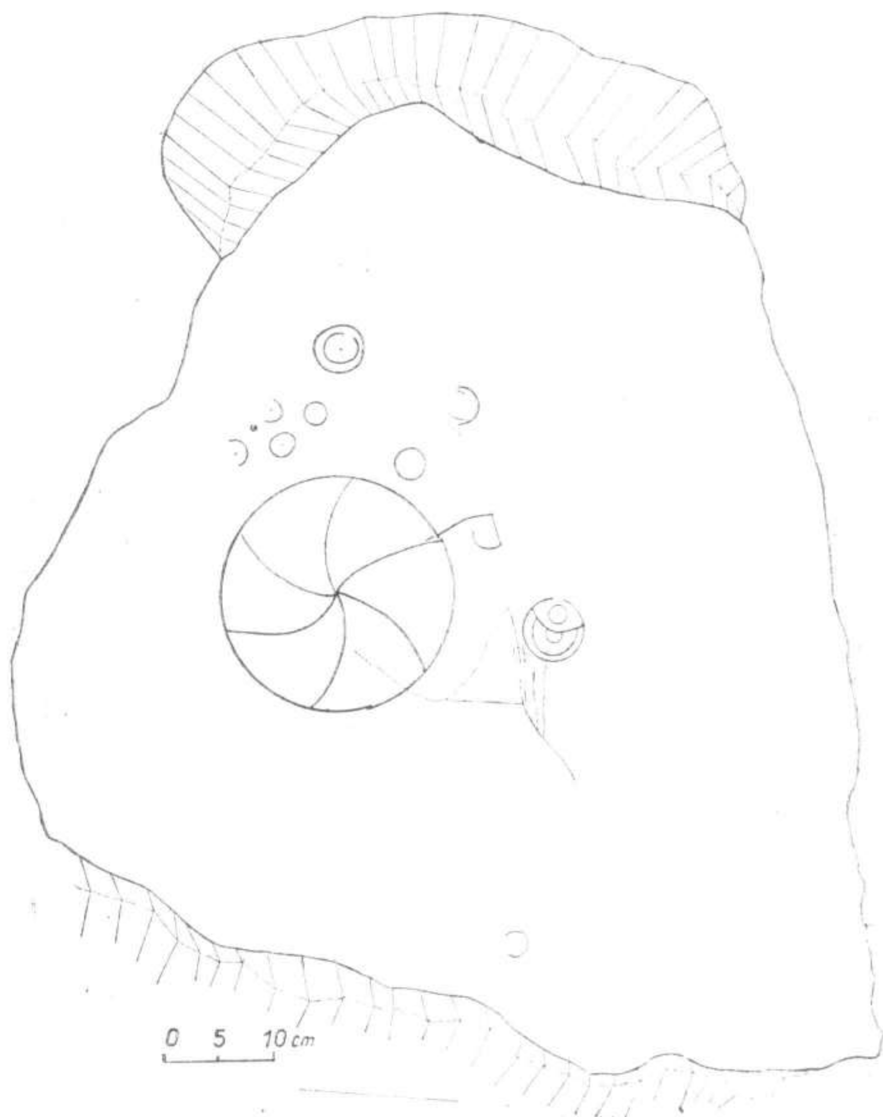

Fig. 4. Releveul gravurilor de pe faţa principală a megalitului de la Gura Haitii.

Un alt semicerc, de dimensiuni modeste, este plasat în partea infeioară a acestei suprafeţe gravate.

În partea dreaptă a marelui cerc cu raze „în turbină" se găseşte po ate cea mai interesantă din gravurile de pe megalitul de la Gura Haitii

(fig. 3/4, fig. 4 şi fig.5/3—4). Într-un cerc cu diametrul de 5,8 cm sînt înscrise un cerc şi trei semicercuri extrem de interesant plasate. În partea superioară micul cerculeţ cu punct are diametrul de 1,8 cm. El pare detaşat în partea superioară a cercului, în care este înscris de un arc de cerc cu deschiderea destul de largă pe care se susţine un alt semicerc cu raza puţin mai mică decît a micului cerculeţ cu punct (7 mm). Circumferinţa acestuia pare paralelă cu al doilea semicerc mai larg, care se susţine pe acelaşi arc de cerc din partea superioară a acestei reprezentări.

Pentru a înţelege semnificaţia reprezentării descrise mai sus trebuie să aducem în discuţie modul în care au fost sculptate şi gravate unele menhire din cîteva regiuni mai mult sau mai puţin apropiate de Gura Haitii.

Vom începe cu menhirul de la Quinta do Couqinho din regiunea Bragance (Portugalia), la care se observă că faţa personajului sculptat se înscrie într-un cerc cu cîteva detalii redate destul de schematic (fig. 6/1). Alte două semicercuri mai largi ar marca colierul[16]. Totul pare a se încadra într-o formă mai mult sau mai puţin ovală în partea superioară a sculpturii, care ne aminteşte de cercul în care se înscriu semicercurile şi cercul cu punct în gravura de pe megalitul de la Gura Haitii.

Nu este greu să sesizăm unele apropieri stilistice între modul de redare al feţei menhirului de la Quinta do Couqinho şi gravura de pe megalitul de la Gura Haitii, cu toată abstractizarea la care s-a ajuns în cazul acestuia din urmă. Detaliile feţei au fost rezumate aici doar la cercul cu punct în timp ce semicercurile din partea inferioară au rămas neschimbate pentru a reda colierul amintit la menhirul din Portugalia.

Foarte departe de o paralelă stilistică asemănătoare nu este nici menhirul de la Crato, tot din Portugalia (fig. 6/2)[17].

Tendinţa de a simplifica conturarea capului la unele statui menhir, printr-un simplu cerc, se poate constata în numeroase regiuni cu astfel de descoperiri, dar mai cu seamă la Tiritaki în Crimeea (fig. 6/3)[18]. Les Arribats (Franţa) (fig. 7)[19], Granja di Toniñuelo (Badajos, Spania) (fig. 6/4)[20], la partea din spate a statuii menhir masculine de la Vidals (Lacaune, Franţa) (fig. 8)[21], la stela gravată de la N'Kheila (Maroc) (fig. 6/5)[22] şi chiar în cazul statuii menhir de la Hamangia[23].

În acest context, noi considerăm că pe megalitul de la Gura Haiti s-a încercat reprezentarea, într-o manieră de abstractizare extremă, a figurii umane. Ar fi vorba deci de o redare prin gravare a unui idol într-o compoziţie soleiformă, avînd în vedere înscrierea întregii reprezentări într-un cerc şi obţinerea celorlalte detalii prin cercuri sau semicercuri înscrise în limitele acestuia.

[16] J. Landau, *Les représentation anthropomorphes mégalithiques de la région méditerranéenne* (3e au 1re millenaire), Paris, 1977, p. 21—22, pl. 4/2.
[17] *Ibidem*, pl. 4/1.
[18] *Ibidem*, pl. 12/1—2.
[19] J. Arnal, BCCSP, 17, 1979, p. 47—76.
[20] E. Anati, BCCSP, 10, 1973, p 101—126.
[21] J. Arnal, *op. cit.*, p. 47—76; idem, BCCSP, 7, 1971, p. 69—76.
[22] G. Souville, BCCSP, 7, 1971, p. 77—85.
[23] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 422—429.

Acest idol soleiform pare a fi susţinut de o mînă realizată în stil schematic, dar care aminteşte, prin lungimea degetelor, care ar trebui să sugereze razele, tot de cultul soarelui.

Similitudini stilistice foarte apropiate, ca şi o viziune asemănătoare de a transpune în plan o reprezentare umană în mod similar celei de pe

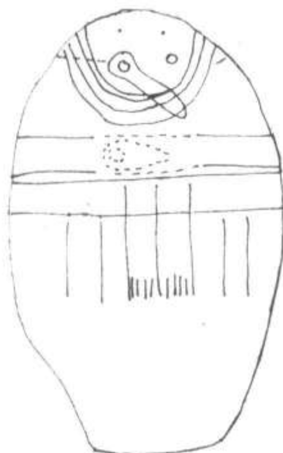
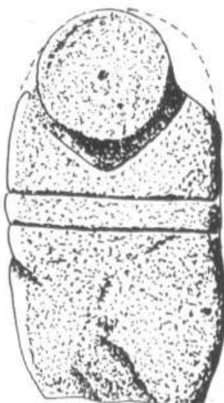

Fig. 7. Menhirul de la Les Arribats (Franţa). ←

→ Fig. 8. Partea din spate a menhirului de la Vidals (Franţa).

megalitul de la Gura Haitii nu cunoaştem. Se pot face totuşi unele analogii privind modul de schematizare cu o reprezentare solară de la Tizi n'Tirlist din Maroc (fig. 6/6) datată în epoca bronzului[24].

De fapt, trebuie să avem în vedere că totalitatea gravurilor de pe această latură a megalitului de la Gura Haiti sînt subordonate, prin modul în care au fost efectuate, cultului soarelui.

Marele cerc cu raze „în turbină" nu reprezintă probabil altceva decît discul solar întîlnit în gravurile de la Mont Bégo (Franţa) şi într-o redare mai stîngace chiar în Ariège şi Pirineii orientali, pe un menhir de la Abelhoa (Reguengos de Monsaraz) din Portugalia (fig. 9)[25], unde apare şi un motiv în crosă asemănător celui de la Gura Haitii, pe o plachetă talisman datată din epoca metalelor de la Ponzone (Savona, Italia) (fig. 6/7), pe roca numărul 20 din sectorul A de la Boario Terme-Darfo (Valcamonica, Italia) (fig. 10)[26] etc.

Cercurile cu punct, cercurile concentrice sau semicercurile constituie, de asemenea, motive de ornamentare des întîlnite în arta schematică preistorică europeană, mai ales pe aşa zisele „petroglife". Astfel de petroglife apar mai cu seamă în Scoţia, în apropierea malului mării sau la altitudinile joase din vecinătatea lacurilor unde se găsesc exploatări mai vechi sau mai noi de minereuri metalifere. Ele sînt datate aici între 3200 î.e.n. şi anul 100 e.n.[27].

[24] G. Souville, *op. cit.*, p. 77—85.

[25] J. Abélanet *Signes sans paroles. Cent siècles d'art rupestre en Europe occidentale*, Paris, 1986, p. 65—72; 153—190.

[26] E. Anati, in *Valcamonica Symposium, Actes du Symposium International d'Art préhistorique*, Capo di Ponte, 1970, p. 189—212.

[27] R. W.B. Morris, BCCSP, 10, 1973, p. 159—168.

Nu mai puţin frecvente sînt cercurile concentrice şi cercurile simple în decorarea pietrelor de dolmen în Irlanda (fig. 11)[28], cum ar fi, de exemplu, la Loughcrew sau pe dolmenii de la Sess Killgrenn, de la Knockmany în comitatul Tyrone[29]. Pentru unii din dolmenii din Irlanda au fost obţinute datări C^{14}. Dolmenii de la Tara, care se aseamănă foarte mult în pri-

Fig. 9. Gravuri de pe menhirul de la Abelhoa (Portugalia).

Fig. 10. Gravuri de pe roca numărul 20 din sectorul A de la Boario Terme-Darfo (Italia).

vinţa decoraţiei cu cei de la Loughcrew, au oferit vîrste cuprinse între 1930 ± 150 şi 2310 ± 160 î.e.n.

Pe o lespede (180/172 cm) a dolmenului de la Téberne (Buzy) de pe Valea Ossau din Munţii Pirinei apar motive circulare şi cercuri concentrice care par a fi fost realizate prin ciocănirea suprafeţei rocii cu un percutor grosier[30].

Ca şi în Portugalia (Fratel, Outéiro dos Riscoc etc.), Galicia sau Insulele Britanice, motivele circulare de pe dolmenul de la Téberne nu au altă semnificaţie decît aceea a simbolurilor solare. În Marea Britanie cercurile şi semicercurile sînt deosebit de frecvente pe dolmenii Dod Lav, Routing Linn, Old Bewich Hill în Northumberland; dolmenul de la Auchnabreack în Scoţia; piatra de la Ilkley în comitatul York (fig. 12) etc.

După cum se poate constata, cercurile concentrice sînt foarte comune în reprezentările dolmenice de pe coasta atlantică, din Portugalia pînă în Irlanda. Lipsesc însă în sudul Franţei, pentru a reapare, în schimb, în Jura elveţiană unde se pot observa cruci înscrise într-un cerc, uneori figuri antropomorfe cu braţele ridicate înscrise într-un cerc. Cercurile

[28] E. Shee, BCCSP 8, 1972, p. 199–224.
[29] J. Abélanet, *op. cit.*, p. 157.
[30] *Ibidem*, p. 154, fig. 31/1.

gravate sînt un motiv des de ornamentare în cantonul Valais la Salvan, Évoléne, Saint-Léonard etc. Trebuie să amintim, de asemenea, piatra gravată cu cercuri care se găsește în Lacul Léman, la Pregny, la 1,50 m sub nivelul actual al apei. După toate probabilitățile aceste gravuri nu au putut fi executate decît într-o perioadă cînd nivelul apei lacurilor el-

Fig. 11. Decorație de pe o piatră de dolmen de la Loughcrew (Irlanda).

vețiene era mai coborît, estimat că s-ar fi petrecut în Subboreal, între anii 2500 și 800 î.e.n.[31]. Nu vom uita totodată interesantele reprezentări de cercuri concentrice de la Carschenna din Elveția[32].

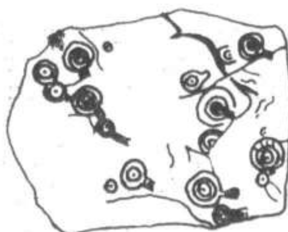

Fig. 12. Bloc gravat din dolmenul de la Ilkley (Marea Britanie).

De curînd, au fost puse în valoare interesantele gravuri din Peștera Cizmei (jud. Hunedoara), constînd dintr-o multitudine de reprezentări circulare și cercuri concentrice[33]. Din centrul unui cerc gravat pe peretele din stînga peșterii Cizmei pornește o reprezntare în formă de crosă foarte asemănătoare celei de pe megalitul de la Gura Haitii și cu multe analogii în Galicia[34].

[31] *Ibidem*, p. 181,
[32] C. Zindel, in *Valcamonica Symposium*, 1970, p. 135–142.
[33] M. Cârciumaru, M. Nedopaca, Thraco-Dacica, 9, 1988 (în curs de apariție).
[34] J. M. Vásquez, Revista de arqueologia Madrid, (f.a.). p. 106–113.

Ca mod de dispunere a gravurilor, megalitul de la Gura Haitii se aseamănă cu unele din rocile gravate din Vendée[35].

Așa cum am amintit, cercurile și cercurile concentrice sînt considerate simboluri solare, apărute probabil pentru prima dată în Peninsula Iberică și împrumutate apoi în arta megalitică a Europei occidentale.

J. Abélanet[36] consideră că dezvoltarea cultului solar s-a făcut la începutul vîrstei metalelor, căpătînd, cu trecerea timpului, o valoare mistică, cosmogonică. Cu totul general putem presupune că vîrsta motivelor de tipul cercurilor și spiralelor de pe dolmeni se leagă mai mult de ultimele faze ale culturii megalitice de pe coasta atlantică.

La rîndul său, H. Obermaier[37], referindu-se la fazele evoluate ale artei rupestre galico-portugheze, consideră că motivele circulare care se complică tot mai mult în perioadele mai recente, luînd forma rulourilor, cercurilor punctate, cercurilor concentrice, cu linii radiale, spiralele și labirinturile, încep a se dezvolta în plină vîrstă a bronzului.

Desigur, toate analogiile din punct de vedere stilistic dintre gravurile de pe megalitul de la Gura Haitii și situațiile menționate din restul Europei sau coasta sudică a Mediteranei trebuie considerate ca ipoteze de lucru. Compararea unor motive elementare, care pot fi întîlnite în mai multe perioade și adesea pe spații foarte intinse, poate deveni extrem de riscantă în formularea unor argumente de ordin cronologic, avîndu-se în vedere că se cunosc grupe megalitice care nu au nici o legătură arheologică nici în timp, nici în spațiu. Dacă dolmenii din Maghreb sînt datați în mileniul al II-lea î.e.n., cei din India, Crimeea, Manciuria sau din Coreea sînt în majoritatea cazurilor din timpul erei noastre [38].

Adevărata vîrstă a gravurilor de pe megalitul de la Gura Haitii se va putea afla eventual în viitor, prin săpături arheologice ce se vor efectua în zona descoperirii blocului respectiv.

Megalitul de la Gura Haitii prezintă incizii și pe o a doua latură, opusă celei descrise pînă aici (fig. 3/2). Acestea sînt însă mai slab păstrate, poate și pentru că aparțin probabil unei etape mai vechi decît cea în care au fost efectuate cele de pe latura bogat ornamentată. Mai multe semicercuri concentrice decorează partea inferioară a megalitului sub umărul bine evidențiat pe această latură (fig. 5/2). Deasupra umărului amintit se mai pot întrezări inciziile ce se constituiau într-o reprezentare de tip grilă (fig. 5/1), atît de frecvente, de exemplu, în gravurile din epoca bronzului de la Mont Bégo (Franța) (fig. 13)[39].

Desigur că se pune în mod justificat întrebarea cu privire la destinația megalitului de la Gura Haitii. Reprezintă el un menhir, o piesă provenind de la un dolmen sau este doar una din petroglifele întîlnite frecvent în alte regiuni europene.

[35] J. Déchelette, *Manuel d'archéologie, I, Archéologie préhistorique*, Paris, 1928, p. 591, fig. 228.

[36] J. Abélanet, *op. cit.*, p. 153–190.

[37] H. Obermaier, Boll. Soc. Esp. Excurs., Madrid, 32, 1924, citat de J. Abélanet, *op. cit.*, p. 106.

[38] J. Abélanet, *op. cit.*, p. 62.

[39] H. de Lumley, M.-E. Fonvielle, J. Abélanet, *Les gravures rupestres de l'âge du Bronze dans la région du Mont Bégo (Tende, Alpes Maritimes)*, in *La Préhistoire française, II, Les civilisation Néolithiques et Protohistorique de la France* (sous la direction de J. Guilaine), Paris, 1976, p. 222–236.

Forma blocului de la Gura Haitii nu se apropie de cea a blocurilor sculptate folosite ca statui-menhir. Lipsesc o serie de detalii sculpturale și, în primul rînd, conturarea capului care se detașează la majoritatea statuilor menhir. În schimb, urmele de prelucrare ale blocului megalitic de la Gura Haitii, prin detașarea a doi umeri pe cele două fețe gravate,

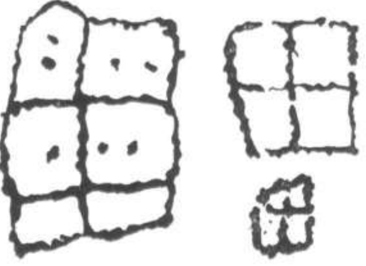

Fig. 13. Figuri geometrice în formă de grilă de la Mont Bégo (Franța).

ar pleda în bună măsură pentru folosirea sa eventual la o construcție dolmenică. În această variantă, blocul de la Gura Haitii ar fi fost probabil întrebuințat ca „picior” central de susținere a plăcilor de la două morminte de tip dolmen. În favoarea acestei ipoteze a venit descoperirea, în imediata apropiere a megalitului gravat, a unui bloc, de asemenea din andezit, cu forme destul de regulate ce se înscriu în general într-un paralelipiped ce se prelungea, la unul din capete, cu un paralelipiped mai mic sub forma unui „gît”. Blocul lasă impresia că a fost prelucrat în vederea obținerii acestei forme regulate, dar nu a fost ornat cu gravuri.

Ceea ce surprinde cu adevărat este faptul că înălțimea umerilor acestui bloc este similară cu înălțimea umărului de pe latura cu grilă și semicercuri concentrice a celuilalt bloc. În aceste condiții, considerăm că nu este exclus ca cele două blocuri să fi sprijinit placa unui dolmen, iar gravurile de pe cele două fețe ale megalitului gravat să fi ornat interiorul mormintelor (fig. 14).

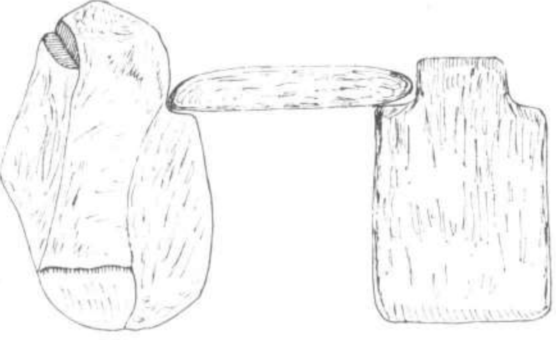

Fig. 14. Încercare de reconstituire a presupusului mormînt de tip dolmen de la Gura Haitii.

Mai greu ne este să acceptăm pentru megalitul gravat de la Gura Haitii calificativul de simplă petroglifă, deoarece incizarea sa pe cele două fețe presupune, dacă ținem seama de forma blocului, instalarea lui într-o poziție verticală care necesita intervenția umană. Or petroglifele sînt în general blocuri, stînci sau roci, masive, pe care au fost efectuate gravuri,

dar care nu au fost mişcate din poziţia pe care le-a hărăzit-o natura şi aşezate de om într-un alt loc în vedere unui scop precis, cum este cazul menhirilor sau cromlehurilor, sau fie şi numai pentru a fi gravat.

Pînă la obţinerea unor date directe, prin săpături arheologice, asupra vîrstei gravurilor de pe megalitul de la Gura Haitii, avînd în vedere analogiile stilistice deja menţionate, trăsăturile inciziilor efectuate, cel puţin pe latura bogat ornamentată, cu un obiect metalic şi cu un instrument de trasare destul de elaborat, foarte asemănător poate compasului din zilele noastre, considerăm că nu este exclus ca gravurile să fi fost executate în epoca metalelor.

Ne exprimăm speranţa că prin cercetările viitoare vor fi scoase la lumină noi descoperiri similare atît în Munţii Călimani şi Ţara Dornelor, cît şi în alte regiuni din preajma arcului carpatic pentru întregirea imaginii privind arta rupestră schematică din ţara noastră şi înţelegerea vieţii spirituale a comunităţilor preistorice şi protoistorice de pe teritoriul României.

LE MÉGALITHE GRAVÉ DE GURA HAITII, COMMUNE DE ŞARU DORNEI, DÉPARTEMENT DE SUCEAVA

RÉSUMÉ

En 1987, on a découvert un nouveau mégalithe en Roumanie. Il présente des gravures sur deux de ses côtés et a surgi à cause d'un puissant débordement du ruisseau de Paltinu, débordement qui a d'ailleurs produit le glissement d'une grande partie de ses versants.

Le mégalithe a été découvert aux alentours du village de Gura Haitii, la commune de Şaru Dornei, le département de Suceava, aux Ţara Dornelor, au pied de la montagne de Căliman.

Les dimensions du bloc sont de 135 cm de hauter et de 92 cm de largeur, pendant que son poids dépasse 1,5 tonnes, sa forme étant généralement irrégulière (fig. 3/1—3).

Le mégalithe présente d'évidentes traces de façonnement, par le détachement des deux épaules des parties gravées. On observe même aujourd'hui, très bien la trace du fossé de la coupure de la roche, dans la zone respective, ainsi que la preuve de la façon de détacher la partie coupée (fig. 3/1).

Les gravures se trouvent concentrées sur la partie la plus nivélée de tous les côtés du mégalithe (fig. 3/1—4). Elles sont profondément incisées, sembalant être executées à l'aide d'un objet métalique, en égard à leurs uniformité. Sur cette partie principale du mégalithe, les gravures sont composées en cercles à point, en cercles avec des rayons „en turbine", en cercles concentriques et enfin, en cercles comprenant des demi-cercles à leur intérieur (fig. 3/4).

À la droite du grand cercle avec des rayons „en turbine" on trouve la plus intéressante des gravures du mégalithe de Gura Haitii (fig. 3/4, fig. 4 et fig. 5/3—4). Dans un cercle ayant le diamètre de 5,8 cm est inscrit un autre cercle avec trois demi-cercles qui sont placés dans une position extrêmement intéressante. Dans sa partie supérieure le petit cercle à point

a le diamètre de 1,8 cm. Il semble être détaché dans la partie supérieure du cercle où il est inscrit par un arc de cercle, ayant une ouverture assez large et qui soutient un autre demi-cercle avec le rayon plus mince que celui du petit cercle à point (7 mm). Sa circonférence semble être parallèle avec celle d'un deuxième demi-cercle plus large, qui est toujours soutenu par l'arc de cercle de la partie supérieure de cette représentation.

Pour bien comprendre le sens de la représentation décrite en haut, il suffit l'analyser la manière d'éxecuter la sculpture ou la gravure de quelques menhires des régions plus ou moins proches de Gura Haitii.

Il n'est pas dificile, par exemple, de signaler quelques ressemblances stylistiques entre modalité de représenter la face du menhir de Quinta do Conqinho (Portugale) (fig. 6/1) et celle du mégalithe de Gura Haitii, en dépit de l'abstraction de ce dernier. Les details de la face s'y résument selement au cercle à point que les demi-cercles de la partie inférieure n'aient pas changé pour représenter la collier, déjà cité, dans le cas du menhir de Portugale.

Le menhir de Crato, toujours au Portugal, est tout proche d'une pareille parallèle en ce qui concerne son style (fig. 6/2).

On peut constater la tendance vers la simplification du contour de la tête des statues de type „menhirs" — par un simple cercle, dans beaucoup de régions à découvertes semblables, comme par exemple à Tiritaki (Crimée) (fig. 6/3), Les Arribats (France) (fig. 7), Granja di Toniñuelo (Espagne) (fig. 6/4), dans la partie postérieure de la statue menhir masculine à Vidalis (France) (fig. 8), dans le cas de l'estèle gravée de N'Kheila (Maroc) (fig. 6/5) et même dans le cas de la statue menhir de Hamangia (Baia d'aujourd'hui) (Roumanie).

Dans notre cas, nous croyons que sur le mégalithe de Gura Haitii on a essayé, dans une manière d'abstraction extrême, la représentation de la figure humaine. On pourrait donc croire qu'il s'agît de la représentation gravée d'une idole dans une composition en forme de soleil ayant en vue l'inscription de toute la représentation dans un cercle pour obtenir les autres détails par des cercles ou bien des demi-cercles inscrit dans les limites de celui-ci.

Cette idole en forme de soleil semble être soutenue par une main, réalisée dans le style schématisé mais qui nous rappelle toujours du culte du soleil par la longueur des doigts suggérant les rayons.

Le mégalithe de Gura Haitii présente aussi des incisions sur sa deuxième partie, opposée à celle qu'on a décrit jusqu'ici (fig. 3/2). Ces incision sont formées par des demi-cercles concentriques et par une représentation en grille (fig. 5/1—2).

Les traces de façonnement du bloc mégalithique de Gura Haitii plaident pour son eventuel usage à une construction dolménique, vu le détachement des deux épaules sur des deux faces gravées (fig. 14).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Esquisse morpho-lithologique du secteur de Saru-Dornei — Gura Haitii. A Holocène : a alluvions, terrasse de plaine alluviale ; b tourbière ; c dépots colluviaux, éboulis ; B dépots Pléistocènes de la terrasse inférieure : C dépots Pleistocènes de la terrasse moyenne ; D piémont accumulatif-sculptural — dépôts déluvio-colluviaux (Quaternaire non-divisé) ; E *Eocene : piémont résiduel-collinaire. Priabonien-Lutétien supérieur* : conglomérats calcarifères et calcaires à nummulites et mollusques ; marnes et marne-calcaires à globigérines (marnes

de Vaser). *Lutétien-Yprésien* (?) : alteranance de grès et d'argiles, subordonné conglomérats, calcaires, marnes (faciès de flysch) ; F piémont d'érosion andésithique d'âge du Pliocène, quelquefois résiduel-collinaire, dominé par des témoins sculpturels (andésites-pyroxèniques ± hornblende — écoulement de lave) ; G formation volcanique-sédimentaire — piémont accumulatif-structural Pliocène-Quaternaire (brèches pyroclastiques non-différenciés à andésites avec pyroxènes, andésites avec hornblende et pyroxènes, andésites avec hornblende, en alternance au épiclastites) ; H calcaires et dolomites ± silicates d'aluminium ; témoin d'érosion (formation charbonatique — série de Rebra) ; I mégalithes ; J relief résiduel piroclastique (andésitique) ; L faille vérticale ; + compartiment elevé ; — compartiment en chute ; M grande route modernisée ; N route forestière ; O sentiers montagnards ; P source. 1—13 Tracès touristiques (ce numérotage correspond à celui qu'on trouve dans la monographie touristique „Les Monts de Căliman" par Tr. Naum et E. Butnaru, qui va bientôt paraître).

Fig. 2. Lieu de la découverte du mégalithe gravé de Gura Haitii. 1 vue générale de la Vallée de Paltinu dans la zone de la découverte du mégalithe (au dernier plan) ; le cône d'éboulis qui a forcé le lit de la rivière de Haitii ; 3 le bloc gravé, vu du bord opposé au ruisseau de Paltinu, déplacé de sous la racine d'épicéa par le débordement d'eau du 3 juillet 1987 ; 4 face richement ornée du bloc, vue du bord d'où elle s'est détachée.

Fig. 3. Le mégalithe gravé de Gura Haitii. 1 partie principale avec des gravures. On observe dans la partie supérieure le détachement de l'épaule et le niveau de l'enterrement du bloc dans sa position initiale quand il detenait probablement la fonction d'un pied du dolmen, dans sa partie inférieure ; 2 deuxième face gravée du bloc ; on peut observer la seconde épaule ; 3 le bloc gravé, vu latéralement. On distingue les deux épaules et la ligne de démarcation de la partie inférieure jusqu'au niveau où le bloc est enterré ; 4 gravures sur la face principale du bloc.

Fig. 4. Relèvement des gravures sur la face principale du mégalithe de Gura Haitii.

Fig. 5. Gravures des deux faces ornées du mégalithe de Gura Haitii. 1 grille située au-dessus de l'épaule et demi-cercles concentriques trouvés sous celui-ci, gravés sur la deuxième face du mégalithe ; 2 détail des demi-cercles concetriques situés au-dessus de l'épaule de la deuxième partie du bloc ; 3 idole en forme de soleil et main schématisée, liée au culte du soleil qui soutient l'idole ; 4 détail de l'idole en forme de soleil.

Fig. 6. Exemple comprenant les diverses modalités de sculpture et d'incision où on trouve les analogies des gravures du mégalithe de Gura Haitii. 1 menhir de Quinta do Couqinho (Portugale) ; 2 menhir de Crato (Portugale) ; 3 (a et b) statues menhirs de Tiritaki (Crimée) ; 4 menhir de Granja di Toniñuelo (Espagne) ; 5 stèle gravée de N'Kheila (Maroc) ; 6 représentation solaire de Tizi n'Tirlist (Maroc) ; 7 plaquette talisman de Ponzone (Italie).

Fig. 7. Menhir de Les Arribats (France).

Fig. 8. Partie postérieure du menhir de Vidals (France).

Fig. 9. Gravures sur le menhir de Abelhoa (Portugale).

Fig. 10. Gravures sur la roche numero 20 du secteur A de Boario-Terme — Darfo (Italie).

Fig. 11. Décoration sur une pierre de dolmen de Loughrew (Irlande).

Fig. 12. Bloc gravé du dolmen de Ilkley (Grande Bretagne).

Fig. 13. Figures géométriques en forme de grille de Mont Bégo (France).

Fig. 14. Essai de réconstitution de la tombe présupposée de type dolmen, de Gura Haitii

DIN NOU DESPRE SPADELE CU MÎNER ÎN FORMĂ DE CUPĂ

de ION CHICIDEANU

Într-o colecție particulară din București se găsește mai de mult o spadă fragmentară din bronz, al cărei loc de descoperire nu se mai cunoaște, spada fiind descoperită cîndva între cele două războaie mondiale [1]. Piesa respectivă (fig. 1/a — b) este un mîner de spadă terminat în formă de cupă evazată și puțin adîncă, deasupra căreia se ridică puțin măciulia. Mînerul propriu-zis este segmentat prin trei nervuri organice, reliefate, care îl împart în trei registre. Garda are umerii oblici și era prinsă de lamă prin două nituri. Astăzi, într-o parte, garda este ruptă și nitul pierdut, fiind vizibil doar orificiul acestuia. Din lama ruptă din vechime se mai păstrează doar o scurtă porțiune în zona în care aceasta avea un *ricasso*. Lama, fără nervură mediană, atât cît s-a păstrat, are o secțiune lenticulară. Cupa este străpunsă din vechime de o gaură, despre care se crede că folosea la prinderea unei bride care asigura priza [2].

Piesa este decorată prin gravare fină. Pe partea superioară a cupei motivul principal este constituit din opt spirale îmbucate, brațele lor fiind flancate de cîte o pereche de puncte. În interior, lîngă măciulie, se găsesc opt cercuri concentrice mici (unul dispărut prin practicarea orificiului pentru bridă), iar la exterior opt spirale separate, mai mari. Măciulia propriu-zisă este ornamentată cu un șir de puncte așezat între două linii orizontale. Partea inferioară a cupei nu este decorată decît în zona de îmbinare cu mînerul. Un șir de arcade curbate în sus se sprijină pe o bandă din patru linii orizontale, paralele, sub care se găsește un șir de crestături oblice flancant de alte două linii orizontale. Dedesubtul acestora se află prima nervură organică, decorată cu un șir de puncte. Sub nervură urmează o bandă de linii orizontale paralele care delimitează primul registru ornamental pe care se află motivul spiralelor îmbucate, asemănător celor de pe partea superioară a cupei. Decorul acesta se repetă apoi, pe celelalte două registre și acestea fiind despărțite prin nervuri reliefate din care ultima este așezată chiar deasupra gărzii. Placa de gardă este decorată cu o bandă din trei linii gravate care amintesc silueta stilizată a unei păsări de apă [3]. Pe fragmentul de lamă păstrat se observă cîte o bandă din trei linii paralele cu cele două tăișuri.

Acoperită cu o patină bună, verde-albăstruie, piesa are următoarele dimensiuni : lungimea totală : 0,140 m, lățimea lamei : 0,030 m, diametrul cupei : 0,058 m și o greutate de 0,395 kg.

[1] Mînerul de spadă, descoperit cîndva înainte de ultimul război mondial, a făcut parte inițial din Colecția Catargi destrămată în 1949. Ulterior, piesa a ajuns în posesia lui N. Ignat din București, care ne-a pus-o la dispoziție pentru publicare. Îi mulțumim și pe această cale pentru amabilitatea dovedită.

[2] Aceste orificii apar pe spade la începutul Hallstattului A și se pare că dovedesc un nou mod de luptă, cf. H. Müller-Karpe, *Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern*, München, 1961, p. 91.

[3] Motivul acesta apare pe placa de gardă a spadelor de la începutul Hallstattului A, însoțind cea mai mare parte a spadelor, H. Müller-Karpe, *op cit.*, p. 39.

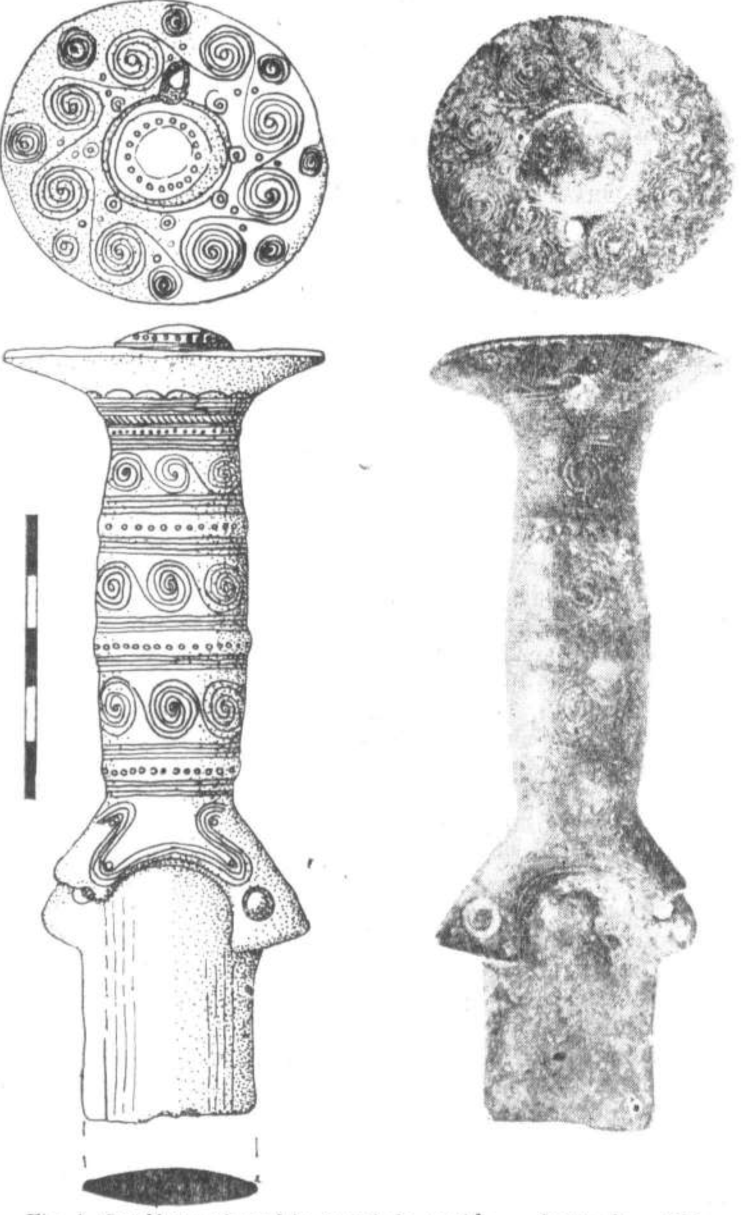

Fig. 1. Spadă cu mînerul în formă de cupă] a — desen ; b — foto.

După caracteristicile sale morfologice spada se încadrează în categoria largă a celor cu mîner plin (*Vollgriffschwerter*), seria celor cu mînerul terminat în formă de cupă (*Schalenknaufschwerter*). Cu o altă ocazie am distins în cadrul spadelor cu mînerul în formă de cupă două tipuri principale, deosebite după silueta mînerului și anume : *Tipul A* (vestic) cu

mînerul segmentat prin trei nervuri organice, legat evolutiv de spadele de tip *Dreiwulstschwert* cu șaibă la mîner și *Tipul B* (estic) cu mînerul simplu, nesegmentat prin nervuri organice, ci prin benzi gravate, cărora li se adaugă cîteva piese hibride, rezultate din contaminarea reciprocă a celor două tipuri [4], piese pe care le putem, eventual, grupa în *Tipul C* (mixt). Prezența pe mînerul piesei în discuție a celor trei nervuri reliefate îi asigură încadrarea în tipul A, astfel de spade mai fiind cunoscute în România [5]. Dealtfel, în țara noastră, s-au găsit pînă acum, inclusiv exemplarul de față, 26 de asemenea spade. Majoritatea provin din Transilvania, cu excepția spadelor de la Marvila [6] și „județul Vaslui" [7], ambele aparținînd însă tipului B. Credem că și spada pe care o prezentăm acum este posibil să fi fost descoperită tot în Transilvania, de unde prin comerțul de antichități interbelic a ajuns în colecția particulară din București.

Descoperirea a încă unei spade din seria *Schalenknaufschwerter*, alături de altele apărute între timp [8] completează harta răspîndirii acestora în Europa. Aria largă, europeană, în care s-au descoperit spade cu mînerul în formă de cupă se împarte în două zone mari: mai întîi zona vestică în care predomină tipul A, concentrat mai cu seamă în regiunea alpino-bavareză și zona estică, unde tipul B este grupat în regiunea moravo-slovacă. Ambele tipuri pătrund către S — E în bazinul Tisei superioare și în Transilvania, unde apar, dealtfel, și spadele hibride ale tipului C ca rezultat al interferenței celor două tipuri principale (fig. 2).

Cele mai timpurii spade cu mînerul în formă de cupă se datează la limita dintre Ha A2 — B1, conform sistemului cronologic central european, pe baza mormintelor de la Volders [9] pentru tipul A și a celui de la Wörschach [10] pentru tipul B. Contemporaneitatea celor două tipuri este asigurată apoi și prin cîteva depozite în care apar împreună, depozite datate din HaB1 pînă în HaB2, cînd se înregistrează ultimele spade cu

[4] I. Chicideanu, Dacia, N.S., 27, 1983, 1—2, p. 11 și urm., cu catalogul spadelor cunoscute atunci.

[5] *Ibidem*, p. 16, catalogul.

[6] V. Căpitanu și A. Vulpe, MemAntiq, 9—11 (1977—1979), 1985.

[7] A.D. Alexandrescu, Dacia, N. S., 10, 1966, Cat. 50, pl. 10/1, unde se dă locul de descoperire ca necunoscut, piesa găsindu-se la Muzeul Moldovei din Iași. Din informațiile noastre reiese însă că spada a fost descoperită undeva în județul Vaslui.

[8] De la publicarea studiului nostru din 1983 și pînă astăzi am mai luat cunoștință de următoarele spade cu mînerul în formă de cupă: *Debrecen* (Ungaria), depozit de spade (T. Kemenczei, *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*, Budapesta, 1984, p. 171, nr. 11/b, pl. 191/a—2; *Enns* (Austria), descoperire singulară (Monika zu Erbach, Linzer Archäologische Forschungen, 14, 1985, pl. 76/4); *Hajdudorog* (Ungaria), depozit de spade (T Kemenczei, *op. cit.*, p. 173, nr. 19, pl. 194/c—2); *Linz* (Austria), descoperire singulară (Monika zu Erbach, *op. cit.*, pl. 76/3); *Schärding* (Austria), descoperire singulară (*Ibidem*, pl. 76/2); *Tiszalök* (Ungaria), 3 piese într-un depozit de spade (T. Kemenczei, *op. cit.*, p. 187—188, pl. 208/a—2a—b); *Zlatna na Ostrove* (Cehoslovacia), descoperire singulară (informație amabilă P. Romsauer, Nitra). Profităm de ocazie să facem și o rectificare. Spada de la Neckenmarkt (H. Müller-Karpe, *op. cit.*, p. 109, pl. 39/7) provine în realitate de la Sered, Cehoslovacia, cf. S. Foltiny, Burgenl. Heimatbl., 26, 1974. Pe harta pe care o publicăm acum s-a cartat corect.

[9] H. Müller-Karpe, *op. cit.*, p. 35.

[10] *Ibidem*, p. 34.

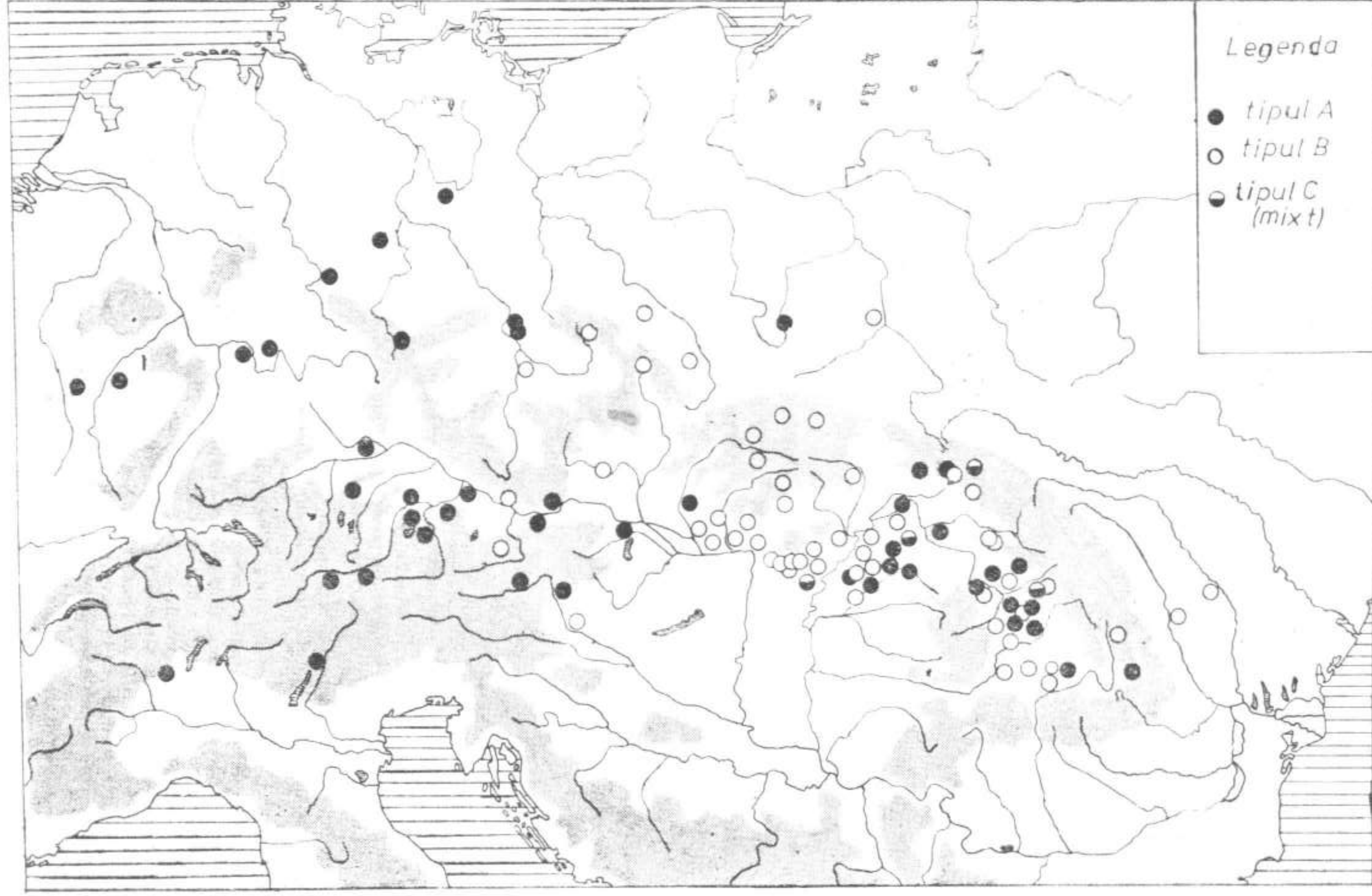

Fig. 2. Răspîndirea tipurilor de spade cu mînerul în formă de cupă.

mînerul terminat în formă de cupă [11]. Firesc, spada noastră se încadrează deci în același interval.

Un interes aparte îl constituie decorul de pe mîner. Piesa în discuție este ornamentată cu spirale înlănțuite, motivul principal prezent pe mîner ca și pe partea superioară a cupei. Analogii pentru spiralele de pe mînerul propriu-zis găsim pe spadele de la Nassenfels [12] Oradea [13], Pergine [14] și Wörschach [15], toate datate la limita dintre HaA2 și HaB1. Același motiv spiralic se mai întîlnește frecvent și pe exemplarele din seria *Dreiwulstschwerter*, tipul Erlach, care se datează în HaA1 [16]. Decorul de pe cupă se apropie din nou de cel de pe mînerul spadei de la Oradea, iar silueta stilizată a unor păsări de apă de pe placa de gardă a piesei noastre se aseamănă cu cea similară de pe garda spadei de la Nassenfels. Problema decorului prezintă o anume importanță. H. Müller-Karpe, care a făcut o primă tipologie a spadelor din seria *Schalenknaufschwerter*, a distins două tipuri Königsdorf și Wörschach, deosebite în special pe baza ornamentației[17]. Se poate ușor observa că pe spadele cu mînerul terminat în formă de cupă există două motive principale: spirala și cercurile concentrice, acestea din urmă adesea asociate cu triunghiuri, existînd și piese cu alte motive sau nedecorate. Cartînd principalele motive — spirala și cercurile concentrice —, se poate observa cum spirala este sensibil mai frecventă în aria vestică, în vreme ce în zona răsăriteană concurează cu cercurile concentrice aglomerate în special în bazinul Tisei superioare (fig.3). În același timp în Transilvania ambele motive apar relativ echilibrat, ceea ce dovedește din nou că în această regiune spadele cu mîner în formă de cupă reprezintă (în cazul tipurilor A și B) bunuri de import.

O diferență netă între zona vestică și cea estică se constată în ceea ce privește condițiile de descoperire a spadelor de tip *Schalenknaufschwert*, după cum rezultă din cartare (Fig. 4). Se observă cum în zona de vest (a cărei limită de răsărit o constituie cursurile rîurilor Oder și Vah) majoritatea pieselor provin din așa numitele *Gewässerfunde* [18] sau din descoperiri izolate și doar în două cazuri din depozite, cele de la Strahotice și Zadlowice [19]. Tot în zona de vest, în partea sudică, se inscriu mormintele

[11] I. Chicideanu, *op. cit.*, p. 15. Sistemul cronologic al lui H. Müller-Karpe este astăzi depășit pentru România, cf. A. László, *Hallstattul timpuriu și mijlociu pe teritoriul Moldovei*, Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1985, p. 20—21, unde se discută justețea subdivizării Hallstattului A în România în lumina ultimelor revizuiri ale cronologiei egeene. Totodată ordonarea depozitelor de bronzuri pe orizonturi sau serii cronologice de cîte un secol este astăzi tot mai criticată. Vezi mai ales W. A. v. Brunn, BerRGK, 6, 1980, p. 130.

[12] H. Müller-Karpe, *op. cit.*, p. 39—41, pl. 48/1.

[13] *Ibidem*, pl. 48/3.

[14] *Ibidem*, pl. 48/2 și, mai recent, V. Bianco-Peroni, *Die Schwerter aus Italien*, PBF, IV, 1, München, 1970, nr. 284, pl. 42.

[15] H. Müller-Karpe, *op. cit.*, p. 32—34, pl. 36/1.

[16] *Ibidem*, p. 7—13.

[17] *Ibidem*, p. 33—38.

[18] Descoperirile de bronzuri în rîuri, lacuri, mlaștini sau turbării au fost grupate într-o categorie denumită în limba germană *Gewässerfunde*, iar în limba engleză *Wet finds*, termeni pentru care nu există un corespondent adecvat în limba română. L-am preferat pe cel german ca fiind mai răspîndit. Acestei categorii de descoperiri i se acordă în ultima vreme un interes sporit, vezi în special W. Torbrügge, BerRGK, 51—52 (1970—1971), 1972, sau W. Kubach, Jahrb RGZM, 30, 1983 etc.

[19] Nu este sigur depozit, condițiile descoperirii fiind neprecizate, cf. V. Podborski, *Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit*, Brno, 1970, p. 104, fig. 22/1.

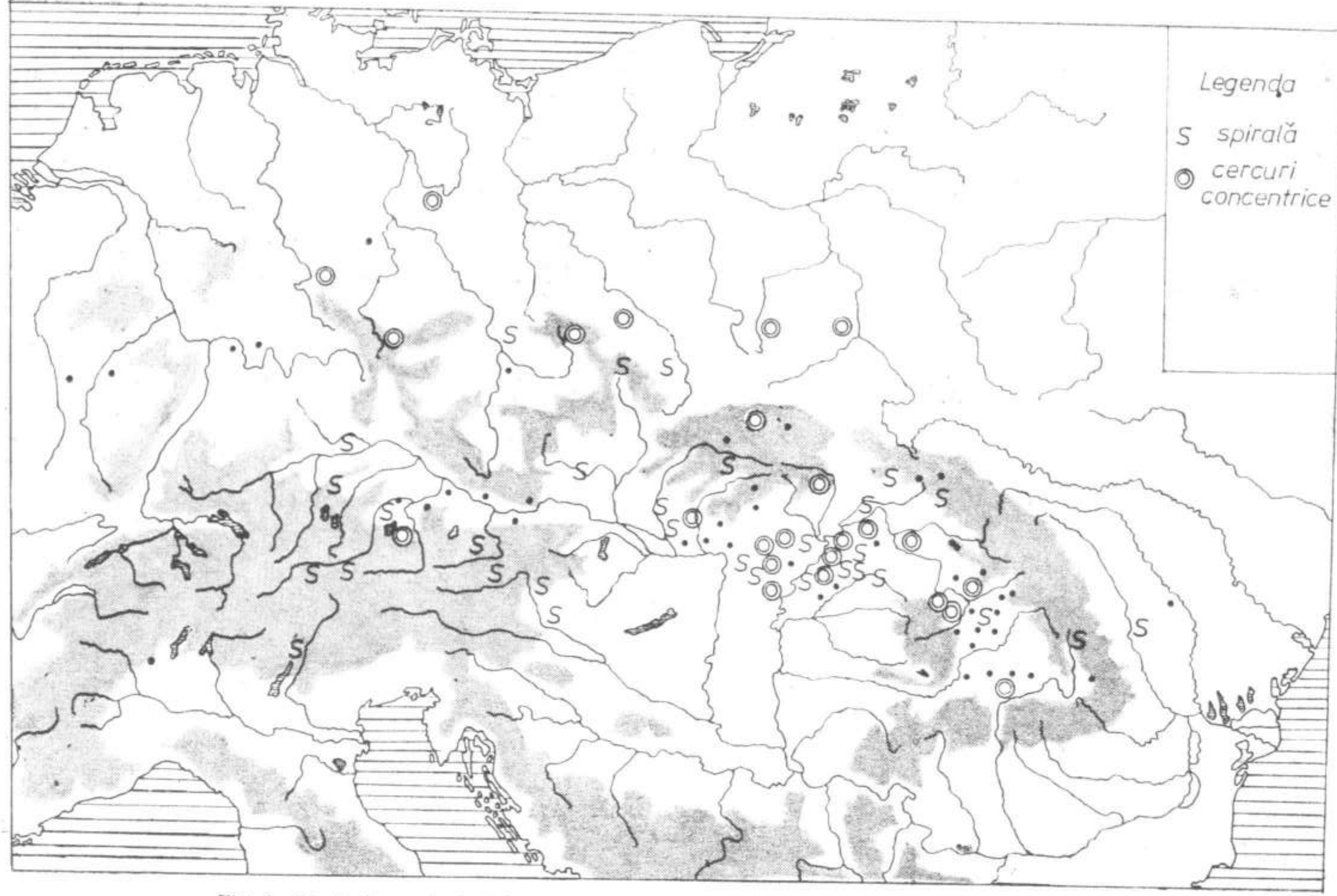

Fig. 3. Răspîndirea principalelor motive decorative de pe spadele cu minerul în formă de cupă.

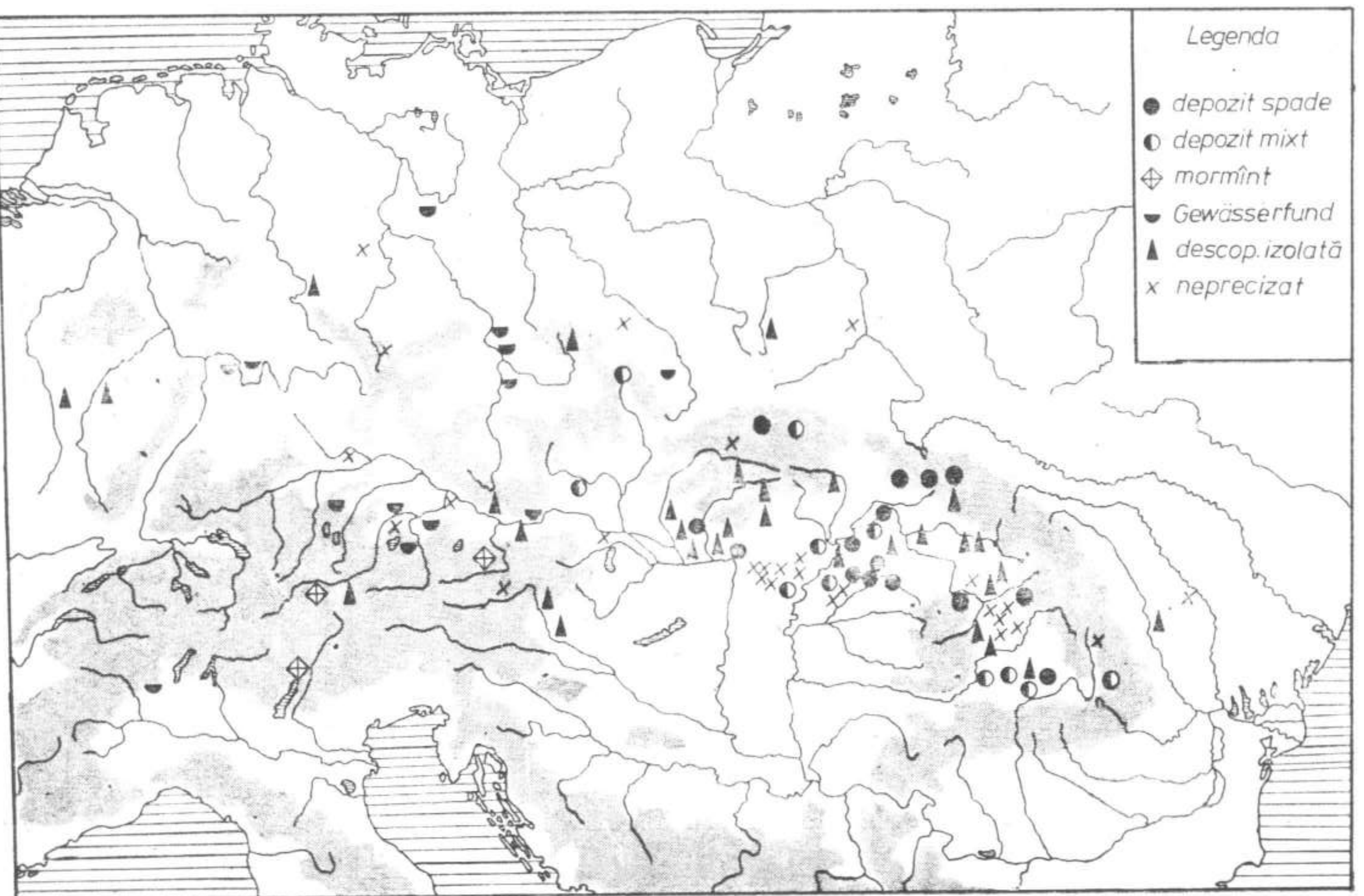

Fig. 4. Condiţiile de descoperire ale spadelor cu mînerul în formă de cupă.

de la Pergine [20], Volders [21] și Wörschach [22], singurele descoperiri funerare din ale căror inventare au făcut parte și spade cu cupă la mîner. Zona de est se caracterizează prin preponderență exemplarelor provenind din depozite. Multe dintre aceste depozite din zona de est sînt constituite numai din spade ca de pildă cele de la Bunești[23], Debrecen[24], Hajdudorog[25], Horna Ves[26], Kis-Marija[27], Meșendorf[28], Podhorany[29], Silivașu de Cîmpie[30], Spisska Bela[31], Stanovo[32], Stoboru[33], Teglas[34], Teldnice[35], Tiszalök[36], Tuzser[37] și Vadu Crișului[38]. Și în zona răsăriteană se cunosc piese izolate, la care se adaugă mai multe exemplare, descoperite cu ani în urmă, și ale căror condiții de descoperire nu au putut fi precizate. Lipsesc în schimb, în est, descoperirile funerare și cele de tip *Gewässerfund*.

Reflectînd obiceiuri de depunere deosebite pe zone, diferențele constatate se înscriu în caracteristicile vremii în ceea ce privește spadele și nu numai spadele. Bunuri subliniind rangul social, prestigiul posesorului, spadele, inclusiv cele cu mînerul terminat în formă de cupă, au fost depuse în condiții, în cea mai mare parte, rituale, între care depozitele și depunerile în ape ocupau un loc important[39], fiind greu de crezut că în vremuri de restriște, de conflicte, armele erau ascunse sau aruncate în bălți! Caracterul de cult al acestor depuneri de spade este subliniat și prin relația dintre depunerile în ape și depozite, sau dintre aceste depuneri și inventarele funerare, în sensul unui dezechilibru continuu și variabil cantitativ în funcție de stabilitatea socială a vremii[40].

În sfîrșit ar mai fi ceva de spus în legătură cu starea de conservare a spadei discutate. Lama a fost ruptă din vechime. Această situație este

[20] V. Bianco-Peroni, *op. cit.*, spada este deformată de foc și ruptă.
[21] H. Müller-Karpe, *op. cit.*, p. 35.
[22] *Ibidem*, p. 34.
[23] M. Petrescu-Dîmbovița, *Die Sicheln in Rumänien*, PBF, XVIII, 1, München, 1978, nr. 251, p. 148, pl. 255 A.
[24] T. Kemenczei, *op. cit.*, p. 171, nr. 11/b, pl. 191/a—2.
[25] *Ibidem*, p. 173, nr. 19, pl. 194/c—2.
[26] M. Novotna, *Die Bronzehortfunde in der Slowakei*, Bratislava, 1970, p. 97, pl. 40.
[27] J. Hampel, *A bronzor emlékei Magyarhonban*, III, Budapesta, 1896, p. 96—97, pl. 200/19.
[28] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 142, nr. 225, pl. 233/B.
[29] K. Bernjakovic, SlovArch, 8, 1960, 2, p. 365.
[30] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 149, nr. 263, pl. 260/C. Localitatea este trecută sub denumirea greșită de Silvașu de Cîmpie.
[31] R. Kovalcik, Arch Rozhl, 18, 1966, 6, p. 647—654, fig. 193.
[32] K. Bernjakovic, *op. cit.*, p. 366, pl. 7/3.
[33] M. Rusu și colab., Inv Arch, 10, 1977, R. 64.
[34] H. Müller-Karpe, *op. cit.*, p. 110, pl. 41/B, 3.
[35] J. Eisner, *Slovensko v praveku*, Bratislava, 1933, p. 102—103, fig. 9/3.
[36] T. Kemenczei, *op. cit.*, p. 187—188, pl. 208/a—2a—b.
[37] H. Müller-Karpe, *op. cit.*, p. 109, pl. 38/6.
[38] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 158, nr. 365, pl. 277/C, dat ca depozit nesigur, iar spada cu cupă nu este ilustrată.
[39] Un studiu interesant privind condițiile de descoperire a spadelor la Monika-Cytha zu Erbach-Schönberg, ArchKorrbl, 15, 1985, p. 162 și urm., unde se analizează statistic și chorologic condițiile de depunere a spadelor în Austria Superioară din Bz. B și pînă în Ha B3, punîndu-se în evidență relația dintre *Flußfunde*, depozite, morminte și descoperirile singulare.
[40] R. Bradley, Man, 17, 1982, 1, p. 108 și urm., cu discuția asupra depozitelor, descoperirilor de tip *Wet finds* și cele funerare. Problema este reluată recent, Idem, Man, 20, 1985, 4, p. 692—704.

întîlnită frecvent în depozite, mai cu seamă în depozitele mari ale HaA. S-a afirmat că piesele erau rupte pentru a fi apoi mai ușor topite și utilizate astfel pentru turnatul altora noi, depozitele respective fiind considerate ca aparținînd unor meșteri făurari[41]. Se poate însă observa că o serie de piese cum ar fi spadele, pumnalele, cuțitele, vîrfurile de lance, securile și secerile, avînd o parte activă (lama), sînt rupte, după o regulă constantă, dinspre vîrf către mîner sau toc de înmănușare, fiind distrusă partea activă (lama, tăișul), mînerul rămînînd de obicei întreg[42].

Comportamentul acesta constant, indicînd o distrugere deliberată a unor bronzuri care apoi sînt îngropate sau aruncate în apă, pledează încă o dată pentru caracterul votiv, religios, și al descoperirilor singulare, cum pare să fie cazul și cu spada prezentată cu acest prilej.

NOCHMALS ZU DEN SCHALENKNAUFSCHWERTERN

ZUSAMMENFASSUNG

In einer Bukarester Privatsammlung befindet sich ein seit längerer Zeit, unter unbestimmten Umständen entdecktes Schalenknaufschwert. Es handelt sich um einen Schwertgriff, dessen Klinge seit alther zerbrochen wurde (Abb. 1/a — b). Die Schale und der Griff sind vorwiegend mit Spiralen dekoriert. Der Griff des Stückes wird durch drei organische Wülste gegliedert und die Schale durch ein Loch für den Faustriemen durchbohrt (Anm. 2).

In der letzten Zeit sind die Schalenknaufschwerter in den: Typ A (westlich), mit durch drei erhabene Wülste gegliedertem Griff, Typ B (östlich), mit einfachem Griff und Typ C (gemischt) dessen Griff mit einer einfachn oder mehrfachen Wulst, eingeteillt worden ist, wobei der letztere ein Ergebnis der Interferenz der ersten zwei Typen darstellt (Anm. 4) Durch das gegliederte Ansehen des Griffes gehört das vorliegende Schwert zum Typ A.

Die Verbreitung der drei Typen weist darauf hin, daß der aus dem Alpen-bayerischen Gebiet stammende Typ A zusammen mit dem aus der mährisch-slowakischen Gegend herkommenden Typ B ins Obertheißbecken und in Siebenbürgen eindringt, wo auch Exemplare des Typs C (Abb. 2) auftauchen. Die vorliegende Karte wurde mit den in der Literatur nach 1983 erschienenen Funden ergäntz (Anm. 8).

Die Verbreitungsart der Schalenknaufschwerttypen weist darauf hin, daß das breite europäische Gebiet, wo diese entdeckt worden sind, in zwei unterschiedliche Zonen eingetelit werden darf nämlich die westliche und die östliche, wobei der Lauf der Flüsse Oder und Vah etwa ihre Abgrenzung darstellen. Ein Unterschied zwischen den zwei Zonen

[41] M. Rusu, Dacia, N.S., 7, 1963, p. 177–210.

[42] O analiză asupra modului în care sînt rupte secerile din depozitele de bronzuri a arătat că acestea sînt rupte *totdeauna* dintre vîrf către mîner, necunoscîndu-se nici o excepție. Adesea se poate vedea cum secerile au fost îndoite spre a fi rupte, deci distrugerea este intenționată și făcută după o regulă, vizîndu-se partea activă (lama). Aceeași regulă pare să fi funcționat și pentru armele ofensive și celturi. I. Chicideanu, *Die Bronzehortfunde von Bogdan Vodă*, ms.

geht auch aus der Verbreitungsart der wichtigsten Ziermotive hervor: die Spiralen und die konzentrischen Kreise, wobei das erste Motiv häufiger im Westen, das letzte dagegen im Osten auftritt; in Siebenbürgen treten beide Motive gleichmäßig auf (Abb. 3), indem auch auf diese Art und Weise bezeugt wird, daß die Typen A und B in dieser Gegend Importgüter darstellen.

Din noch deutlicher Unterschied wird durch die Kartierung der Fundumstände hervorgehoben (Abb. 4). Der West zone sind die Gewässerfunde eigen, während in der Ostzone reichlich Hortfunde auftreten unter denen viele nur aus Schwertern bestehen (Anm. 23 — 28), Gewässerfunde dagegen fehlen. Grabfunde treten nur in drei Fällen auf und nur in der Westzone (Anm. 20 — 22). Das Verhältnis zwischen Hort —, Gewässer — und Grabfunden, das übrigens seit längerer Zeit innerhalb einiger beschränkten Zonen am Ende der Bronzezeit und zu Beginn der Eisenzeit festgestellt worden war, tritt nun deutlich hervor, indem der Weihecharakter der Hort — und Gewässerfunde hervorgehoben wird (Anm. 18, 30—40). Im Falle einer Reihe von Einzelfunden weist ihr Konservierungszustand auf eine absichtliche Zerstörung der Schwerter oder anderer Bronzegegenstände, nach einer festen Regel, hin (Anm. 42), ein Verhalten, das ebenffals für den Weihecharakter derartiger Funde spricht, wie auch der Fall des vorliegenden Schwertes zu sein scheint.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Schalenknaufschwert. a — Zeichnung, b — Foto.

Abb. 2. Verbreitung der Schalenknaufschwerttypen; voller Kreis — Typ A, leerer Kreis — Typ B, halbvoller Kreis — Typ C.

Abb. 3. Verbreitung der wichtigsten Ziermotive auf den Griffen der Schalenknaufschwerter: S — Spirale; Doppelkreis — konzentrische Kreise.

Abb. 4. Fundumstände der Schalenknaufschwerter: voller Kreis-Schwertdepot halbvoller Kreis — gemischtes Depot, Rhombus mit Kreuz — Grabfund, voller Halbkreis — Gewässerfund, volles Dreieck — Einzelfund, X — unbestimmt.

AȘEZĂRI DIN SECOLELE VII—VIII ÎN BAZINUL SUPERIOR AL TÎRNAVEI MARI

de ZOLTÁN SZÉKELY

Muzeul din Sfîntu Gheorghe, în colaborare cu muzeul din Cristuru Secuiesc, a efectuat în anii 1959 — 1973 săpături arheologice în valea Tîrnavei Mari, unde au fost descoperite așezări din epoca feudală, datînd din secolele VII-VIII (fig. 1). Unele rezultate au fost publicate în anuarul

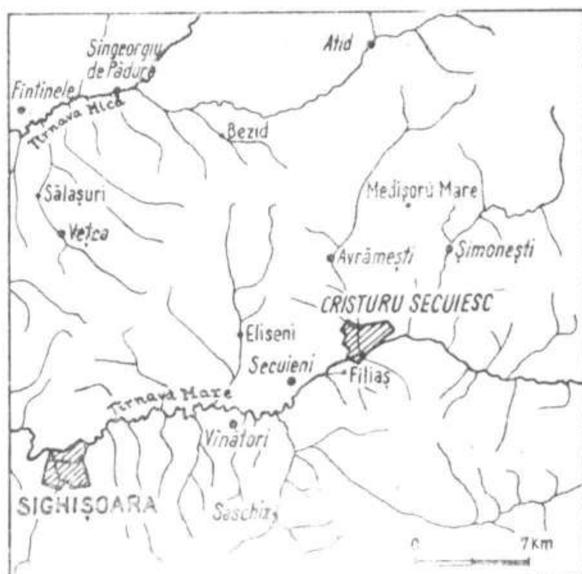

Fig. 1. Așezări prefeudale în valea Tîrnavelor.

muzeului Sf. Gheorghe[1] și în cel al muzeului din Tg. Mureș[2], iar despre celelalte săpături au apărut numai rapoarte sumare[3]. Prin publicarea unitară a materialului arheologic deja parțial cunoscut ca și a celui încă inedit, urmărim ca specialiștilor să le fie accesibile rezultatele arheologice din acest colț de țară.

1. MEDIȘORU MARE, COM. ȘIMONEȘTI, JUD. HARGHITA

Satul este așezat pe un afluent al Tîrnavei Mari, înconjurat de dealuri cu pante abrupte. La sud de sat, terenul plat denumit „Măzăriști" (Borsóföld) se întinde în direcția est-vest. Partea sudică a terenului este

[1] Aluta, 6—7, 1975, p. 35—49.
[2] Marisia, 5, 1975, p. 71—83; 6, 1976, p. 177—123.
[3] Materiale, 7, 1961, p. 186—187; 9, 1970, 3, p. 312; 10, 1973, p. 221—223.

mai înaltă. Un piriu denumit „Valea Măzăriştii" (Borsőföld pataka) izvoreşte din partea sudică a terenului şi curge spre nord. În el se varsă un alt pîrîu, „Valea lui Kar" (Karpataka), iar la confluenţa piraielor cursul lor se schimbă spre est. În anii 1972—1973 au fost practicate secţiuni arheologice care au dus la identificarea unui nivel de locuire dacică

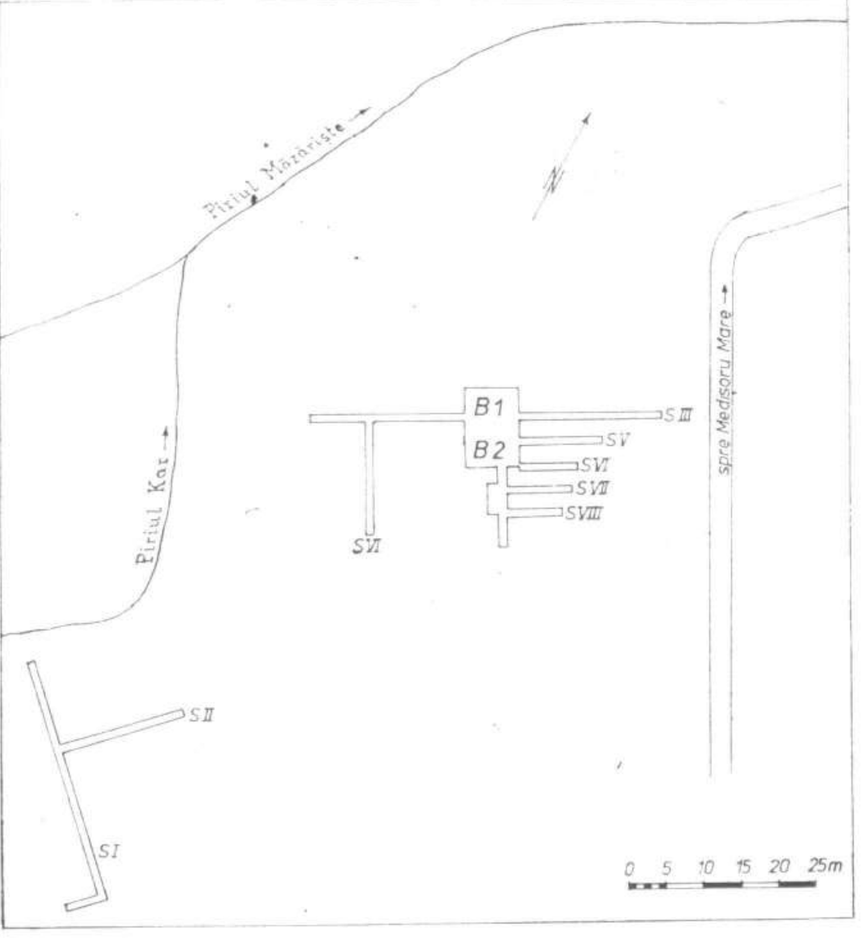

Fig. 2. Planul săpăturilor de la Medişoru Mare.

din sec. IV—III î.e.n. Peste aşezarea dacică s-a suprapus, în sec. VII—VIII, o aşezare prefeudală (fig. 2). Terenul fiind în pantă, pămîntul arat a fost transportat la vale, astfel că atît bordeiele dacice cît şi cele prefeudale au fost găsite aproape la suprafaţa solului, la adîncimea de 35—25 cm. În secţiunea III au fost descoperite două bordeie.

Bordeiul 1. Fundul bordeiului a fost la 35 cm de la nivelul actual al solului. Bordeiul a fost dreptunghiular, cu axa lungă est-vest. Vatra-pietrar a fost construită în colţul sud-estic al bordeiului. Dimensiunile: 2,20×2 m. Inventarul: fragmente de vase făcute cu mîna, fără decor (fig. 10).

Bordeiul 2. Dimensiunile sale s-au stabilit doar pe baza culorii mai închise a umpluturii gropii, vizibile la adîncimea de 25 cm. A fost dreptunghiular, cu axa lungă est-vest. Din vatra-pietrar, amplasată în colțul de sud-est, deranjată, s-au păstrat numai pietre mici. Dimensiunile: 3x2,60 m. Inventarul: Fragmente de vase făcute cu mîna și la roata înceată, cu și fără decor, două cuțite, o daltă, un pinten și o bară laterală a unei zăbale, făcută dintr-o bară torsionată (fig. 20, 1, 4—6, 8). Pintenul și zăbala sînt argintate.

La încadrarea cronologică a așezării ne ajută forma bordeiului cu vatră pietrar și puținele fragmente de vase găsite în ele. Pintenul de fier cu spin piramidal și bara de zăbală, ambele incrustate cu argint, pot fi interpretate ca un produs al slavilor apuseni[4], dar datarea lor timpurie nu pare verosimilă[5].

2. ȘIMONEȘTI, COMUNA ȘIMONEȘTI JUD. HARGHITA

Satul este situat în valea Nicău (Nyikó). La capătul său nordic, pe partea estică a drumului care trece prin sat, terenul este mai înalt și este străbătut de pîrîul Bethlen, care se varsă în Nicău. În această vale laterală, pe malul drept al pîrîului, terasa este mai ridicată. Terenul este cunoscut sub denumirea de „Sub stejari" (Cserésalja) (fig. 11,1). Pe acest loc, tractorul a scos la iveală fragmente de vase din diferite epoci (epoca bronzului și epoca romană); alături de acestea au apărut și vase care aparțin epocii prefeudale. În urma acestei descoperiri, muzeul din Cristuru Secuiesc, în colaborare cu muzeul din Sfîntu Gheorghe, a întreprins, în anii 1965—1968, o săpătură (fig. 3). Așezarea profeudală s-a suprapus uneia din epoca bronzului (cultura Wietenberg) și din epoca dacică tîrzie.

In anul 1965, terasa nordică a fost cercetată prin trei secțiuni. În SI, lungă de 85 m și orientată est-vest, a fost descoperit un bordei în capătul de vest, la adîncimea de 1,15 m.

Bordeiul 2. Groapa bordeiului, săpată peste resturile unei locuințe a culturii Wietenberg, a fost pătrată cu dimensiunile: 3x3 m. Nu au fost constatate urme de stîlpi. Vatra-pietrar a fost construită în colțul nord-estic al bordeiului, cu gura spre sud, (fig.11,2). Nu s-a putut stabili locul intrării. Inventarul: în umplutura bordeiului, la adîncimea de 40 cm de la nivelul actual, au fost găsite fragmente dintr-un vas decorat cu striuri distanțate, două prisnele de lut—dintre care unul fragmentar—și un cuțit de fier. Inventarului bordeiului îi aparțin și fragmente de buze de oale fără decor, sau decorate cu caneluri, cu benzi de linii în val și cu linii orizontale (fig. 15,1). Un vas făcut cu mîna, fără decor, a avut buza evazată (fig, 15,2).

La mijlocul secțiunii au fost găsite, la arat, pietre dintr-un pietrar. Nu s-au putut stabili dimensiunile bordeiului, care n-a avut inventar.

Bordei 1—*secțiunea II* a fost executată perpendicular pe prima, cu orientare nord-sud. La capătul ei nordic au fost găsite resturile unui bordei

[4] I. Dekan, *Moravia Magna*,Tatra-Bratislava, 1980, p. 14—15, fig. 90—92.
[5] Z. Székely, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 232.

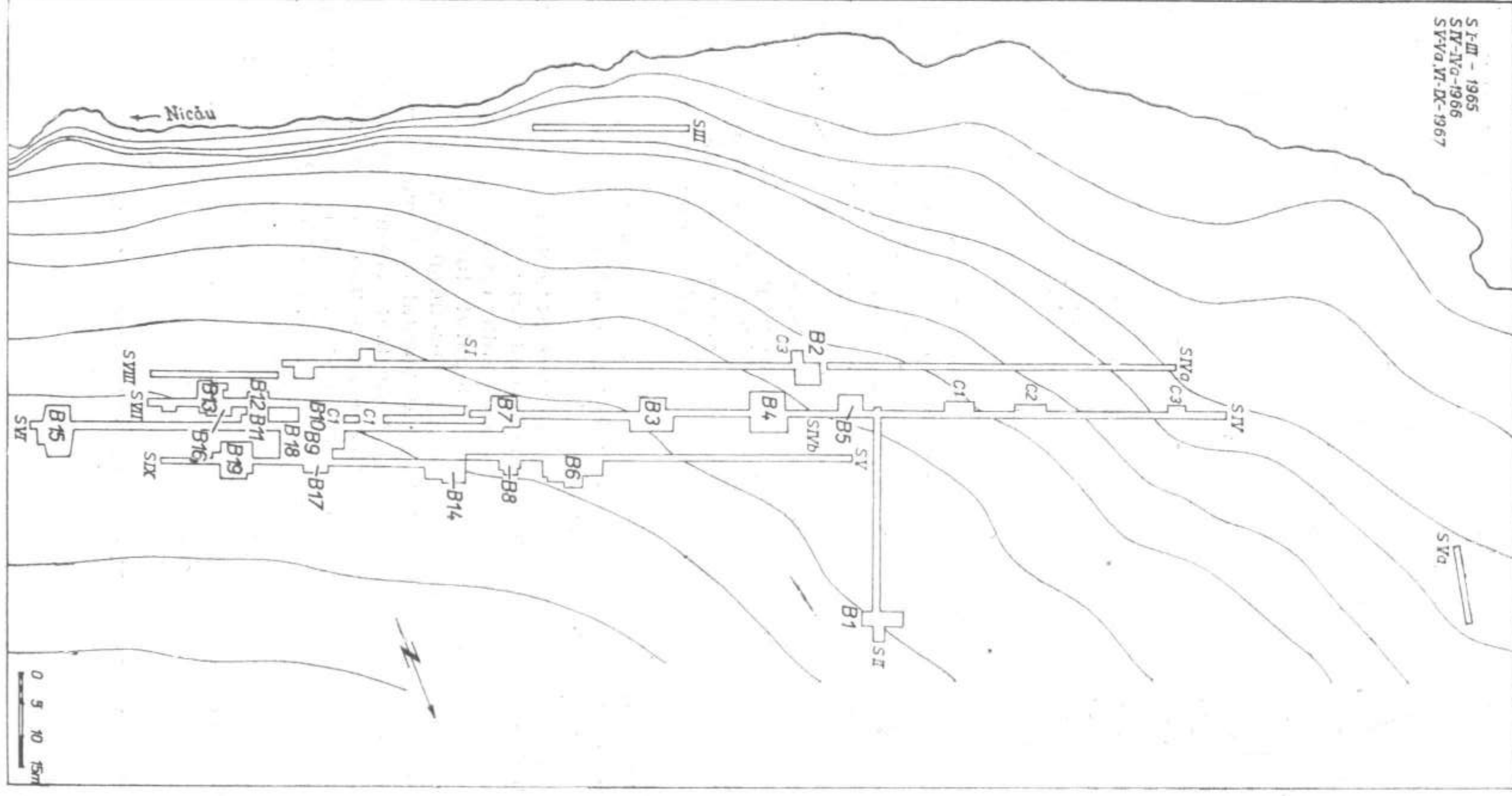

Fig. 3. Planul săpăturilor de la Şimoneşti.

distrus. Dimensiunile sale nu au putut fi stabilite; nu s-a descoperit inventar.

Amplasată în apropierea pîrîului, secţiunea III a fost orientată est-vest. În ea au fost găsite doar fragmente de vase din epoca bronzului şi din Latene-ul dacic. Secţiunile II şi III au urmărit şi stabilirea întinderii aşezării.

Săpăturile din anul 1966 au continuat cu trei secţiuni (S IV, IVa şi V), orientate est-vest. În S IV, executat perpendicular pe SII/1965 au fost descoperite 4 bordeie prefeudale.

Bordeiul3. Groapa a fost păstrată cu dimensiunile: 3,25×3,25 m. Nu s-au observat urme de stîlpi. Vatra-pietrar a fost amplasată în colţul nord-vestic al bordeiului. Fundul bordeiului a fost la 86 cm, adîncime măsurată de la nivelul actual. Inventarul: în colţul nord-vestic al bordeiului s-a găsit un fragment de vas de factură romană, un vas decorat cu striuri (fig. 15,3) şi un străpungător de os. În umplutura bordeiului au fost găsite fragmente de margini făcute cu mîna şi decorate cu alveole, altele lucrate la roată înceată, decorate cu benzi din linii în val şi cu linii orizontale (fig. 15,4)

Bordeiul 4. Nu s-au putut stabili dimensiunile bordeiului, nici vatra pietrar nu a putut fi identificată. Terenul a fost deranjat de plug, care a scos şi pietrele vetrei. Culoarea mai închisă a umpluturii bordeiului şi fragmentele de ceramică găsită în ea au identificat locul bordeiului prefeudal. Inventarul: fragmente de vase şi două fusaiole de lut; sînt bucăţi de vase mari lucrate grosolan şi nedecorate. Alte fragmente sînt din margini făcute la roată înceată şi decorate cu benzi de linii în val şi linii orizontale.

Bordeiul 5 a fost de formă pătrată cu colţurile rotunjite. Urme de stîlpi nu s-au observat. Vatra pietrar a fost găsită în colţul nord-estic al bordeiului, avînd gura de foc spre sud. Dimensiunile: 4,25×4,25 m. Inventarul: în jurul vetrei şi în colţurile nord-estic şi sud-vestic la adîncimea de 1,50 m au fost găsite fragmente de vase făcute cu mîna şi la roata înceată. Vasele lucrate cu mîna sînt din pastă cu microprundiş, avînd buza resfrîntă şi decorată cu alveole. Vasele lucrate la roată înceată sînt decorate cu striuri, cu benzi de linii în val, cu linii orizontale şi caneluri.

Bordeiul 6 a fost deranjat. Din vatra pietrar s-au păstrat numai cîteva pietre mari. Forma şi dimensiunile gropii locuinţei nu s-au putut stabili. Inventarul constă din fragmente de vase lucrate cu mîna: funduri, bucăţi din mai multe vase nedecorate (fig. 15, 8). Fragmentele de vase făcute la roata înceată sînt decorate cu benzi de linii în val şi cu linii orizontale.

Bordeiul 7 este de formă aproape pătrată, fără urme de stîlpi. Vatra pietrar, cu gura de foc spre sud s-a păstrat bine în colţul nord-estic al locuinţei (fig. 15, 5—6). Fundul bordeiului se afla la 0,86 m; dimensiunile: 3,20 × 3,20 m. Inventarul: un vas în faţa gurii vetrei, iar în interiorul ei două bucăţi dintr-o rîşniţă rotativă. În umplutura bordeiului au fost găsite fragmente de margini din vase lucrate din pastă amestecată cu nisip şi din vase făcute la roata înceată, decorate cu benzi de linii în val şi cu linii orizontale. Un vas întreg lucrat la roata înceată, cu buza îngroşată, este decorat pe umăr cu o bandă de linii în val, iar pe pîntec cu striuri distanţate (fig. 15, 5).

Paralel cu secţiunea IV, la vest de secţiunea I, a fost executată o secţiune de 55 m lungime. Nu a fost găsită nici o locuinţă prefeudală (şanţul IV a). Perpendicular pe secţiunea II a fost trasată secţiunea V, în care au fost descoperite două bordeie (bordeiul 6 şi 8).

Bordeiul 8 Locuinţă deranjată de plug. Pietrele vetrei-pietrar au fost scoase. Fără inventar.

În anii 1967—1968 cercetările arheologice au fost continuate prin prelungirea secţiunilor executate în anii 1965—1966, cercetîndu-se astfel întreaga terasă a pîrîului. Au fost descoperite următoarele bordeie :

Bordeiul 9, de formă aproape pătrată, era orientat nord-est — sud-vest. Vatra pietrar a fost amplasată în colţul estic al bordeiului cu gura de foc spre sud-vest. Peste colţul sud-vestic al bordeiului s-a suprapus o mare parte a bordeiului 10 (fig. 4). Nu s-au constatat urme de stîlpi. Dimensiunile : 3,25 × 3,50 m. Inventarul : la gura vetrei a fost găsit : un vas întregibil, fragmente de vase făcute cu mîna şi la roata înceată decorate cu linii în val şi linii orizontale.

Bordeiul 10, de forma pătrată cu aceeaşi orientare. Vatra pietrar cu gura spre nord-est a fost construită în colţul sud-vestic al bordeiului. Inventarul : fragmente de vase făcute cu mîna şi la roata înceată. Un vas făcut la roata înceată a fost întregit (fig. 15, 6).

Bordeiul 11, de formă aproape pătrată. Fără urme de stîlpi. În colţul nord-estic al bordeiului se afla o vatră pietrar cu gura spre sud (fig. 11, 4). Dimensiuni : 3 × 3 m. La gura vetrei şi în partea nord-estică a bordeiului a fost găsit un strat de cărbune amestecat cu oase de animale şi cu fragmente de vase. Inventarul : un prîsnel de lut păstrat fragmentar, un cuţit de fier (fig. 20, 7) şi un fier de plug găsit la adîncimea de 62 cm, lîngă peretele nordic al bordeiului (lungime : 13 cm, lăţime : 7 cm) (fig. 16, 7). Materialul ceramic găsit în umplutura bordeiului constă din fragmente de vase făcute cu mîna şi la roata înceată (fig. 14, 1—14). Au fost întregite cîteva vase lucrate la roata rapidă din pastă bună, arse brun-negru (fig. 16, 1—2). Un vas are gura lată, buza răsfrîntă în afară, pîntec bombat, fundul plat ; pe umăr şi pe pîntec este decorat cu benzi de linii în val, urmate de benzi de linii orizontale. (Dimensiunile : î = 32 cm, diametrul gurii = 25 cm ; al fundului = 15 cm) (fig. 11, 5). Menţionăm apoi un vas mai mic, asemănător (fig. 16, 6) şi trei vase făcute cu mîna întregibile, arse brun-negru, toate cu gura largă, pîntec bombat şi fund plat (fig. 15,7 ; 16, 3 ,8).

Bordeiul 12 suprapune groapa bordeiului nr. 11. Are forma pătrată fără urme de stîlpi. Orientare nord-est — sud-vest. Vatra pietrar se afla în colţul estic al bordeiului, avînd gura spre sud-vest. Dimensiuni : 2,85 × 2,85 m. Inventarul : în faţa gurii vetrei a fost găsit un vas păstrat fragmentar, lucrat cu mîna, cu buza răsfrîntă în afară, gura largă, nedecorat (fig. 17, 1). În umplutura bordeiului au fost găsite bucăţi din margini de vase modelate din pastă zgrunţuroasă, un fragment din buza unui vas decorat cu alveole, margini de vase decorate cu linii orizontale, cu benzi de linii orizontale şi caneluri (fig. 14, 15—17 ; 18, 1—3).

Bordeiul 13 suprapune un bordei din epoca bronzului. Are forma aproape pătrată, n-au fost urme de stîlpi. Vatra pietrar a fost construită în colţul nord-vestic al bordeiului avînd gura spre est. În colţul estic al bordeiului au fost găsite resturile unei vetre de formă circulară din epoca bronzului.

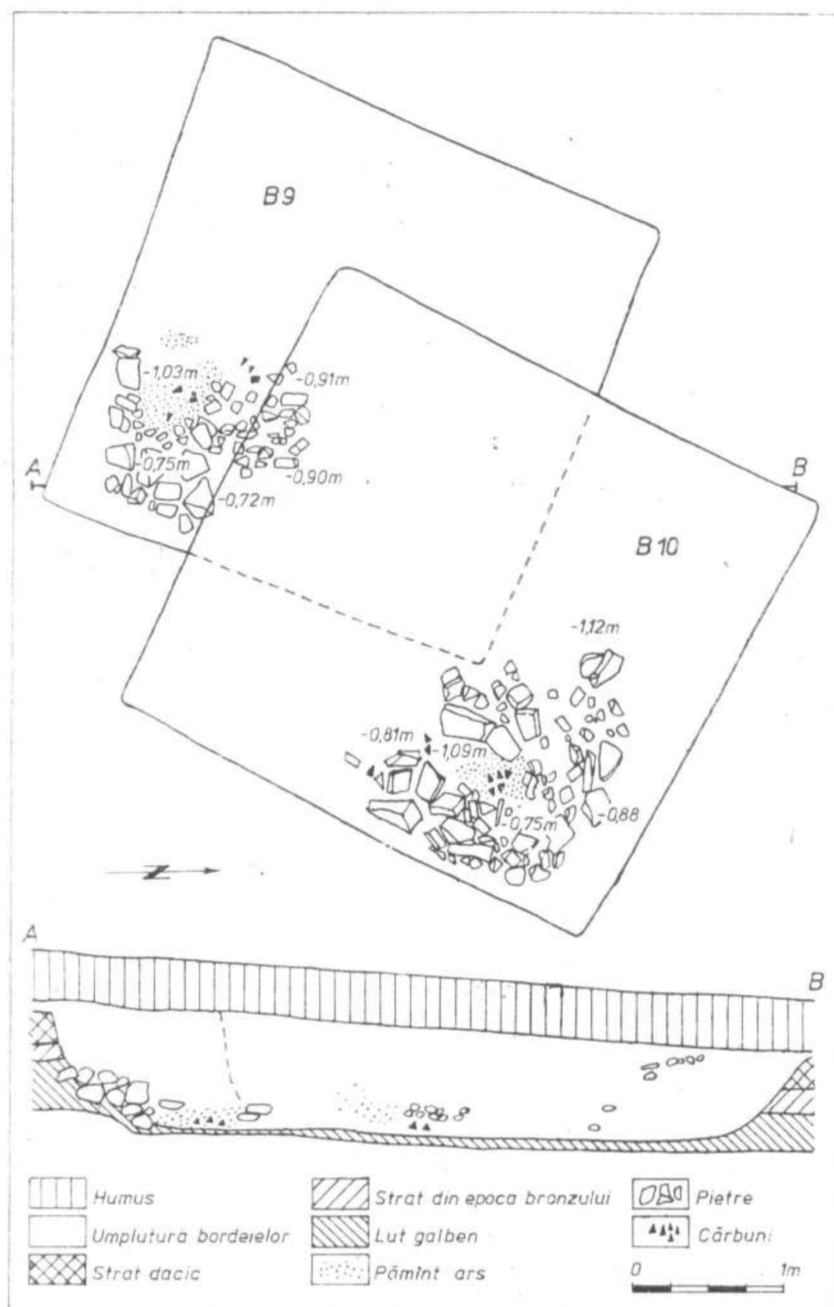

Fig. 4. Şimoneşti. Planul bordeielor nr. 9—10.

Dimensiunile : 3 × 3 m. Inventarul : puține fragmente de vase făcute cu mina. Un vas a fost întregit (fig. 17, 2). Fragmentele de margini din vasele făcute la roata înceată sint decorate cu benzi de linii in val, urmate de linii orizontale. Din inventarul locuinței făceau parte și fragmente decorate cu caneluri și o fusaiolă de lut cu fețe plate.

Bordeiul 14, de formă dreptunghiulară, cu axa lungă în direcția est-vest. În colțul nord-vestic al bordeiului a fost construită vatra pietrar cu gura spre vest. În fața gurii pietrarului podeaua bordeiului era acoperită cu bucăți de cărbune. Dimensiunile : 3 × 3, 5 m. La est de colțul sud-estic al vetrei, la distanța de cca 1 m se afla o vatră cu pietre mici din epoca bronzului. Inventarul : între pietrele pietrarului a fost găsită o bucată dintr-o tigaie (fig. 17, 5) și fragmentele unei rîșnițe rotative. În umplutura bordeiului au fost găsite fragmente de vase modelate cu mina și la roată înceată decorate cu striuri.

Bordeiul 15 de formă aproape pătrată (dimensiunile : 3,50 × 3,75 m). Nu s-au găsit urme de stîlpi. Vatra pietrar cu gura spre sud se afla în colțul nord-estic (fig. 11, 7). Fundul bordeiului era acoperit cu un strat de cenușă și cărbune gros de 5—12 cm. Bordeiul a fost incendiat. Inventarul : în umplutura bordeiului au fost găsite fragmente de vase modelate cu mina, apoi la roata înceată și multe oase de animale. Fragmentele de vase modelate la roată înceată sint decorate cu benzi de linii în val urmate de linii orizontale și caneluri (fig. 18, 4—7).

Bordeiul 16. La nord de bordeiul nr. 13 a fost descoperită groapa unui bordei deranajat. Pietrele vetrei pietrar au fost scoase. În pămîntul de umplutură al bordeiului se aflau fragmente de vase de factură prefeudală.

Bordeiul 17, de formă pătrată, avea dimensiunile de 3,75 × 3,75 m. Vatra pietrar s-a aflat în colțul nord-estic cu gura spre sud. Inventarul : la gura vetrei s-a găsit un vas fragmentar modelat la roată, iar în mijlocul bordeiului fundul unui vas decorat cu striuri, apoi fragmente din margini de vase decorate cu linii orizontale și cu caneluri.

Bordeiul 18, de formă dreptunghiulară cu axa lungă in direcția est-vest. În colțurile peretelui nordic al bordeiului au fost construite două vetre-pietrare. Inventarul : fragmente de vase modelate la roată și cu mina (margini de vase cu buza răsfrintă in afară fără decor și fragmente groase de funduri). Cele făcute la roată înceată sint decorate cu benzi de linii în val.

Bordeiul 19, de formă pătrată avind latura de 3,50 m, a fost orientat nord-est — sud-vest. Vatra pietrar se afla în colțul estic al bordeiului. Inventarul : în jurul vetrei, în pămîntul amestecat cu cenușă și cărbune, a fost găsit un străpungător de os, un prisnel de lut bitronconic și fragmente de vase la roată, decorate cu striuri și cu linii in val.

Bordeiul 20, de formă pătrată, nu avea gropi de stîlp. Vatra pietrar se afla în colțul nord-estic al bordeiului cu gura spre sud (fig. 11, 3). Inventarul : in jurul pietrarului, fragmente de vase făcute cu mina (fig. 17, 8), printre care și un fragment de tigaie (fig. 17, 3).

Bordeiul 21, de formă dreptunghiulară, cu axa lungă in nord-sud. Nu s-au găsit urme de stîlpi. Vatra pietrar a fost construită în colțul nord-estic

al bordeiului cu gura spre sud. Dimensiunile: 3 × 2,5 m. Inventarul: fragmente de vase făcute cu mîna şi la roata înceată, decorate cu benzi de linii în val şi cu caneluri. S-a întregit un vas modelat cu mîna şi decorat pe buză cu crestături (fig. 17, 6). Un alt vas este nedecorat (fig. 17, 4).

Bordeiul 22 se afla lîngă colţul vestic al bordeiului nr. 21. Are forma dreptunghiulară cu axa lungă nord-sud. Dimensiunile: 2,60 × 2,20 m. N-au fost sesizate urme de stîlp. Vatra pietrar se afla în colţul nord-estic al bordeiului cu gura spre sud. Înaintea gurii pietrarului, pe partea nordică, s-a găsit o grindă carbonizată, iar fundul bordeiului era acoperit cu cenuşă. Inventarul: ceramică şi un fragment de cataramă de fier. Materialul ceramic constă din vase făcute cu mîna şi la roata înceată. S-a întregit un vas făcut la roată înceată decorat cu bandă de linii în val şi cu linii orizontale (fig. 16, 4). Inventarului îi mai aparţine şi o fusaiolă plată.

Bordeiul 23, de formă pătrată, era situat la sud de bordeiul 21. Din vatra pietrar s-a păstrat numai o lespede de piatră şi podeaua vetrei arsă la roşu. Dimensiunile: 2 × 2 m. Inventarul: în jurul vetrei au fost găsite două cuţite, fragmente de vase modelate cu mîna (bucăţi din vase mari lucrate grosolan) şi la roata înceată. Un vas a fost întregit (fig. 17, 7).

Bordeiul 24 de formă dreptunghiulară are axa lungă orientată est-vest. N-au fost constatate urme de stîlp. Vatra pietrar se afla în colţul nord-estic al bordeiului cu gura spre vest. Dimensiunile: 3,20 × 2,60 m. Inventarul: puţine fragmente de vase făcute cu mîna, fără decor. Cele modelate la roată înceată sînt decorate cu linii în val.

Lîngă colţul sud-vestic al bordeiului au fost găsite pietre dintr-o vatră pietrar (bordeiul nr. 24 a). Nu s-a putut delimita suprafaţa bordeiului. Nu a avut inventar.

Bordeiul 25, de formă dreptunghiulară, are axa lungă orientată nord-sud. Nu s-au constatat urme de stîlp. Vatra pietrar se afla în colţul nord-estic cu gura spre sud. În mijlocul bordeiului se afla un fragment din partea inferioară a unei rîşniţe rotative şi partea de sus întreagă. Inventarul: fragmente de vase făcute cu mîna, margini, funduri, bucăţi din vase făcute la roată înceată şi decorate cu striuri. Un vas făcut cu mîna a fost întregit (fig. 17, 9). Inventarului îi mai aparţine şi o fusaiolă de lut bitronconică.

Bordeiul 26 deranjat. Nu s-a păstrat vatra pietrar. Numai culoarea închisă a pămîntului, deosebit de lutul galben, indica poziţia bordeiului.

Un alt punct în hotarul comunei Şimoneşti este locul denumit „Poiana îngustă" (Szoros rét), aflat pe o vale laterală a Tîrnavei Mari. Pe malul drept al văii au fost găsite fragmente de vase, margini de buze tăiate drept, fragmente ceramice decorate cu linii în val şi cu striuri. În partea de jos a terasei, aproape de suprafaţa solului a fost găsit un bordei cu vatră pietrar, în care se aflau cîteva fragmente de vase decorate cu linii distanţate. În secţiunile executate în partea de sus a terasei nu au apărut resturi de cultură materială.

Aspectul unitar al inventarului aşezării de la Şimoneşti nu indică, nici din punct de vedere tipologic şi nici cultural, un interval cronologic mai întins. Aspectul unitar se poate observa mai ales în materialul ceramic, în fiecare bordei găsindu-se fragmente de vase făcute cu mîna şi la

roata înceată. Formele lor au analogii formale cu ceramica din așezarea de la Filiaș, Șomeșeni sau alte așezări din Transilvania, încadrate în sec. VII—VIII. Vasele modelate cu mîna sînt cu și fără decor. Decorul alveolar și crestăturile pe buze sînt destul de frecvente. Vasele au buza răsfrîntă în afară, umerii arcuiți, fund lat, gros, fiind lucrate destul de grosolan.

În cadrul ceramicii modelate la roata înceată tipul principal este reprezentat de vasul făcut din pastă amestecată cu nisip, cu buza răsfrîntă în afară, umeri boltiți, corpul subțiindu-se spre fund. Decorul constă din benzi de linii în val și de linii orizontale. Vasele sînt de mărimi diferite, înalte între 18—32 cm. O altă formă caracteristică este oala cu umerii și marginea dezvoltată, buza fiind teșită; ca elemente de decor se întîlnesc frecvent canelurile, liniile incizate, distanțat și striuri continui. Nu a fost găsit nici un vas cu ștampilă pe fund.

Printre unelte, în afară de fusaiole și străpungătoare de os, sînt de menționat cuțitele și, cu totul izolat, un fier de plug. Forma este de tradiție romană. Apropiat tipologic este și un exemplar găsit în așezarea slavă din sec. IX de la Zalavár din Ungaria[6].

Pe baza materialului ceramic de aspect dezvoltat, propunem o încadrare cronologică în sec. VIII.

3. CRISTURU SECUIESC, JUDEȚUL HARGHITA

La hotarul orașului Cristuru Secuiesc, situat în valea Tîrnavei Mari, au fost depistate prin cercetări efectuate în anii 1965—1969, două așezări din epoca prefeudală.

Prima așezare se afla la sud de Cristuru Secuiesc, în partea stîngă a drumului, spre Băile Fîntîna Sărată (Sóskut), pe un bot de deal orientat est-vest, între Valea Cetății (Várpataka) și Pîrîul Fîntînei Sărate (Sóskutpataka), pe locul denumit Poala Bradului (fig. 13). Pe platoul botului de deal au fost descoperite 5 bordeie (fig. 5).

Bordeiul 1, de forma dreptunghiulară, are axa lungă orientată est-vest. Vatra pietrar se afla în colțul nord-estic al bordeiului (fig. 11, 8). Dimensiunile: 3 × 3,50 m. Fundul bordeiului se afla la adîncimea de 71 cm. Inventarul: între peretele bordeiului și colțul nord-vestic al vetrei pietrar a fost găsit un vas făcut cu mîna din pastă amestecată cu nisip, de culoare neagră, cu buza îngroșată, corpul globular, cu fundul plat, iar peretele gros de 0,5 cm. Diametrul buzei 12,5 cm, al fundului 10 cm. Vasul este înalt de 17 cm (fig. 19, 3). Lîngă peretele vestic, la adîncimea de 70 cm, a fost găsit un nasture de bronz. În umplutura bordeiului se aflau fragmente de vase modelate cu mîna și la roata inceată. Unele sînt fără decor, cele cu decor fiind ornamentate cu benzi de linii în val, alveole pe buze și cu puncte incizate. S-a mai găsit și un fragment de tigaie (fig. 19, 4).

Bordeiul 2, de formă aproape pătrată, se afla 3 m spre vest de bordeiul nr. 1, avînd vatra pietrar în colțul de nord-est. Fundul bordeiului a fost

[6] A. Sós, *Zalavár*, Budapesta, 1963, pl. XC, 1.

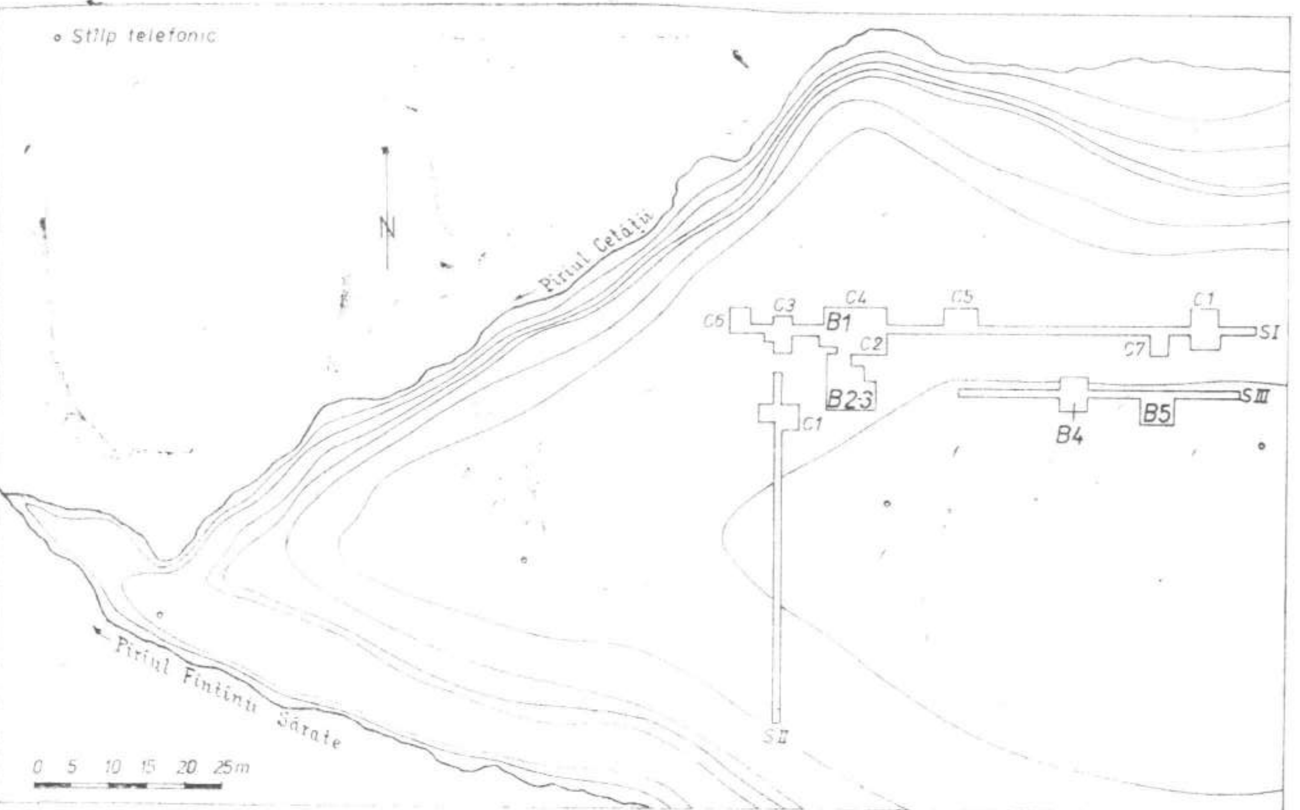

Fig. 5. Cristuru Secuiesc. Planul săpăturilor în aşezările de la Poala Bradului.

surprins la adîncimea de 70 cm. Dimensiunile : 2,80 × 2,80 m. Inventarul : în umplutura bordeiului au fost găsite fragmente de vase făcute cu mîna și la roată înceată. Acestea din urmă au fost făcute din pastă bună și decorate cu benzi de linii în val sau de linii orizontale. A fost întregit un vas decorat cu caneluri late (fig. 19, 5).

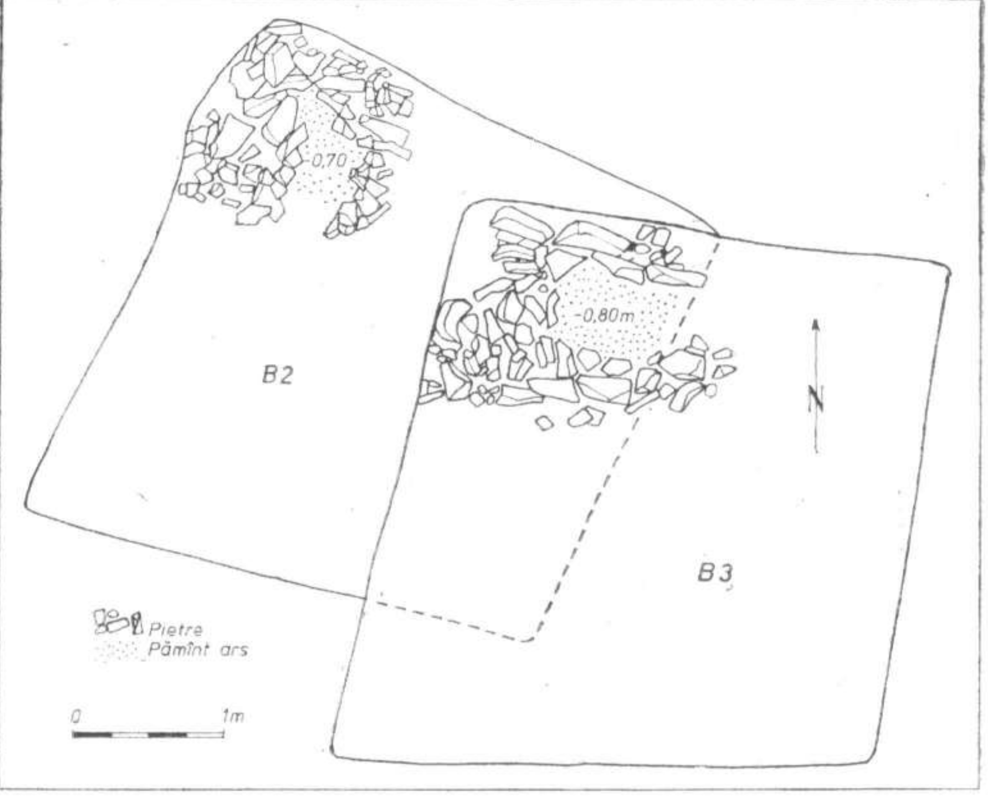

Fig. 6. Cristuru Secuiesc. Poala Bradului. Planul bordeielor nr. 2—3.

Bordeiul 3. Groapa bordeiului a tăiat în partea ei vestică groapa bordeiului nr. 2 (fig. 6). Vatra pietrar se afla în colțul de nord-vest cu gura spre est. Fundul bordeiului a fost surprins la adîncimea de 80 cm. Dimensiunile : 2,60 × 2,60 cm. Inventarul : în umplutura bordeiului au fost găsite fragmente de vase făcute cu mîna și la roată înceată, decorate cu benzi de linii în val și cu benzi de linii orizontale.

Bordeiul 4, de formă dreptunghiulară, are fundul la adîncimea de 36 cm. În colțul de nord-est era amplasată vatra pietrar cu gura spre vest. Nu au fost surprinse urme de stîlpi. Dimensiunile : 3 × 3,25 m. Inventarul : fragmente de vase făcute cu mîna și la roata înceată.

Bordeiul 5, de formă pătrată, deranjat. Din vatra pietrar s-au păstrat numai cîteva pietre mici, duse de fierul plugului în apropierea peretelui

estic, în colţul nordic al bordeiului, unde s-a păstrat fundul vetrei ars la roşu. Dimensiunile: 3 × 3 m. Inventarul: fragmente de vase, margini, funduri lucrate în mod grosolan. Un fragment din pîntecul unui vas făcut la roată înceată a fost decorat cu benzi cu linii în val.

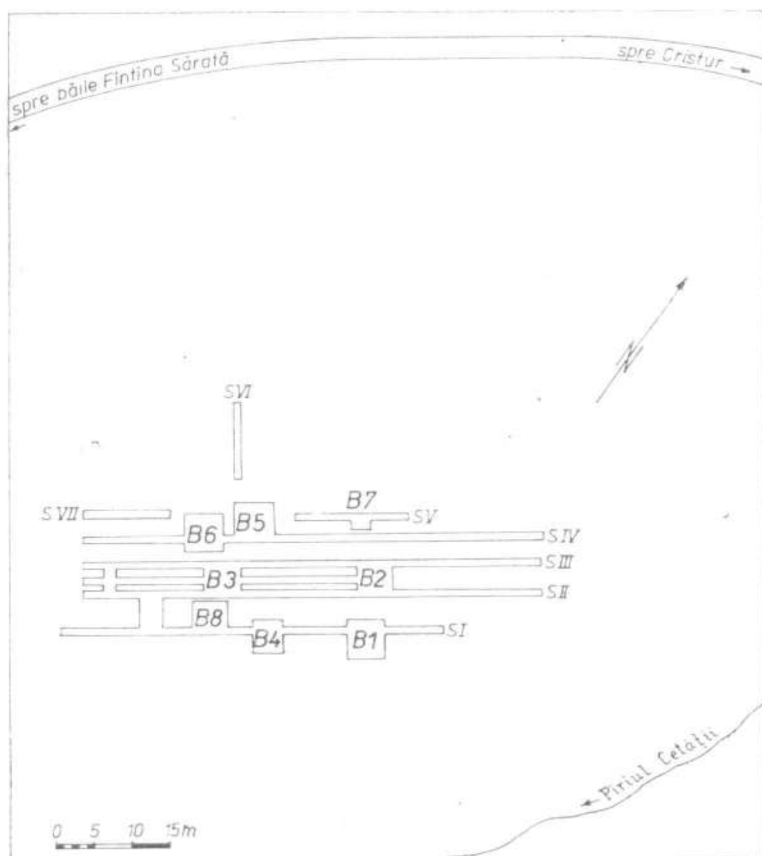

Fig. 7. Cristuru Secuiesc. Planul săpăturilor în aşezările de la Valea Caldă.

Aşezarea a doua a fost găsită tot pe teresa Tîrnavei Mari, care este traversată în direcţia est-vest de Valea Cetăţii. Partea sudică a terasei este denumită „Poala Bradului", iar cea nordică „Valea Caldă". Partea de nord a terasei spre Tîrnavă este lină. Paralel cu rîul se află un drum care duce spre oraşul Cristuru (fig. 7).

Terasa a fost secţionată de 6 secţiuni, dintre care 5 (secţiunea I—V) au fost executate în direcţia est-vest, iar ultima în direcţia nord-sud (secţiunea VI). În secţiuni au fost descoperite 8 bordeie săpate în pămînt cu vatră pietrar într-un colţ.

Bordeiul 1, de formă pătrată, are vatra pietrar în colţul de nord-est, cu gura spre sud. Fundul bordeiului se afla la adîncimea de 30 cm. Nu s-au constatat urme de stîlpi. Dimensiunile: 3,75 × 3,75 m. Inventarul: în spatele pietrarului a fost găsit un vas făcut la roata înceată, din pastă

zgrunțuroasă, înalt de 23 cm, decorat cu linii distanțate (fig. 19, 2). În umplutura bordeiului a fost găsit un străpungător de os și fragmente de vase decorate cu linii distanțate.

Bordeiul 2, de formă pătrată cu latura de 3,25 m, are vatra pietrar în colțul de nord-este cu gura spre sud. N-au fost observate urme de stilpi. Fundul bordeiului a fost sesizat la adincimea de 76 cm. Dimensiunile : 3,25 × × 3,25 cm. Inventarul : în umplutura bordeiului au fost găsite fragmente de buze modelate la roata inceată și decorate cu linii orizontale.

Bordeiul 3, de formă dreptunghiulară, cu axa lungă est-vest. Vatra pietrar a fost construită în colțul nord-estic, Nu s-au găsit urme de stîlpi, fundul bordeiului fiind sesizat la adîncimea de 97 cm. Dimensiunile : 4 × × 3,60 cm. Inventarul : în umplutura bordeiului au fost găsite fragmente din buza unui vas decorat cu linii ondulate.

Bordeiul 4, de formă dreptunghiulară, avea axa lungă orientată nord-sud. Nu s-au observat urme de stîlpi. Vatra pietrar a fost construită in colțul de nord-est cu gura spre sud. Fundul bordeiului a fost surpins la adinci-mea de 70 cm. Dimensiunile : 4,20 × 3,50 m. Inventarul : la distanța de 40 cm de colțul de nord-vest al pietrarului, la adîncimea de 50 cm, a fost găsită o valvă de tipar. Este lucrată din gresie. La ambele capete are canale în formă de pîlnie pentru turnat metalul (aurul sau argintul). Tiparul are două fețe și prezintă pe laturile lui orificii pentru fixarea valvelor. La 2 cm de capăt este o linie dreaptă incizată care străbate capătul celor două clopoțele, formate din puncte și linii incizate. Pe partea celaltă se văd trei globulețe continuate de puncte în formă de cruce, dintre care una se termină într-o granulă. Pe verso se află două semne în formă de „x" formate din puncte incizate, pe lingă care mai sînt 6 puncte mici grupate și două mari. Pe marginea stîngă și dreaptă a fost practicată cite o gaură, latura dreaptă este prevăzută cu trei găuri. Dimensiunile : lungimea 5 cm, lățimea 4,4 cm și grosimea 1,5 cm (fig. 19, 6). În umplutura bordeiului au fost găsite fragmente de vase nedecorate făcute cu mina.

Bordeiul 5 a fost deranjat. Nu i s-au putut stabili dimensiunile. Din vatra pietrar s-au păstrat cîteva pietre mărunte. În umplutura bordeiului au fost găsite fragmente de vase și un străpungător de os.

Bordeiul 6. Bordei deranjat, nu i s-au putut stabili dimensiunile. Din vatra pietrar s-au păstrat numai 3 pietre. În umplutura bordeiului au fost găsite fragmente de vase făcute cu mina și la roata inceată. Acestea din urmă sînt lucrate din pastă fină, cimentoasă, decorate cu linii în val și linii orizontale.

Bordeiul 7, deranjat. S-au păstrat cîteva pietre din pietrar. Fără inventar.

Bordeiul 8, deranjat. Din pietrar s-au păstrat o grămadă din cîteva pietre. Forma și dimensiunile bordeiului nu s-au putut stabili. Inventarul : în umplutura gropii bordeiului au fost găsite fragmente de vase, făcute cu mina, decorate pe buză cu alveole și cu crestături.

★

Ambele așezări se încadrează, pe baza formei de locuire și a materialului descoperit în locuințe, în aspectul cultural cunoscut din mai multe așezări din bazinul Tîrnavei Mari, datate în sec. VII—VIII. Pentru datarea lor ne stă la dispoziție numai materialul ceramic păstrat destul de frag-

mentar şi în cantitate destul de redusă. Cu toate acestea, materialul existent este suficient pentru a fi încadrat cultural şi cronologic.

Aşezarea de la „Poala Bradului" (Fenyöalja) se poate încadra, pe baza materialului ceramic descoperit, în sec. VII şi la începutul sec. VIII. Vasul cu corpul globular este cunoscut deja din prima vîrstă a fierului. Este o formă preferată şi într-o perioadă mai tîrzie, după cum o indică materialul ceramic de la Blandiana [7]. Prin urmare acesta nu dă o indicaţie sigură. Prezenţa vaselor făcute cu mîna şi decorate pe buză cu alveole, precum şi fragmentele de vase făcute la roată înceată, decorate cu linii în val şi cu linii orizontale indică aspectul cultural reprezentat de aşezarea de la Filiaşi din sec. VII—VIII.

Între aşezarea de la „Poala Bradului" şi cea de la „Valea Caldă" există un oarecare interval cronologic, dar durata lui nu se poate stabili mai precis. Materialul ceramic din ambele aşezări are acelaşi aspect, formă şi decor. Valva de tipar din bordeiul nr. 4 din aşezarea de la „Valea Caldă" permite însă o datare mai timpurie [8]. Astfel de valve de tipar au mai fost găsite şi pe versantul celălalt al Carpaţilor, în aşezări ale culturii Ipoteşti-Cîndeşti de la Budureasca, Străuleşti [9], Olteni [10], sau în Moldova, la Parincea—Bacău [11], datate în sec. VI—VII. Prin urmare, se poate accepta pentru această aşezare încadrarea cronologică în sec. VII. Pentru prelungirea ei în sec. VIII nu avem date concludente.

4. ELISENI, COM. SECUIENI JUDEŢUL HARGHITA

La nord-vest de satul Eliseni se află un platou mai ridicat, înconjurat de două văi denumite Valea Somos şi din Valea Fînaţelor (Szénésvölgy). La mijloc, platoul este tăiat în două părţi în direcţia nord-est — sud-vest: partea cuprinsă între drum şi pîrîu din Valea Fînaţelor este denumită Poala Văii Fînului (Szénasvölgy alja), iar cea dintre drum şi Valea Somos este numită Cimitirul Cailor (Lótemetö) (fig. 12, 1). În anii 1970—1971 terenul a fost secţionat cu secţiuni, fiind descoperite un număr de 10 bordeie săpate în pămînt, cu vatră pietrar într-un colţ (fig. 8).

Bordeiul 1, de formă dreptunghiulară, are axa lungă orientată nord-est — sud-est; fără urme de stîlpi. Vatra pietrar cu gura spre sud construită în colţul de nord al bordeiului, s-a păstrat în stare bună (pl. II, 2). Fundul bordeiului a fost la adîncimea de 130 cm. Dimensiunile: 3,30 × 2,70 cm. Inventarul: în faţa gurii vetrei a fost găsit un vas cu buza evazată (fig. 18, 8) şi un fund de vas.

Bordeiul 2, deranjat. Din vatra pietrar s-au păstrat numai cîteva pietre şi fundul vetrei ars la roşu (fig. 12,3). Fără inventar.

Bordeiul 3 a fost tăiat în partea de sud de un alt bodei. Nu au fost sesizate urme de stîlp. Din vatra pietrar, făcută în colţul de nord-vest s-au păstrat numai cîteva pietre şi fundul vetrei ars la roşu. Latura nordică a

[7] K. Horedt, Dacia, N. S., 10, 1966, fig. 6/5.
[8] Z. Székely, Dacia, N.S., 15, 1971, p. 357—358.
[9] M. Constantiniu, SCIV, 17, 1966, 4, p. 674, fig. 5/23.
[10] C. Preda, SCIV, 18, 1967, 3, p. 514, fig. 1.
[11] D. Gh. Teodor, SCIV, 21, 1970, 1, p. 97, fig. 6/7.

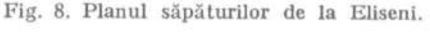

Fig. 8. Planul săpăturilor de la Eliseni.

bordeiului a fost lungă de 3,70 m latura cealaltă nu s-a putut stabili, fiind tăiată de groapa unui alt bordei. Inventarul : în umplutura bordeiului au fost găsite fragmente din baza vaselor decorate cu striuri, cu benzi, cu linii orizontale şi caneluri. A fost întregit un vas modelat cu mîna, din pastă nisipoasă, de culoare brună, fără decor (fig. 18, 9). S-a păstrat de asemenea şi jumătatea unui vas făcut la roata rapidă din pastă amestecată cu nisip, avînd buza răsfrîntă în afară ; pe marginea ei se află o canelură adînc incizată, pe umăr şi pe pîntec este decorat cu caneluri distanţate (fig. 19, 1).

Bordeiul 3 a. Groapa bordeiului 3a a tăiat latura nordică a bordeiului 7. Forma bordeiului este aproape pătrată. În colţul nord-estic, cu gura spre sud, a fost construită vatra pietrar, deranjată. Fundul bordeiului fost la adîncimea de 45 cm. Dimensiunile : 3,20 × 3,20 m. Inventarul : lîngă pietrar au fost găsite fragmente de vase făcute cu mîna şi la roată, un cuţit de fier (fig. 20, 2) şi zgură de fier. Fragmentele de vase făcute cu mîna constau din margini şi funduri : cele făcute la roata înceată sînt lucrate din pastă amestecată cu nisip. Sînt margini şi buze, decorate cu benzi de linii în val şi cu linii orizontale.

Bordeiul 4, de formă pătrată, fără urme de stîlp. În colţul de nord-vest al bordeiului a fost construită vatra pietrar, din care s-au păstrat cîteva pietre şi fundul vetrei ars la roşu. Dimensiunile : 3,20 × 3,20 m. Inventarul : în jurul vetrei au fost fragmente de vase făcute cu mîna şi la roată, fără decor sau decorate de linii în val sau cu linii orizontale. În umplutura bordeiului au fost găsite două fusaiole de lut : una plată, cealaltă bitronconică (fig. 20, 9, 11).

Bordeiul 5, de formă pătrată fără urme de stîlpi, cu vatra pietrar în colţul de nord-est cu gura spre sud. Pietrarul s-a păstrat în stare bună. Fundul bordeiului se află la adîncimea de 80 m. Dimensiunile : 3,40 × 3,40 m. Inventarul : în colţul de nord-vest al pietrarului se afla un fund de vas făcut cu mîna. În umplutura bordeiului au fost găsite cîteva fragmente de vase nedecorate, făcute cu mîna.

Bordeiul 6, deranjat. Din vatra pietrar s-au păstrat cîteva pietre, printre care au fost găsite cîteva fragmente de vase făcute cu mîna şi la roată.

Bordeiul 7, deranjat, de formă dreptunghiulară cu axa lungă în direcţia est-vest. Din vatra pietrar situată în colţul de nord-est s-au păstrat numai pietrele de pe latura estică şi fundul ars la roşu. Nu s-au constatat urme de stîlpi. Fundul bordeiului se afla la adîncimea de 85 cm. În colţul sud-estic al bordeiului s-a surprins o groapă aparţinînd culturii Wietenberg. Dimensiunile : 4 ×3,80 m. Inventarul : în umplutura bordeiului fragmente de vase făcute cu mîna şi la roată înceată. Vasele făcute la roată înceată sînt decorate cu benzi de linii în val şi cu linii orizontale. Ceramica modelată cu mîna este reprezentată prin margini şi funduri şi un vas întreg (fig.18, 10).

Bordeiul 8, deranjat, de formă pătrată. În colţul nord-estic a fost situată vatra pietrar cu gura spre sud. Pietrele au fost scoase în mare parte. S-a păstrat fundul vetrei ars la roşu. Dimensiunile : 3,20×3,20 m. Inventarul : în umplutura bordeiului au fost găsite fragmente de vase decorate cu benzi de linii în val, cu linii paralele şi cu caneluri. Un vas întregit modelat cu mîna din pastă cu pietricele, ars brun închis, are buza resfrîntă în afară,

corp zvelt și fund plat. Dimensiunile vasului : 21,8 cm, diametrul gurii 13,6 cm, al fundului 11,3 cm (fig. 18, 11).

Bordeiul 9, de formă dreptunghiulară, cu intrare în colțul de nord-est. Fundul se afla la adîncimea de 75 cm. Vatra pietrar a fost construită la colțul nord-estic. Fără urme de stîlpi. Dimensiunile : 5 × 4 m (fig. 9).

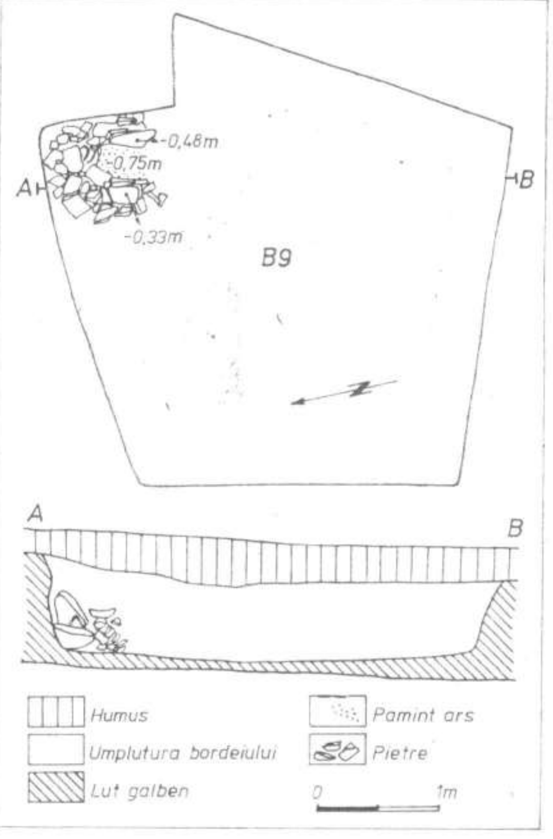

Fig. 9. Eliseni. Planul bordeiului nr. 9.

În umplutura bordeiului au fost puține fragmente de margini lucrate cu mîna și la roată.

Bordeiul 10 : Bordeiul prefeudal s-a suprapus peste un bordei dreptunghiular din epoca bronzului (cultura Wietenberg). Vatra pietrar a fost construită în colțul nord-estic cu gura spre sud. Forma bordeiului este dreptunghiulară, cu axa lungă orientată est-vest. Dimensiunile : 5 × 5,50 m. Inventarul : fragmente de vase în vatră și lîngă vatră. Două prîsnele bitronconice de lut (fig. 20, 10). Unul a fost în vatră, celălalt lîngă latura vestică a pietrarului. Materialul ceramic este reprezentat prin fragmente de vase făcute la roata înceată decorate cu benzi de linii în val, cu linii orizontale și cu caneluri.

Așezarea a avut un singur nivel de locuire. Semibordeiul cu vatra pietrar într-un colț, precum și materialul ceramic reprezintă orizontul

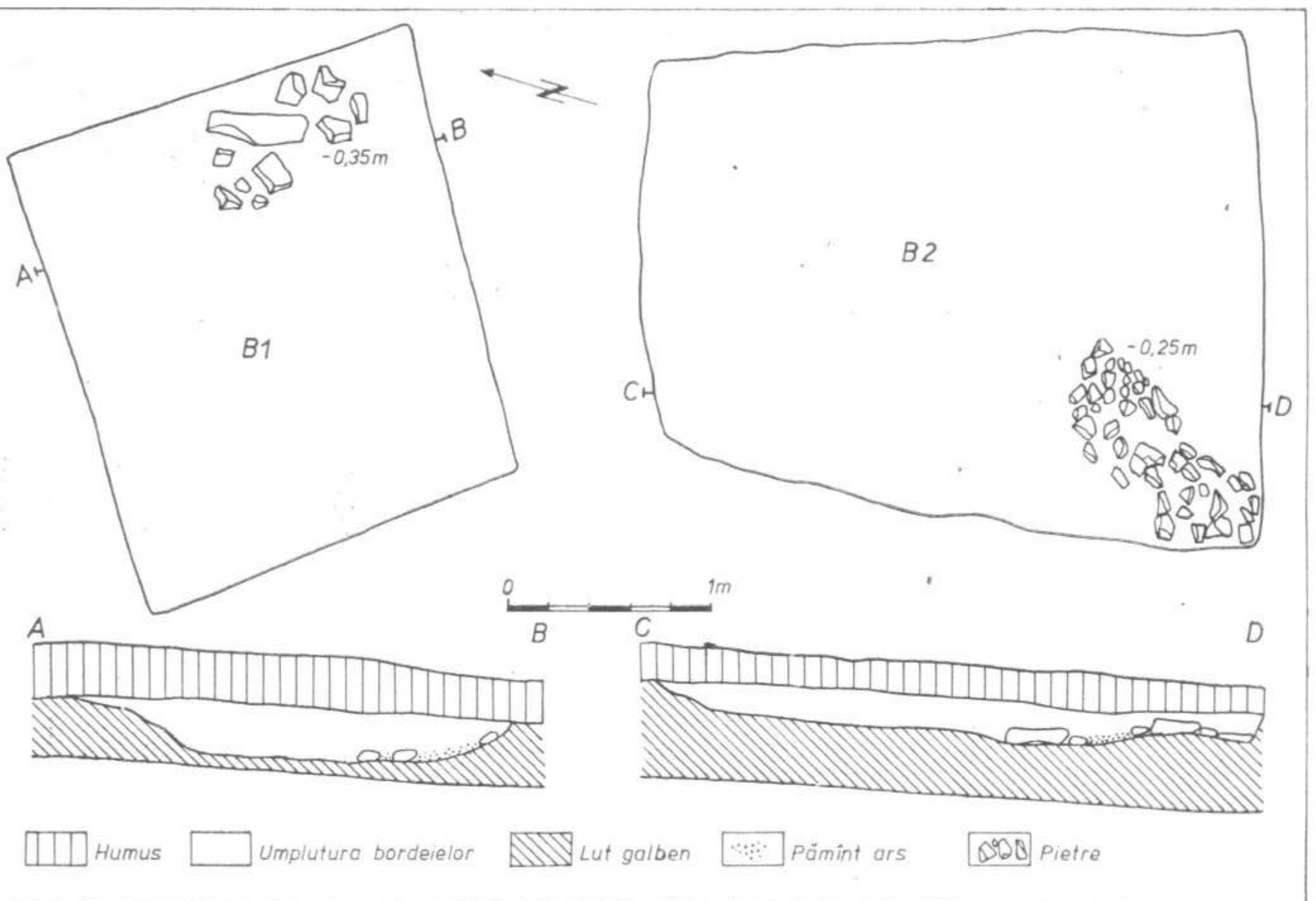

Fig. 10. Medișorul Mare. Planul bordeielor nr. 1—2.

cultural cunoscut din așezările de la Filiaș și Cristur. Din acest punct de vedere cronologic se poate încadra în sec. VII—VIII.

CARACTERUL ȘI INVENTARUL AȘEZĂRILOR

Toate așezările au fost deschise, nefortificate. Forma locuințelor așezărilor este semibordeiul săpat în pămînt, în general de formă dreptunghiulară sau pătrată. Instalațiile de foc sînt reprezentate de pietrare poziționate într-un colț al locuinței. În general, așezările au avut un singur nivel, uneori două niveluri de locuire. În dispunerea bordeielor s-a constatat o oarecare ordine : locuințele au fost așezate pe două rînduri între care s-a lăsat un spațiu.

Majoritatea inventarului bordeielor este reprezentat de ceramică. Clasificarea ei se poate face pe baza vaselor întregi, întregite și a fragmentelor de vase mai caracteristice (margini, buze, bucăți din corpul vaselor). Ceramica poate fi împărțită în următoarele categorii :

1. vase făcute cu mîna
2. vase făcute la roata rapidă
3. vase lucrate la roata înceată.

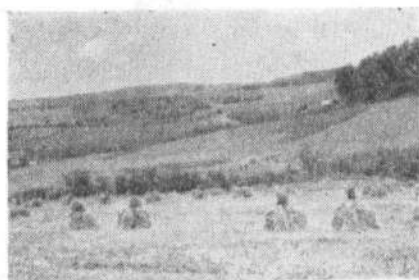
Vasele făcute cu mîna sînt vase ale culturii Ipotești-Cîndești [12] și vase care reflectă o tradiție din cultura locală și din cultura Sîntana de Mureș. Decorul cu alveole și crestături pe buze este frecvent la vasele făcute cu mîna. Vasele lucrate la roată rapidă și la roată înceată sînt decorate cu linii în val și cu linii orizontale și prezintă analogii cu ceramica din mormintele tumulare de la Someșeni [13] și Nușfalău [14]: Vasele făcute la roată bună, decorate cu striuri, uneori cu benzi distanțate, cu linii sau benzi de linii în val și cu caneluri, se integrează în cultura Ipotești-Cîndești.

Uneltele de uz casnic în toate așezările sînt reprezentate prin cuțite de fier, daltă, străpungătoare de os de diferite mărimi, fusaiole de lut bitronconice sau plate. Cuțitele sînt cu lama dreaptă și nu curbă ca cele din feudalismul timpuriu (fig. 20, 3).

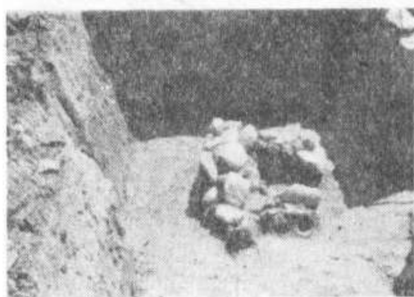
Obiectele de podoabă sînt de asemenea puține. Un loc deosebit îl ocupă valva de tipar descoperită la Cristuru Secuiesc, care este de proveniență bizantină și se integrează în grupa tiparelor descoperite pe versantul celălalt al Carpaților în așezările Ipotești-Cîndești. Prezența tiparelor de turnat bijuterii demonstrează existența unor meșteri locali, fenomen ce se poate surprinde în toată aria culturii Ipotești-Cîndești, iar populația care a folosit și a lucrat aceste bijuterii a avut legături permanente cu lumea romano-bizantină.

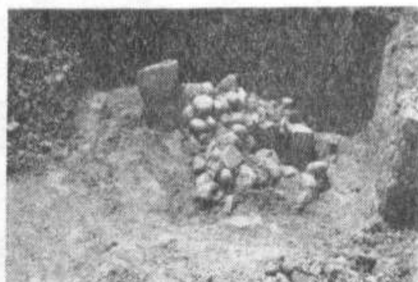
Populația care trăia pe aceste meleaguri în sec. VII—VIII a fost sedentară. Economia ei se baza pe agricultură și creșterea vitelor mari și mici, mai puțin pe vînat și pescuit. Prezența uneltelor de fier agricole, fierul de plug sau bucățile de zgură atestă existența atelierelor meșteșugărești de fierar. Olăritul, țesutul, prelucrarea pieilor a avut un loc important în ocupațiile populației. Obiectele de podoabă sînt produse locale de tradiție romano-bizantină.

[12] V. Teodorescu, SCIV, 15, 1964, 4, p. 189—496, fig. 3/5—7 ; fig. 4/1—3.
[13] M. Macrea, Materiale, 5, 1959, p. 523, fig. 5/1—3.
[14] M. Comșa, Materiale, 7, 1961, p. 524, fig. 5/1—4.

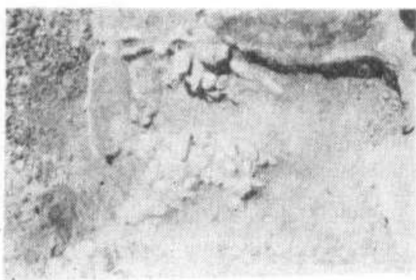

1

2

3

4

6

7

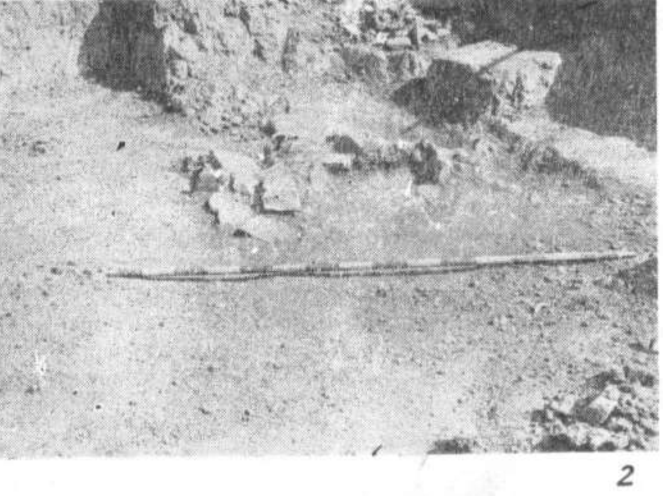

5

8

Fig. 11. 1. Șimonești, locul așezării ; 2—7 pietrare din bordeiele nr. 2, 20, 11, 7, 15 ; 8 Cristuru Secuiesc — Poala Bradului, pietrarul bordeiului nr. 1.

1

2

3

Fig. 12. 1 Eliseni, locul așezării ; 2—3 pietrare din bordeiele nr. 2—1.

Fig. 13. Cristuru Secuiesc, Poala Bradului — Valea Caldă, locul așezărilor.

Bordeiul săpat în pămînt nu este caracteristic pentru un grup etnic; este o formă de locuință pe care o găsim în diferite epoci și care a fost folosită în strînsă legătură cu condițiile climatice ale acestor regiuni, dar și pentru a putea fi mai ușor apărată și refăcută în condițiile perioadei migrațiilor. Vatra-pietrar este cunoscută pe teritoriul țării noastre deja din sec. IV în mediul culturii Sîntana de Mureș de la Bezid, în cultura Bratei (sec. IV—VI) și cultura Ipotești-Cîndești din sec. VI—VII. Tipul de bordei cu vatră pietrar a fost descoperită și în Ungaria tot în sec. IV și a fost folosit și în așezările avarice din sec. VII [15]. Acest tip de vatră folosită de mai multe populații este de origine romană și a fost transmisă de localnici celorlalte popoare cu care au venit în contact. De asemenea și rîșnițele sînt de origine romană, păstrîndu-și forma lor pînă în epoca feudalismului timpuriu. Materialul ceramic este deocamdată singurul element care a furnizat date corespunzătoare pentru stabilirea apartenenței etnice a populației, care a trăit în decursul sec. VII—VIII pe aceste meleaguri.

În sec. VI—VII în valea Tîrnavelor pătrund slavii răsăriteni, anți (Bezid) și puțin mai tîrziu cei din apus, sclavinii, care vor conviețui apoi cu localnicii. Cultura lor materială se reflectă în ceramică: vasele ovoidale fără gît și buză din așezarea de la Bezid reprezintă un nivel cultural slav arhaic, elementul local fiind reprezentat prin ceramică modelată la roata rapidă, este de tradiție romană, cu analogii în aria culturii Ipotești-Cîndești. În această perioadă nu există așezări sau bordeie, în care să se fi găsit cera-

[15] I. Bona, *VII Századi avar települések...*, Budapesta, 1973, p. 56—69.

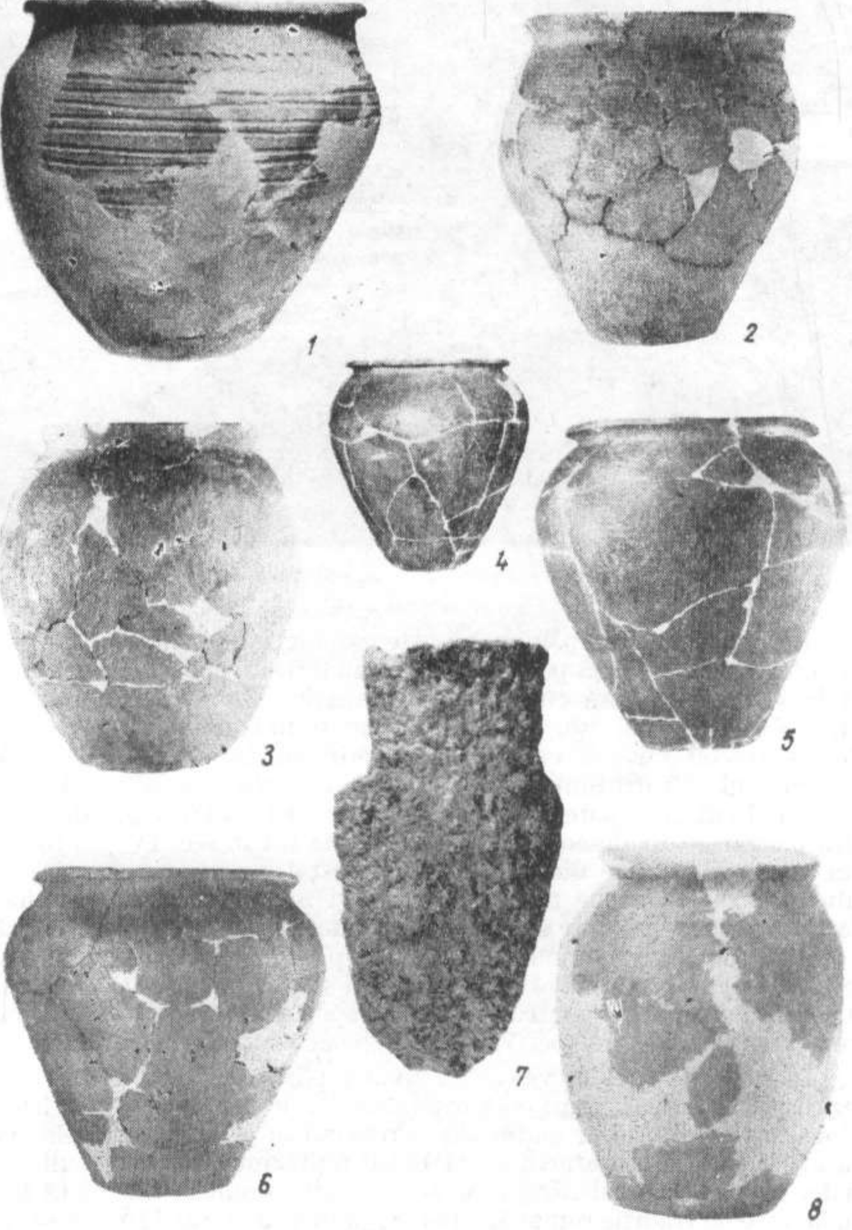

Fig. 16. 1—3, 5—8 bordeiul nr. 11 ; bordeiul nr. 22.

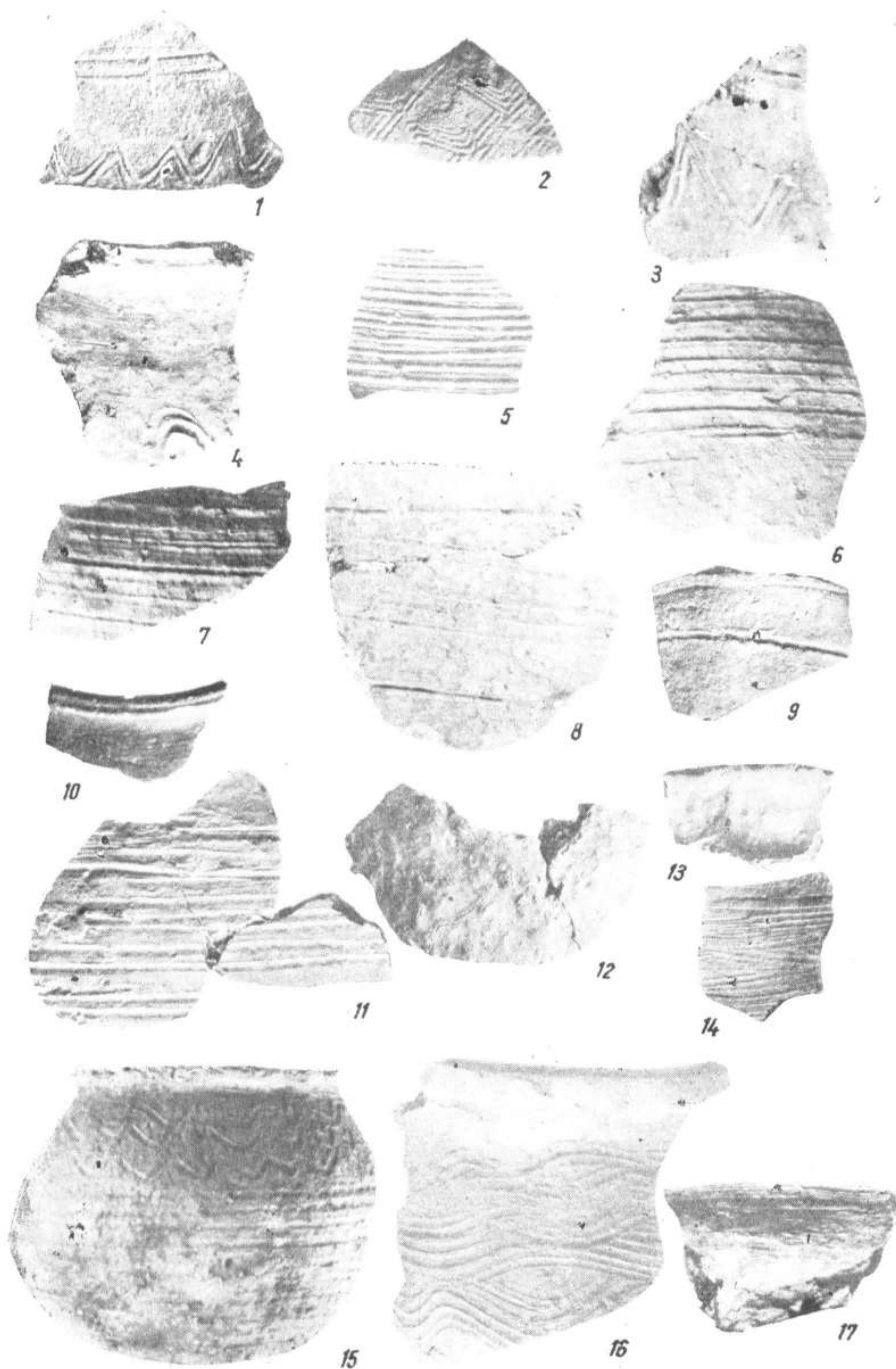

Fig. 14. 1—14 Şimoneşti, bordeiul nr. 11; 15—17 bordeiul nr. 12.

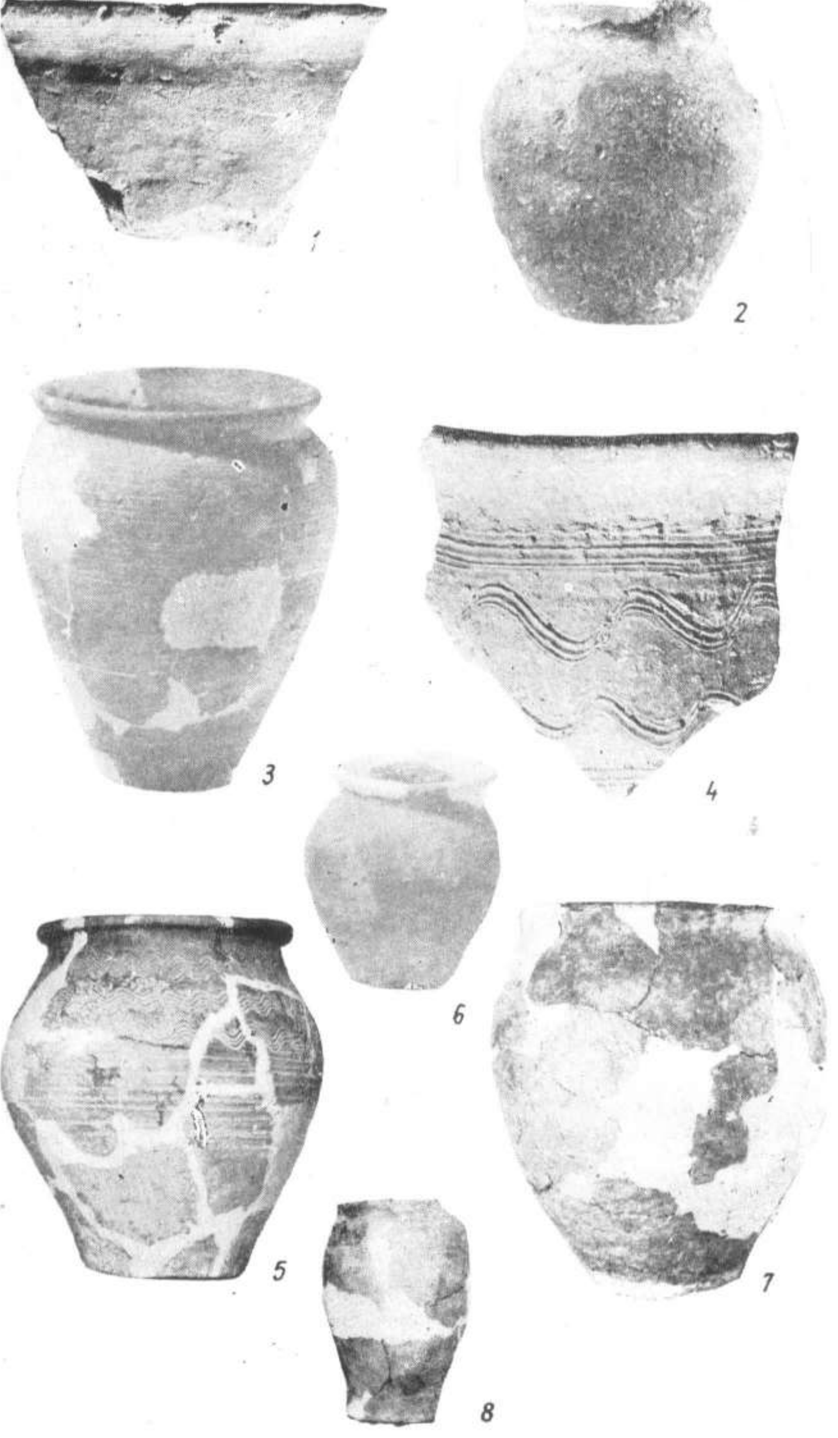

Fig. 15. 1—2 Șimonești, bordeiul nr. 2 ; 3—4 bordeiul nr. 3 ; 5 bordeiul nr. 7
6 bordeiul nr. 10 ; 7 bordeiul nr. 11 ; 8 bordeiul nr. 6.

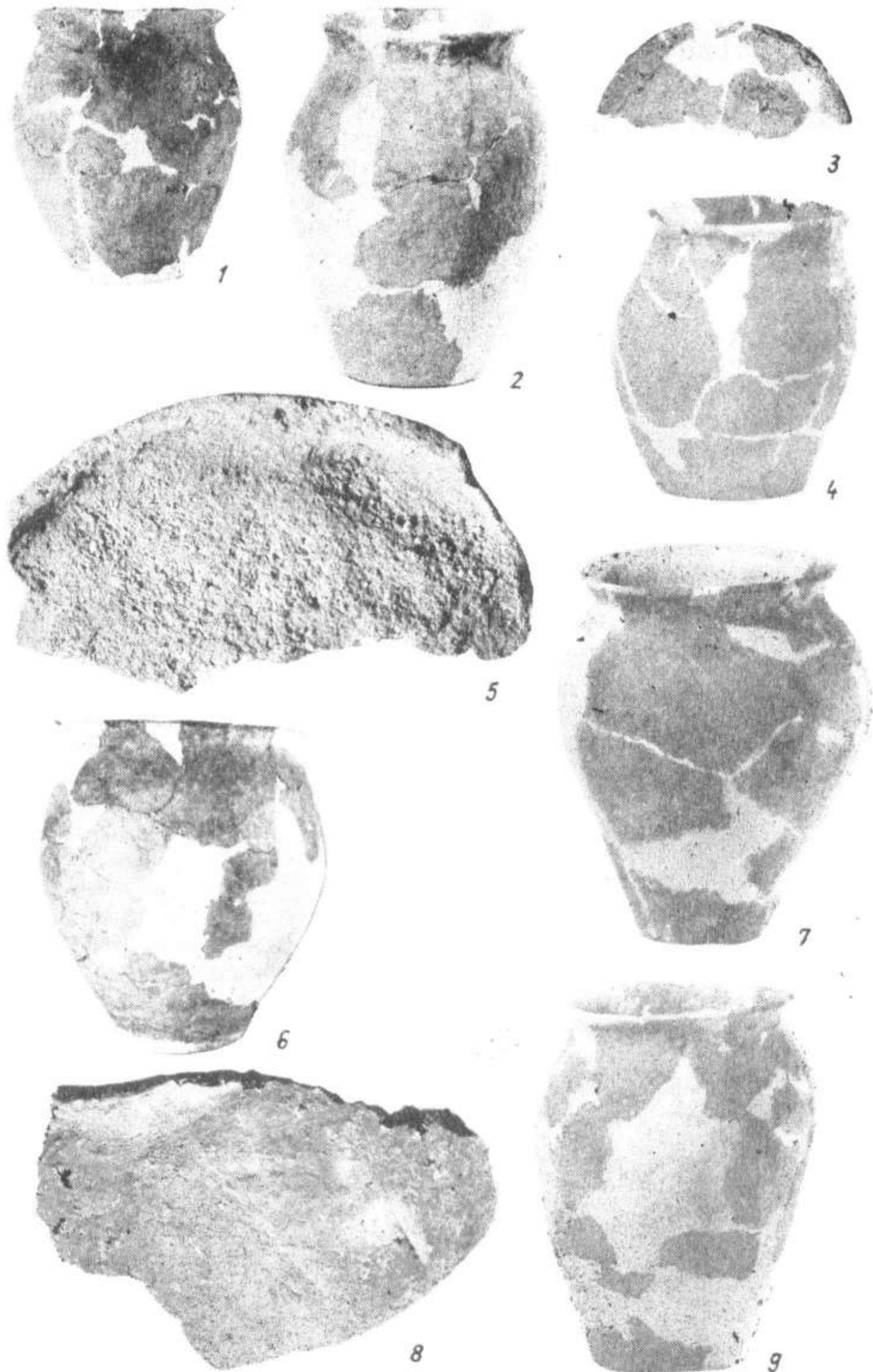

Fig. 17. 1 Şimoneşti, bordeiul nr. 12 ; 2 bordeiul nr. 13 ; 3,8 bordeiul nr. 20 ; 4,6 bordeiul nr. 21 ; 5 bordeiul nr. 14 ; 7 bordeiul nr. 23 ; 9 bordeiul nr. 25.

Fig. 18. 1—3 Şimoneşti, bordeiul nr. 12; 4—7 bordeiul nr. 15; 8 Eliseni bordeiul nr. 1; 9 Eliseni, bordeiul nr. 3; bordeiul nr. 7; 11 bordeiul nr. 8.

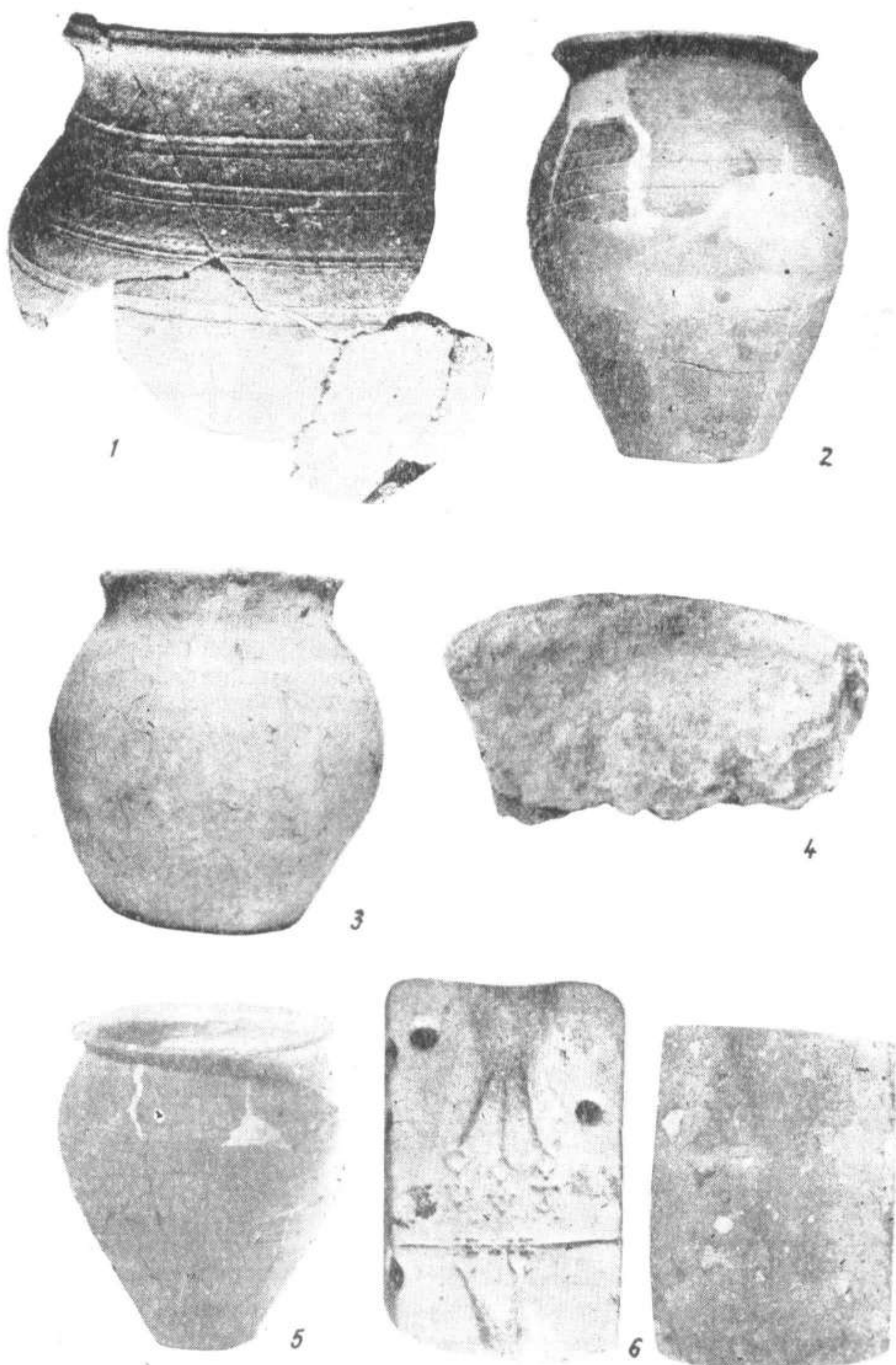

Fig. 19. 1 Eliseni, bordeiul nr. 3; 2 Cristuru Secuiesc, Valea Caldă, bordeiul nr. 1; 3—4 Poala Bradului, bordeiul nr. 1; 5 Poala Bradului, bordeiul nr. 2; 6 Valea Caldă, bordeiul nr. 4.

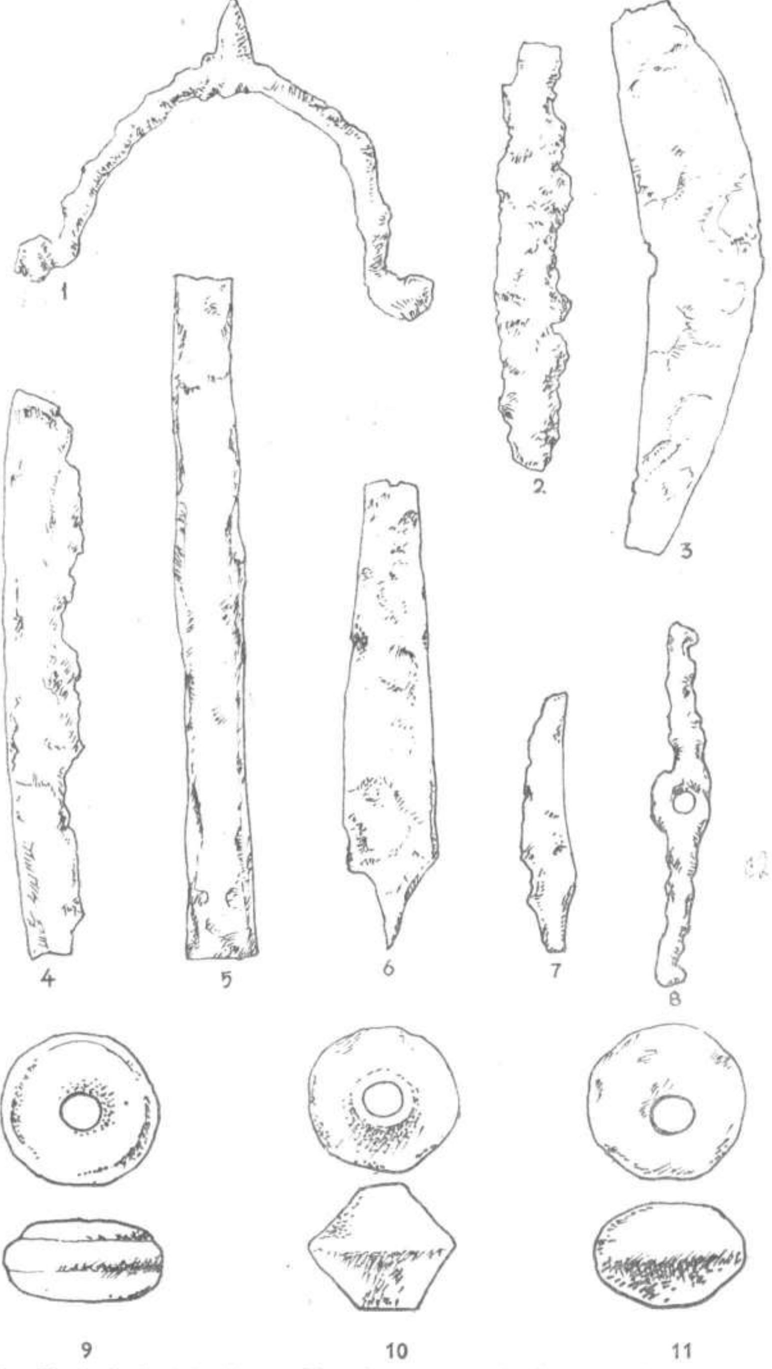

Fig. 20. 1, 4—6, 8 Medișorul Mare bordeiul nr. 2; 2 Eliseni, bordeiul nr. 3a; 3 Cristuru Secuiesc-Grădina Gyárfás; 7 Șimonești, bordeiul nr. 11; 9, 11 Eliseni, bordeiul nr. 4; 10 Eliseni, bordeiul nr. 10.

mică slavă curată; în bordeie, vasele de tip slav apar împreună cu vasele de tradiție romană făcute la roata rapidă.

Luînd în considerare datele izvoarelor scrise și descoperirile arheologice, în Transilvania slavii s-au putut așeza numai după 568, cînd avarii și-au extins stăpînirea lor și asupra acestei regiuni. În sec. VI—VII nu se poate vorbi de pătrunderea masivă a slavilor. Din această perioadă timpurie este atestată în bazinul Tîrnavelor numai așezarea de la Bezid. În sec. VII—VIII se surprinde în bazinul Tîrnavelor pătrunderea unor grupuri de slavi apuseni, sclavinii. Așezările descoperite la Bezid, Sălașuri (jud. Mureș), Filiași, Simonești, Eliseni, Cristuru Secuiesc, Medișoru Mare (jud. Harghita) aparțin acestei perioade mai tîrzii.

ÉTABLISSEMENTS DES VIIe — VIIIe SIÈCLES DANS LE BASSIN SUPÉRIEUR DE TÎRNAVA MARE

RÉSUMÉ

Medișorul Mare (dép. de Harghita). À la limite du village, au lieu dit „Pămînt de mazăre", un établissement de l'époque préféodale (VIIe—VIIIe siècles) a été découvert à la suite de fouilles. La couche préféodale était superposée à un établissement dacique (IVe — IIIe.s.an. n. è.)

Șimonești (dép. de Harghita). Dans la vallée de la rivière Nyiko on a découvert un établissement qui appartient au VIIIe siècle et qui a été entièrement fouillé. On y a trouve 26 huttes creusées dans la terre, avec des foyers en pierres. On peut relever de l'inventaire d'une hutte un soc de charrue en fer et l'une des pierres d'un moulin rotatif.

Au point de vue de la technique, la céramique est de trois catégories : travaillée à la main, au tour lent et au tour rapide. Les vases confectionnés au tour sont décorés de lignes, cannelures et lignes ondulées.

Cristuru Secuiesc (dép. de Harghita). Sur le bord gauche de la Tîrnava Mare, au-dessus de la ville Cristuru Secuiesc, on a découvert deux établissements préféodaux : le premier est situé sur un promontoire dénommé „Poala bradului", l'autre sur le bord droit d'un ruisseau au lieu dit" „Valea Caldă".

Le premier appartient á la fin du VIIe siècle ou à la première moitié du VIIIe siècle. Le second appartient au VIIIe siècle. Dans ce dernier établissement, près du foyer, dans la hutte n_0 4, on a trouvé une valve de moule d'orfévrerie.

Eliseni (dep de Harghita). A proximité du village, dans une dépression entourée de deux ruisseaux, on a trouvé un établissement préféodal; on y a découvert 10 demihuttes creusées dans la terre, de forme rectangulaire, avec âtre en pierre dans un coin. A l'intérieur des huttes on a trouvé des vase faits à la main et au tour de potier. L'ètablissement a un seul niveau et appartient aux VIIe — VIIIe siècles.

En considérant les dates des sources écrites et les découvertes archéologiques, les Slaves n'ont pu s'établir en Transylvanie qu'après 568, l'an de la conquête de cette région par les Avars. Au cours des VIe — VIIe siècles, on ne peut pas encore parler d'une pénétration masive des Slaves, car

à cette population appartient seulement une stabilissement (à Bezid) dans la vallée de la Tîrnava Mare. La présence des éléments slaves archaiques dans cette établissement est attestée par les vases de forme ovoidale d'aspect Prague-Jitomir — Kortchak ; la céramique faite au tour rapide et décorée de bandes de cannelures est inconnue dans la culture matérielle slave archaique. Cette céramique montre que les Slaves sont attestés à coté des éléments locaux.

Les Slaves s'établissent en nombre plus considèrable, dans les vallées des deux Tîrnave, au cours des VIIe — VIIIe siècles, peu avant ou aprés la chute de l'empire des Avars. Pour cette periode, il s'agit des Slaves de l'ouest, les Sclavins, représentés au point de vue archéologique par la céramique du type Prague évolué.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Sites préféodaux dans la Vallée des Tîrnave.
Fig. 2. Plan des fouilles de Medişorul Mare.
Fig. 3. Plan des fouilles de Şimoneşti.
Fig. 4. Şimoneşti. Plans des huttes n° 9—10.
Fig. 5. Cristuru Secuiesc. Plan des fouiles dans les sites de Poala Bradului et Valea Caldă.
Fig. 6. Cristuru Secuiesc. Poala Bradului. Plan des huttes n°s 2—3.
Fig. 8. Plan des fouilles d'Eliseni.
Fig. 9. Eliseni. Plan de la hutte n° 9.
Fig. 10. Medişorul Mare. Plan des huttes n[os] 1—2.
Fig. 11. 1. Şimoneşti, emplacement du site ; 2—7 fours en pierre des huttes n[os] 2, 20, 11, 7, 15 ; 8 Cristuru Secuiesc — Poala Bradului, four en pierre de la hutte n° 1.
Fig. 12. 1 Eliseni, emplacement du site ; 2—3 fours en pierre des huttes n[os] 2—1.
Fig. 13. Cristuru Secuiesc, Poala Bradului — Valea Caldă, emplacement des sites.
Fig. 14. 1 —14 Şimoneşti n[os] 11, 15—17, 12.
Fig. 15. 1—2 Şimoneşti, hutte n° 2 ; 3—4 hutte n° 3 ; 5 hutte n° 7 ; 6 hutte n° 10 ; 7 hutte n° 11 ; 8 hutte n° 6.
Fig. 16. 1—3, 5—8 hutte n[os] 11 : 4 hutte n° 22.
Fig. 17. 1 Şimoneşti, hutte n° 12 ; 2 hutte n° 13 ; 3, 8 hutte n° 20 ; 4, 6 hutte n° 21 ; 5 hutte n° 14 ; 7 hutte n° 23 ; 9 hutte n° 25.
Fig. 18. 1—3. Şimoneşti, hutte n° 12 ; 4—7, hutte n° 15 ; 8 Eliseni, hutte n° 1 ; 9 hutte n° 3 ; 10 hutte n° 7 ; 11 hutte n° 8.
Fig. 19. Eliseni, hutte n° 3 : 2 Cristuru Secuiesc — Valea Caldă, hutte n° 1 ; 3—4 Poala Bradului, hutte n° 1 ; 5 Poala Bradului, hutte n° 2 ; 6 Valea Caldă, hutte n° 4.
Fig. 20, 1, 4—6, 8 Medişorul Mare, hutte n° 2 ; 2 Eliseni, hutte n° 3a ; 3 Cristuru Secuiesc—Grădina Gyárfás ; 7 Şimonşti, hutte n° 11 ; 9, 11 Eliseni, hutte n° 4 ; 10 Eliseni, hutte n° 10.

EMIL CONDURACHI

1912—1987

La 16 august 1987, în urma declanșării neașteptate a unei boli necruțătoare, a încetat să bată inima atît de cuprinzătoare a profesorului și savantului care a fost academicianul Emil Condurachi.

În ultima vreme îl știam, cu toții, cu deosebire Ambasador, cu majuscule, al științelor umane și, bineînțeles, cu precădere al istoriei și istoriografiei noastre peste hotare, continuînd totodată să ne onoreze țara și, conform părerilor unanime, întreaga comunitate balcanică, prin prezența sa activă ca secretar general al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, cu sediul în București, funcție în care fusese ales din 1963. Mai puțini știu însă cît de aproape și în suflet continuau fără răgaz să-i fie și în ultimii ani preocupările de elaborare științifică, dezvăluite cu modestie în discuții de superbă maieutică, în rarele clipe de liniște. Dealtfel, pe lîngă recunoașterea unanimă a activității sale științifice și didactice superioare, prezența strălucită în funcția susnumită a adus și alegerea lui, pe rînd, ca membru al Comitetului internațional de arheologie clasică, vicepreședinte în două mandate (1967 și 1980) al Uniunii academice internaționale și apoi președinte din 1982, precum și ca vicepreședinte al Consiliului internațional de filosofie și științe umaniste (CIPSH). În ultimii ani, grație eforturilor personale într-un mediu internațional frămîntat din care n-au lipsit și divergențe acute de păreri pe care era unic în a le media, reușise, împreună cu alte personalități de renume, să stabilească planul și începutul punerii în operă al unei istorii universale. Era, pentru această

operă internațională, sub egida UNESCO, prim coordonator și coautor al volumului al III-lea, care, cînd va apărea, va trebui să-i aducă prinosul meritelor științifice și diplomatice de-o potrivă.

Dar, pînă la acea recunoaștere postumă, să ne amintim că, în deceniile precedente, meritele științifice și didactice l-au adus de tînăr în elita intelectualității României postbelice, astfel că, în 1955 era unul dintre cei mai puțin vîrstnici membri ai Academiei Române, după care, numai cu un an mai tîrziu, i s-a încredințat sarcina dificilă a direcției Institutului de Arheologie al Academiei, atunci astfel nou intitulat prin transformarea celei mai vechi instituții de cultură a Țării Românești, Muzeul Național de Antichități. Din 1958 a funcționat și ca președinte al Societății Numismatice din omânia; a primit titlul de „om de știință emerit", era laureat al Premiului de Stat, membru al Institutului german de arheologie, membru al Academici Bulgare de Științe și al Academiilor din Serbia, Bosnia și Herțegovina, doctor *honoris causa* al Universității libere din Bruxelles, decorat în Bulgaria cu medalia de aur „Chiril și Metodiu", comandor al ordinului „Meritul Republicii Italiene" și laureat al premiului Herder în 1980. În ultimii ani fusese ales președinte al Societății române de studii bizantine, la a cărei nouă vitalizare a contribuit substanțial.

Dincolo de toate aceste efecte ale unei vieți dedicate științei și concordiei internaționale a acesteia, cel pe care, dureros, l-am pierdut mult mai repede decît ne-am fi gîndit vreodată, își crease, cum seria poetul, un monument mai tare decît bronzul, prin propria formație, muncă didactică, prezență și creație științifică.

Născut la 3 ianuarie 1912 în satul Scînteia din județul Iași, studiile secundare și universitare le-a urmat la Iași, unde, profesori eminenți ca I. Minea și O. Tafrali i-au modelat vocația avută încă de copil pentru istorie. Numit chiar de la terminarea studiilor, din 1932, asistent la Facultatea de istorie din Iași la catedra de arheologie, a funcționat în această calitate pînă în 1940. Între timp, ca și alți tineri merituoși ai generației, a avut ocazia să-și perfecționeze cunoștințele și să-și lărgească orizontul ca membru al Școlii române din Roma (1935—1937) și apoi al celei de la Paris (1938—1939). A fost perioadă în care contacte cu mari profesori și savanți ca G. Lugli, E. Albertini, J. Carcopino, L. Robert ș.a. i-au îndreptat atenția către probleme de economie și civilizație ale lumii greco-romane, spre calea cercetării acestora prin arheologie, numismatică și epigrafie. Din cursul acestei formări și în urma ei, i-au apărut în țară și străinătate mai multe lucrări — le-am număra pe primele cca 30 dintr-un total de peste 150* — iar dintre acelea nu uităm, între altele, *I monumenti cristiani nell'Illirico* (Roma, 1938), lucrare de pionierat și model pentru cele care au început abia mai tîrziu să apară în domeniu. Pentru aceeași perioadă, studiile de numismatică și de politică economică a Imperiului roman sînt de asemenea de referință, și aceste direcții de cercetare vor reveni în preocupările studiilor lui Emil Condurachi și mai tîrziu. Pînă într-atît, încît, ca profesor și director de Institut, a inițiat, inspirat și coordonat numeroase lucrări ample ale colaboratorilor — pînă la teze de doctorat și lucrări apărute — care au format, între altele multe, și o serie de „vieți economice" regionale, de la epoca elenistică pînă la epoca romană

* v. Lista publicată de C. Preda, Dacia NS, 26, 1982, p. 176—179.

timpurie și tîrzie, în ultima dintre ele avînd onoarea să fi fost implicat și semnatarul acestor rînduri ce s-ar fi vrut aniversare.

Pentru perioada de conducere a șantierului arheologic de la Histria (1949—1970), apariția, sub coordonarea sa, a două volume monografice, precum și a numeroase studii personale și ale colabotatorilor săi, se arată acum firească, dar, din nou, nu uităm asigurarea de către coordonator a valorificării imediate prin publicarea de rapoarte cu deosebire în seria de excepție a revistei „Materiale" din aceeași etapă a istoriei Institutului nostru și, bineînțeles, prin volumele sus amintite. Și fără, a încerca să totalizăm aici cît de mult a făcut Emil Condurachi pentru arheologia românească, să mai amintim acum că, din 1957, se relua publicarea în serie nouă a revistei „Dacia", tot atunci apărea primul număr din „Studii și cercetări de numismatică" și se instituia seria „Biblioteca de arheologie", ajunsă în 1987 la aproape cincizeci de titluri, iar în 1960 apărea primul volum din tratatul de istorie a României, unde contribuțiile ca autor și coordonator ale lui Emil Condurachi rămîn remarcabile.

Revenind din nou la Histria, nu uităm că s-a creat acolo o adevărată școală de arheologie românească. Într-adevăr, dacă astăzi cercetarea arheologică românească a epocii greco-romane s-a ridicat la un nivel superior, apreciat de toți specialiștii străini, este pentru că în acei ani știința și practica acestui domeniu au progresat rapid sub coordonarea și ochiul atent al arheologului și profesorului Emil Condurachi. Astfel că, în timpul colocviului internațional pe care l-a organizat la Mamaia în toamna anului 1968, participanții străini împărtășeau unanim, cu ocazia vizitei la Histria, părerea că șantierul arheologic de acolo poate fi considerat o stațiune pilot pentru epoca greco-romană în general. Iar dacă Histria a fost, în coordonarea lui Emil Condurachi, locul de formare a celui mai valoros colectiv arheologic pe care-l avem în cercetarea greco-romană și școală de arheologie clasică pentru cîteva generații, trebuie să amintim acum și că, tocmai în perioada cît academicianul Emil Condurachi a fost director al Institutului de Arheologie, această instituție a noastră a căpătat o structură și un colectiv dîndu-i drepturile unui institut cu adevărat central, de talie națională și tot mai reprezentativ pe plan internațional.

Este de rememorat acum, cu pioasă admirație, în afară de numeroasele contribuții științifice publicate, sau făcute publice la cursuri și în congrese internaționale cu neegalată elocință, faptul că savantul și profesorul au transmis cald și generos, cu metodă filosofică superioară, elevilor și colaboratorilor, sîmburele roditor al unei științe văzute în evoluție și în perspectiva universalității ei.

De aceea, priviți-l din nou cu ochii minții, trecerea lui dintre noi nu ni l-a luat. Pentru merite vii și fără hotare, cum spunea, cu alte cuvinte un epitaf histrian, cu două milenii în urmă:

Ζηλωτὸς δ'ἀστοῖσι καὶ ἀλλοδαποῖσι πεφηνώς τὴν ἀρετὴν ζῶσαν καὶ ἐν φθιμένοισιν ἔχεις.

ALEXANDRU BARNEA

MARIA ŻEMIGAŁA, *Ogrzewanie piecowe na zamku w Bolesławcu nad Prosną XIV—XVII w.*, **Acta Archaeologica Lodziensia, nr. 33, Wrocław, 1987, 97 p. cu 12 fig. în text, 40 pl. și 10 anexe ilustrative.**

Preocupările pentru cunoașterea aspectelor materiale ale civilizației medievale și pentru lărgirea, pe această cale, a reconstituirilor istorice, se face în ultimul timp simțită în domenii tot mai diverse. Unul dintre ele este cel al sobelor de cahle ce au mobilat în secolele XIII—XVII interioarele monumentelor — de la modesta casă de lemn a orășeanului și pînă la palatele vîrfurilor ierarhiei sociale — și care, prin numeroasele lor implicații de istorie a tehnicii, istorie a artei și arhitecturii, heraldică și istorie a mentalităților, mijlocesc o privire cuprinzătoare în compartimentele mai puțin luminate de izvoarele scrise.

Pe această linie se înscrie și cartea Mariei Żemigała, rezultat al prelucrării riguroase a unui mare lot de materiale provenind din cercetările arheologice întreprinse în anii 1972—1979 în ruinele castelului de la Bolesławiec pe Prosna și publicate în urmă cu cîțiva ani (T. Poklewski [sub. red.], *Zamki Środkowopolskie*, cz. II, *Bolesławiec nad Prosną*, Acta ArchLodz, nr. 30, Wrocław, 1982). Castelul și-a avut începuturile într-o cetate de graniță, ridicată pe la 1335 de coroana poloneză la hotarul dintre Polonia Mare și Silezia, transformată și refăcută în cîteva rînduri, pentru ca în secolele XVI—XVII să devină un castel, centru politic-administrativ cu valoare militară redusă. Situarea izolată în teren a obiectivului asigură apartenența la complex a tuturor materialelor descoperite în săpătură. Izvoarele scrise permit încadrarea cronologică riguroasă a începutului și sfîrșitului (1704) complexului, ca și precizarea datelor și caracterului diferitelor etape succesive de construcție.

În aceste condiții, cele cca 17 000 piese și fragmente de cahle provenind din săpătură, prelucrate sub aspect funcțional, stilistic și cronologic, au putut fi raportate la diferitele spații încălzite ale cetății sau castelului, de pe durata evoluției complexului. Din aceste operații au rezultat peste 40 de sobe din cahle, reconstituite grafic în mai mică sau mai mare măsură, repartizate evolutiv în nouă etape, de la mijlocul sec. XIV și pînă către sfîrșitul sec. XVII. Durata folosirii unei sobe a fost de 40—50 ani în perioadă gotică, pentru ca odată cu Renașterea, lucrările de înlocuire a sobelor vechi să devină mai frecvente, la distanțe de cca 30 ani.

Pentru descoperirile similare din țara noastră, de mare interes sînt cele șase sobe mai vechi de la Bolesławiec, datate două cîte două în ultimele decenii ale sec. XIV, la mijlocul sec. XV și în primii ani ai sec. XVI. Analogiile sînt evidente și firești, mai ales cu materialele descoperite în Moldova, chiar dacă nu se poate vorbi de identitatea tiparelor sau de ateliere itinerante comune. Autoarea constată o „uniformizare" a construcțiilor de acest fel în goticul tîrziu și la începuturile Renașterii, care acoperă teritorii întinse, din Europa Centrală și pînă în Moldova. Dincolo de structura sobelor și de perfecționarea continuă a materialelor, explicabilă prin acumulările de experiență, mesajul ideologic al decorului are particularități locale decurgînd din intențiile comanditarului. O răspîndire mai generală par să fi avut în a doua jumătate a sec. XV doar așa-numitele „sobe cavalerești", conținînd cu predilecție imaginea sfîntului Gheorghe și scene de turnir într-un bogat decor gotic tîrziu.

Noutatea demnă de subliniat a cărții Mariei Żemigała constă din reconstituirea metodică a raporturilor dintre monumentul medieval și sobele sale, în sensul stabilirii cubajului încăperilor încălzite și a procentului ocupat de sobe în cadrul respectivului cubaj. Cercetarea arheologică ce a dus la descoperirea acestor materiale, reconstituirea volumetrică a unor sobe și informațiile detaliate de arhivă datînd din secolele XVI-XVII referitoare la monument, permit sub acest aspect concluzii interesante. Astfel, în marea „sală a cavalerilor" construită la sfîrșitul sec. XIV de către Ladislau de Oppeln (Władysław Opolczyk) — stăpînul de atunci al cetății — și care avea cubajul de cca 558 m³, au funcționat simultan două sobe cu înălțimea în jur de 3 m și al căror cubaj total a fost de cca 6 m³, iar corpurile de încălzit instalate acolo la începutul sec. XVI vădesc creșterea raportului dintre sobe și spațiile încălzite. Raporturi volumetrice asemănătoare constatăm la sfîrșitul sec. XV la Suceava în „casa domniei" din preajma cetății de scaun, între cubajul de cca 8—900 m³ al sălii mari și cel al sobei monumentale ale cărei cahle s-au găsit în molozul de pe fundul pivniței și care a putut fi reconstituită ca avînd înălțimea de cca 3,80 m (R. Popa,

Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *Mărturii de civilizație medievală românească*, București, 1979).

Autoarea cărții de care ne ocupăm stabilește dealtfel, cu cifre convingătoare, creșterea treptată din sec. XIV și pînă în sec. XVII atît a procentului spațiilor încălzite cu sobe în cuprinsul complexului medieval de la Boleslawice pe Prosna, cît și a raportului volumetric dintre mărimea corpurilor de încălzire și aceea a spațiilor în care acestea se aflau. Este un aspect deloc neglijabil reflectînd cîștigurile din domeniul vieții zilnice din cetăți și castele, al „confortului medieval", realizate în aceste zone ale Europei Centrale și răsăritene, din care au făcut parte și țările române. Acest mod de abordare a cercetării istorice și arheologice, în cărui cultivare Institutul de istoria culturii materiale al Academiei Poloneze de Științe și-a cîștigat reale merite, se cuvine a fi cît mai bine cunoscut și folosit ca exemplu demn de urmat.

Radu Popa

ABREVIERI

AA	Archäologischer Anzeiger Berlin.
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău.
Arch Ert	Archaeologiai Értesitö, Budapesta.
ArchRozhl	Archeologicke Rozhledy, Praga.
AUB	Analele Universității. București.
BCCSP	Bolletino del Centro comuno di studi preistorici, Capo di Ponte.
BerRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommision des Deutschen archäologischen Instituts, Frankfurt am Main.
CercetArh	Cercetări arheologice, București.
CercetIst	Cercetări istorice, Iași.
CN	Cercetări numismatice București.
Dacia	Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, București.
Dacia, N.S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București.
DMI	Direcția monumentelor istorice.
JahrbRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz.
Közlemenyek	*Közlemények az Erdély nemzeti Roska M.*, Cluj.
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț.
MIA	Materiali i issledovania po arheologii, Moscova.
PBF	Prähistorische Bronzefunde Europas, München.
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Berlin.
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București.
SlovArch	Slovenska Archeologija, Nitra.
StComSatu Mare	Studii și comunicări, Satu Mare.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

La publication „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie" paraît 4 fois par an.

Toute commande de l'etranger sera adressée e ROMPRESFILATELIA, sector import-export presă, P.O. Box 12—201, telex 10 376, Bucureşti, Calea Griviţei 64—66, ou a ses representants a l'étranger.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

79 717 Calea Victoriei 125, Bucureşti, telefon 50 76 80

LUCRĂRI PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

RM – ISSN 0039 – 4009

SCIVA, tomul 39, nr. 2, Bucureşti, aprilie–iunie 1988, p. 85–204

I. P. Informaţia c. 2183

Lei 35